

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Diplomová práce

Markéta Košařová

**Osídlení ve východním zázemí středověké Prahy: podoba vsí a
proměny sídelní sítě (12.–16. století)**

Settlements in the eastern hinterland of the city of Prague:
the villages and transformation of the settlement system (12th–
16th centuries)

Praha 2020

Vedoucí práce: doc. PhDr. Tomáš Klír, Ph.D.

Konzultant: PhDr. Jan Frolík, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Tomáši Klírovi, PhD. za jeho trpělivost, cenné rady a připomínky při vedení práce. Mé upřímné díky náleží PhDr. Janu Frolíkovi, CSc. nejen za pomoc při vzniku této práce, ale také za poskytnutou příležitost rozvíjet se v oboru a za jeho neutuchající ochotu a lidskost. Za zpřístupnění nálezového materiálu ze sbírek Muzea hlavního města Prahy děkuji Mgr. Miroslavě Šmolíkové a Haně Nedvědové. Poděkování bych chtěla vyjádřit také svým milým kolegům z Východočeského muzea v Pardubicích, jejichž zásluhou mi během pražských studií zůstal pevný bod, do kterého jsem se vždy mohla vracet. Dále děkuji své rodině, hlavně mamince, za pochopení, které pro mě měla a má. Tuto práci bych pravděpodobně nikdy nedokončila bez Libora Kamenského, kterému patří velké díky za jazykovou korekturu, nehynoucí podporu a přísun sýrových toustů (ne nutně v tomto pořadí).

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

.....

Abstrakt

Předkládaná magisterská práce je příspěvkem k poznání struktury osídlení a podoby vsí ve východním zázemí středověké Prahy. Zájem je soustředěn do mikroregionu v povodí říčky Rokytky. Na základě archeologických a písemných pramenů je rekonstruována soudobá sídelní síť a její proměny mezi 12.–16. stoletím. Jádrem práce je zpracování a interpretace výsledků záchranného archeologického výzkumu v areálu zaniklé středověké vsi Babice. Zasazení mikroregionu do širšího kontextu pražského zázemí dovoluje vyhodnotit jeho ekonomický potenciál a vztah k vrcholně středověkému městu.

Klíčová slova

dějiny osídlení; agrární dějiny; archeologie venkovského prostředí; středověká vesnice; středověká keramika; 1100–1500; střední Čechy; Praha

Abstract

This master thesis is a contribution to the knowledge concerning settlement structures and appearances of villages in the eastern hinterland of medieval Prague. The work focuses on the microregion situated in the basin of the Rokytka stream. Based on archaeological and written sources, contemporary settlement network is reconstructed, inclusive of its transformations taking place between the 12th and 16th centuries. The core section of the thesis includes processes and interpretation of the results revealed during the rescue archaeological excavation in the territory of the deserted medieval village Babice. Considering the microregion within its wider context of Prague hinterland allows evaluating its economic potential and its relation to the High Middle Ages city.

Keywords

medieval settlement; agrarian history; rural archaeology; medieval village; medieval pottery; 1100–1500; Central Bohemia; Prague

OBSAH

1 ÚVOD.....	9
1.1 Cíle a metoda.....	9
1.2 Vymezení zkoumaného mikroregionu	10
2 PŘÍRODNÍ PODMÍNKY	11
2.1 Geomorfologická charakteristika	11
2.2 Geologické podmínky	11
2.3 Pedologické podmínky a zemědělský potenciál půd	12
2.4 Hydrologie.....	13
2.5 Vegetační kryt	14
2.6 Klimatické podmínky.....	14
2.7 Vztah osídlení ke georeliéfu.....	15
2.8 Shrnutí.....	16
3 PŘEHLED ARCHEOLOGICKÉHO ZÁJMU A PÍSEMNÝCH PRAMENŮ	19
3.1 Běchovice.....	20
3.2 Dolní Počernice.....	22
3.3 Horní Počernice.....	24
3.3.1 Horní Počernice a Čertousy.....	25
3.3.2 Chvaly	27
3.3.3 Svěpravice	29
3.3.4 ZSV Babice	30
3.4 Hostavice.....	32
3.5 Kyje.....	34
3.6 ZSV Litožnice (k. ú. Dubeč).....	36
3.7 Shrnutí.....	37
4 ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM ZSV BABICE V LETECH 1987–1990.....	41
4.1 Lokalizace výzkumu	41
4.2 Přírodní podmínky	41
4.3 Přehled archeologického bádání	42
4.4 Průběh výzkumu.....	42
4.4.1 Sezona 1987/1988	42
4.4.2 Sezona 1989/1990	43
4.5 Charakteristika keramického materiálu.....	45
4.5.1 Keramika získaná v sezoně 1987/1988	45
4.5.2 Keramika získaná v sezoně 1989/1990	46

4.6	Závěrečné shrnutí	49
5	ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM ZSV BABICE V R. 2008	52
5.1	Metoda a průběh výzkumu.....	52
5.2	Shrnutí terénní situace na ploše 4000.....	53
5.3	Shrnutí terénní situace na ploše 5000.....	54
5.4	Plocha 1000.....	54
5.5	Shrnutí	54
6	ANALÝZA KERAMICKÉHO MATERIÁLU.....	56
6.1	Technologické skupiny	56
6.2	Definice technologických skupin v souboru	58
6.3	Zastoupení technologických skupin.....	62
6.4	Keramické tvary	63
6.5	Typologie okrajů	64
6.6	Výzdoba	66
6.7	Značky na dně	67
6.8	Fragmentarizace keramiky a její výpočet	68
6.9	Index fragmentarizace ve vrstvách.....	69
6.10	Index fragmentarizace v technologických skupinách	71
6.11	Analogie a datování technologických skupin	73
6.11.1	Skupina č. 1	73
6.11.2	Skupina č. 2	75
6.11.3	Skupina č. 3	76
6.11.4	Skupina č. 4	76
6.11.5	Skupina č. 5	77
6.11.6	Skupina č. 6	77
6.12	Závěrečné shrnutí	78
7	OSTATNÍ NÁLEZY.....	79
8	ROZBOR A INTERPRETACE TERÉNNÍ SITUACE V ZSV BABICE	81
8.1	Fáze I.....	81
8.2	Fáze II.....	82
8.2.1	Shrnutí II. fáze.....	84
8.3	Fáze III	85
8.3.1	Shrnutí III. fáze	86
8.4	Fáze IV	87
8.4.1	Shrnutí IV. fáze	89
8.5	Celkové shrnutí	90

9	INTRAVILÁN A PLUŽINA ZSV BABICE	92
9.1	Intravilán	92
9.1.1	Usedlost I.....	93
9.1.2	Usedlost II	94
9.1.3	Usedlost III.....	95
9.2	Plužina.....	97
9.3	Shrnutí.....	99
10	MIKROREGION V POVODÍ ROKYTKY JAKO SOUČÁST PRAŽSKÉHO HOSPODÁŘSKÉHO ZÁZEMÍ.....	100
10.1	Teoretická východiska	101
10.1.1	Hospodářský vývoj mezi raným a vrcholným středověkem	101
10.1.2	Majetková držba	104
10.1.3	Proměna sídlišť a sídelní sítě mezi 12. a 16. stoletím	105
10.2	Mikroregion jako součást pražského hospodářského zázemí	107
10.2.1	Raně středověké sídelní areály a sakrální stavby	107
10.2.2	Neagrární výroba ve venkovském prostředí.....	108
10.2.3	Transformace sídelní sítě a její dodatečné změny.....	109
10.2.4	Komunikace v mikroregionu.....	111
10.2.5	Majetková skladba a její proměny.....	112
10.2.6	Agrární výroba	114
10.2.7	Rybníkářství	115
10.2.8	Těžba kamene.....	116
10.3	Shrnutí.....	116
11	ZÁVĚR	118
12	SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	121
12.1	Prameny.....	121
12.2	Edice pramenů.....	122
12.3	Literatura	123
12.4	Mapy	130
12.5	Internetové zdroje.....	131
13	PŘÍLOHY	132

SEZNAM ZKRATEK

AMČR	Archeologická mapa České republiky
ČVS	čelní vyhřívací stěna
DŘ	dřevo
IF	index fragmentarizace
M	miska
MV	malý vzhůru vytažený okraj
MZ	mazanice
KA	kámen
Ka	kalichovitý okraj
KACH	kamnový kachel
Ks	kusy
O	okružní
Obj.	objekt
Os	druh okraje „ostatní“
OST	keramická kategorie „ostatní“
P	poklička
PRA	pravěk
Sg.	segment
SK	sklo
StK	Stabilní katastr
STM	stavební materiál
STR	železná struska
T	grafitová keramika
TM	technická miska
TS	technologická skupina
U	uhlíky
VS	vrcholný středověk
VV	velký vzhůru vytažený okraj
Z	zásobnice
Zd	zduřelý okraj
ZSV	zaniklá středověká ves

1 ÚVOD

Problematika vztahu vrcholně středověkého města a jeho venkovského okolí se v české historiografii výrazněji prosadila v 60. a 70. letech 20. století. S tématem hospodářského regionu vrcholně středověké Prahy jsou spojeny především studie *J. Mezníka (1965)* a *R. Nového (1971)*, které se v pozdějších letech staly východiskem a inspirací pro další badatele z řad historiků i archeologů (např. *Smetánka – Klápště – Dragoun 1983*). Z těchto základů čerpá i předkládaná práce, zaměřená na východní část pražského zemědělského zázemí.

Zájem je soustředěn na poznání mikroregionu vymezeného v povodí říčky Rokytky. Toto nevelké území zahrnující 8 současných katastrů na východním okraji Prahy bylo zvoleno na základě relativně dobrého stavu archeologického poznání, které dovoluje umístit těžisko pramenné základny právě do kategorie hmotných pramenů. Neméně důležitá je však výpověď písemných záznamů, které poskytují archeologickým nálezům širší kontext. Za svou probádanost mikroregion vděčí především stavebnímu rozvoji, kterým okrajová část Prahy prochází od 2. poloviny 20. století. Četné zásahy pod úroveň terénu dovolily odkrytí a dokumentaci mnohých archeologických situací nejen středověkého stáří. Překotné tempo výstavby se však bohužel nezřídka podepsalo na kvalitě archeologických výzkumů.

1.1 CÍLE A METODA

Prvním cílem této práce je shromáždění dostupných archeologických poznatků a písemných pramenů v co nejúplnější podobě. Jádrem práce se pak stává zpracování doposud uceleně nepublikovaných výsledků dvou archeologických výzkumů, které se soustředily do prostoru zaniklé středověké vsi Babice, jež se nacházela v dnešním k. ú. Horní Počernice při jeho hranici s k. ú. Černý Most a Dolní Počernice. Starší z výzkumů proběhl pod vedením PhDr. J. Richterové z Muzea hlavního města Prahy na přelomu 80. a 90. let. Jeho závěry jsou v této práci revidovány.

Důkladnější pozornost je věnována výzkumu z roku 2008, který v dotčeném areálu realizoval Archeologický ústav AV ČR v Praze pod vedením PhDr. Jana Frolíka, CSc. Proces postupně zahrnul dokumentaci a katalogizaci nálezů, na jejichž základě posléze proběhla interpretace a datace odhalených archeologických situací. Následovalo

srovnání výsledků obou výzkumů a jejich korelace. Z takto získaných poznatků zkombinovaných s písemnými prameny vychází pokus o shrnutí vývoje a podoby středověké vsi.

Areál ZSV Babice představuje v pražském zázemí unikátní lokalitu, která dovoluje tematizovat dva okruhy otázek spojených s venkovským prostředím na přelomu raného a vrcholného středověku. Prvním z nich jsou doklady neagrární výroby na venkově. Archeologický odkryv Babic zároveň přispívá ke složité problematice počátků trvanlivých stavebních konstrukcí na vesnických sídlištích.

V závěrečné části se pozornost opět soustředí na celý prostor mikroregionu. Usiluje o poznání jeho postavení a funkce v hospodářském zázemí vrcholně středověké Prahy. Zároveň se ale zabývá vývojem, který k tomuto stavu vedl. Závažnou otázkou, na kterou tato práce hledá odpověď, je vystihnutí vztahu raně středověkých sídelních areálů a vrcholně středověkých vsí v zájmovém území. S tím se úzce pojí další téma, kterým je sídelní kontext nejstarších sakrálních staveb v mikroregionu. Nezbytný je proto návrat na přelom 12. a 13. století, který byl svědkem transformace sídlišť a jejich restrukturalizace, jež jim dala vrcholně středověkou podobu. Samotná sídliště a komunikační osy však představují jen část celku. Druhou, nejdůležitější složku, tvoří lidé. Písemné prameny dovolují poznat majetkovou a sociální strukturu a právní status lokalit a nezřídka i pojmenovat konkrétní osoby disponující majetky, zatímco poznání každodenního života zůstává doménou archeologie. Nejinak tomu je i v tomto případě.

1.2 VYMEZENÍ ZKOUMANÉHO MIKROREGIONU

Zkoumaný mikroregion zahrnuje 8 současných katastrálních území na východním až severovýchodním okraji Velké Prahy (*příloha 1, mapa 1*). Jedná se o k. ú. Běchovice, Černý Most, Dolní Počernice, Horní Počernice, Hostavice, Chvaly, Kyje a Svěpravice. Západovýchodní osa mikroregionu měří 9 km, severojižní 6,5 km. Celková plocha vytyčené oblasti je 38 km.² Zvolené území propojuje tok říčky Rokytky, pravostranného přítoku Vltavy, v jehož povodí se všechny zmiňované katastry nacházejí. Právě Rokytka a její přítoky jsou pro vytyčení zájmové oblasti stěžejní. Osídlení, kterému je v této práci věnována pozornost, interaguje s okolní krajinou, z jejíhož ekonomického potenciálu tato sídliště čerpají. Vzájemným srovnáním přírodních podmínek jednotlivých sídlišť a sledováním jejich proměn v daném mikroregionu lze vyhledávat podobnosti i rozdíly a docházet k obecným závěrům.

2 PŘÍRODNÍ PODMÍNKY

Následující kapitola se věnuje charakteristice přírodních podmínek na sledovaném území. Cílem kapitoly je vyhodnocení zemědělského potenciálu mikroregionu, především z hlediska kvality podmínek pro produkci obilí, a vystižení vztahu osídlení ke krajině. Přírodní podmínky jsou srovnávány uvnitř mikroregionu za účelem poznání, zda se jedná o z tohoto hlediska homogenní oblast, nebo ji lze rozčlenit do více vzájemně se lišících zón. V neposlední řadě je výsledná charakteristika zasazena do širšího kontextu, který umožňuje relativní srovnání potenciálu mikroregionu se zbytkem území spadajícího do hospodářského zázemí vrcholně středověké Prahy, resp. širšího prostoru středních Čech.

2.1 GEOMORFOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA

Mikroregion je situován na rozhraní České tabule a Poberounské soustavy. Severní část mikroregionu (Horní Počernice, Chvaly, Svěpravice) náleží České tabuli, kde se nachází v Čakovické tabuli, která je okrskem Středočeské tabule. Jižní část (ZSV Babice, Běchovice, Dolní Počernice, Hostavice, Kyje) spadá do Úvalské plošiny, která je okrskem Říčanské plošiny, jež je součástí Poberounské soustavy (*Demek – Mackovčín a kol. 2006*).

Čakovická tabule má charakter ploché pahorkatiny na cenomanských pískovcích a spodoturonských písčitých spongilitech, jílovcích a slínovcích. Povrch pliocenních a staropleistocenních strukturně denudačních plošin s nesouměrnými údolími svahových potoků se uklání na severovýchod (*Demek – Mackovčín a kol. 2006, 97*). Úvalská plošina je rovněž plochou pahorkatinou rozkládající se na staropaleozoických, převážně ordovických, prachovcích, jílovcích, břidlicích, drobách, pískovcích, křemencích, vzácně vápencích Barrandienu (*Demek – Mackovčín a kol. 2006, 471*).

2.2 GEOLOGICKÉ PODMÍNKY

Mikroregion se nachází na rozhraní dvou geologických skupin, které odpovídají hranici výše popsaných geomorfologických soustav. Na severovýchod zasahuje okraj české křídové pánve, zbytek území náleží Barrandienu. Z převážné části je mikroregion rozložen na střídajících se ordovických drobách, pískovcích, prachovcích a jílovitých břidlicích. V severozápadní části se jedná o letenské souvrství, v jižní a jihovýchodní části se nachází souvrství bohdalecké, na jihovýchod zasahuje i souvrství kosovské.

Ojedinele, avšak v rámci vytyčeného území relativně rovnoměrně, na jihu poněkud výrazněji, se vyskytují drobné výchozy tmavých břidlic s možnou či někdejší přítomností železné rudy. Do severovýchodní části území okrajově dosahují cenomanské křídové pískovce perucko-korycanského souvrství a výjimečně také spraše a sprašové hlíny kvartérního stáří. Drobnější ostrov spraší a sprašových hlín se objevuje také na západě území. Na nivy vodních toků a okolí rybníků jsou vázány fluviální sedimenty a sedimenty vodních nádrží (*Opletal 1985; Kovanda et al. 2001, 75*).

Zdejších pískovců bylo využíváno jako méně kvalitní stavební suroviny, kámen se v minulosti lámal u Chval a také u nedalekého Hloubětína (*Kovanda et al. 2001, 105*). Mezi další potenciální surovinový zdroj náleží železná ruda vázaná na ordovické horizonty (*Venclová et al. 2008, 227*).

2.3 PEDOLOGICKÉ PODMÍNKY A ZEMĚDĚLSKÝ POTENCIÁL PŮD

Severní okraj mikroregionu pokrývají hnědozemě, které se vyvinuly na pískovcích a hlinitých spraších české křídové pánve. Převážná většina území je pokryta kambizeměmi (hnědými půdami), jež vznikly na ordovických břidlicích. U Dolních Počernic a Hostavic jsou identifikovány také dva ostrůvky vyvinuté na terasových štěrcích. Severně od Běchovic jsou registrovány také kyselé oglejované hnědé půdy, které do mikroregionu zasahují z oblasti Klánovického lesa. Při toku Běchovického potoka je rozprostřen úzký pruh nivních půd, rozšiřující se v místech soutoku s Říčanským potokem a Rokytkou západně od Běchovic. Výlučně v prostoru mezi Chvalkou a Svěpravickým potokem se nachází černice na deluviofluviálních uloženinách, samotné vodoteče jsou úzce lemovány glejemi (*Tomášek 1988*).

Hnědozemě jsou půdy zemědělsky hodnotné, v Poberounské subprovincii jedny z nejkvalitnějších (*Tomášek 1995, 17; Kovanda et al. 2001, 102*). Naproti tomu kambizemě, pokrývající převážnou většinu mikroregionu, vykazují v relativním srovnání střední až nižší kvalitu. Jejich nevýhodou je často malá mocnost půdního profilu a jejich skeletovitost (*Tomášek 1995, 25*), nicméně na hlubších eluviích ordovických břidlic, což je případ zájmového mikroregionu, jejich kvalita může být poměrně příznivá (*Kovanda et al. 2001, 102*). Černice jsou typické pro nivy, v této oblasti se vážou především na drobnější vodní toky, zaujímají tak velmi malý podíl plochy. Hladina spodní vody v nich často dosahuje blíže k jejich povrchu, v důsledku čehož jsou převážně těžké a provlhlé.

Pokud však dojde k jejich odvodnění, mohou být velmi úrodné (Tomášek 1995, 27; Kovanda et al. 2001, 102).

Cenným pramenem pro poznání zemědělského potenciálu půd je statistický výtah z tereziánského katastru, který poskytuje údaje o průměrné bonitě půdy na jednotlivých katastrálních územích.¹ Ze shromážděných informací vyplývá, že bonita půd na jednotlivých katastrech mikroregionu byla různorodá. Nejlépe byla hodnocena v Dolních Počernicích (3. tř.), Hostavicích a Chvalech (4. tř.), nejnižších hodnot dosáhly Čertousy (7. tř.), Horní Počernice a Běchovice (6. tř.) (TK II, 48, 51, 66, 75, 79, 80). Z mapového zobrazení (příloha 1, mapa 2) vyplývá, že zatímco západní část mikroregionu disponovala průměrným až vyšším produkčním potenciálem, výnosy ve východní části představují nižší průměr.

2.4 HYDROLOGIE

Mikroregion je odvodňován říčkou Rokytkou, která ho protíná ve směru od jihu k západu. U Běchovic ji posilují dva levostranné přítoky – Říčanský a Běchovický potok. Mezi Hostavicemi a Kyjemi se do ní vlévá Svěpravický potok, který je pravostranným přítokem. Do Svěpravického potoka se již dříve vlévá Chvalka. Nad soutokem těchto dvou vodotečí byla založena ZSV Babice. Prameny obou zmíněných drobných vodních toků se nacházejí uvnitř mikroregionu. Chvalka pramení pod svaahem zhruba 500 m jihozápadně od historického jádra Chval. Pramen Svěpravického potoka lze hledat v trati Nad Křížky v k. ú. Horní Počernice. Dalším levostranným přítokem Chvalky je Hostavický potok. Kromě toho se na území nachází ještě drobné bezejmenné vodoteče. Jednou z nich je pravostranný přítok Rokytky, který se do ní vlévá před Kyjským rybníkem. Beze jména je také vodoteč, která protéká Chvalským rybníkem a následně se vlévá do Chvalky. Taktéž bezejmenná vodoteč se vlévá do Biologického rybníka I pod Svěpravicemi. Většina těchto vodotečí byla recentní regulací narovnána, a proto neodpovídá svým přírodním korytům.

V mikroregionu má hlubokou tradici rybníkářství. Založení Kyjského rybníka je spojováno již s působením Arnošta z Pardubic (FRB I, 394). Svým rozsahem je na sledovaném území největší Počernický rybník, poprvé zmiňovaný ve 30. letech 15. století (AČ XXVIII, 126). Obě vodní díla se nachází na Rokytce. V minulosti ve vybrané oblasti

¹ Půda je na základě získaného násobku výsevku rozdělena do 8 tříd, nejvyšší výnosy spadají do 1. třídy, nejnižší do 8. třídy (TK, 13).

existovalo také mnoho rybníků, které v průběhu času zanikly. Pramenem s důležitou výpovědní hodnotou je v tomto ohledu I. vojenské mapování. To odhaluje dnes neexistující velký rybník na Rokytce u Hostavic (dnes tůň na Čihadlech), ale také několik drobných rybníků na Chvalce a Svěpravickém potoce. Některá stará rybníční díla byla v pozměněné podobě znovuzaložena, příkladem je rybník Martiňák na soutoku Chvalky a Svěpravického potoka či některé nádrže pod Chvaly a Svěpravicemi. Zcela recentními založeními jsou drobné vodní nádrže v areálu nově vzniklého golfového hřiště mezi Chvalkou a Svěpravickým potokem.

2.5 VEGETAČNÍ KRYT

Zkoumaná oblast spadá do Českobrodského bioregionu, jehož krajinná tvářnost je výrazně ovlivněna skutečností, že se jedná o starou sídelní oblast dlouhodobě modifikovanou lidskou aktivitou. Ta se projevila především rozsáhlým odlesněním. Současná míra zalesnění sledovaného území dosahuje pouhých 4 %. Převážná část půdy je zemědělsky obdělávána. Z hlediska fyto geografického členění se bioregion řadí do mezofytika. Lesní porosty se nacházejí především na svazích údolíček. Převaha dubu a habru v bioregionu odpovídá přírodní skladbě, zastoupeny jsou však i borové a smrkové porosty s příměsí akátu či akátiny (*Culek – Grulich et al. 2013, 44–45*).

V zájmovém mikroregionu rekonstruuje mapa potenciální přirozené vegetace lipovou doubravu. Jedná se o okrajový typ mezotrofních a mezofilních smíšených dubových lesů směrem k acidofilním doubravám. Ve stromovém patře převažuje dub zimní, řidčeji dub letní. Výrazný je podíl lípy srdčité, slabý podíl má vzhledem k minerálně chudším půdám habr, který může zcela chybět. Sporadicky se vyskytují nenáročné listnáče. Ve světlém keřovém patru dominuje lípa srdčitá, v bylinném patru trávy (*Neiřhaslová et al. 1998, 90*).

2.6 KLIMATICKÉ PODMÍNKY

Území se nachází v teplé oblasti T2 dle Quitta (*Quitt 1971; Tolasz et al. 2007, 234–235*). Podle členění v Atlasu podnebí ČSR (*Syrový et al. 1958*) území spadá do zóny B2, charakterizované jako mírně teplá, mírně vlhká a s převahou mírných zim. Průměrné roční teploty přesahují 9 °C, srážkový úhrn se pohybuje kolem 550 mm (*Tolasz et al. 2007, 24–25, 68–69*). Oblast se rozkládá na návětrné straně vrchoviny a je vystavena převládajícímu západnímu proudění (*Culek – Grulich et al. 2013, 45*). Této charakteristice odpovídá také příznivé agroklima. Kombinace teplé oblasti a mírných zim

s nízkým počtem mrazových dnů je příznivá pro zemědělskou produkci (*Kurpelová – Coufal – Čulík 1975, 251–255*).

2.7 VZTAH OSÍDLENÍ KE GEORELIÉFU

Mikroregion je mírně členěn nehlubokými údolími vodních toků, vyšších nadmořských výšek dosahuje terén v jeho severní části (až 290 m n. m), v jižní části nadmořská výška klesá až na 225 m. Zaniklá středověká ves Babice se nachází v nejnižším bodě nevýrazné terénní deprese, vymezené potokem Chvalkou na severu a Svépravickým potokem na jihu v nadmořské výšce 229–230 m n. m. Zhruba 200 metrů západním směrem od zkoumané lokality se nachází soutok těchto vodotečí, které v dnešní době napájejí rybník Martiňák, známý také pod označením Čeněk. Terén mezi dvěma vodotečemi je rovinný, na pravém břehu Chvalky počíná velmi mírně stoupat vzhůru k dnešnímu sídlišti Černý Most. Do výrazného protáhlého vrchu Horka s nejvyšším bodem ve výšce 255 m n. mořem přechází přibližně 1,5 km severozápadně od zkoumaných ploch, vrchol ze západu obtéká Rokytkou. Pod jižním svahem tohoto kopce se nacházejí Hostavice (225–230 m n. m.),² západněji jsou mezi Rokytkou a Kyjským rybníkem situovány Kyje (225 m n. m.).

Poněkud výrazněji je údolí vymezeno z jižní strany, která je formována úpatím svahu, který se postupně zvedá až na kótu 270 m n. mořem v poloze v Ořešínách, odkud se na katastru Běchovic (240 m n. m) prudce svažuje k toku Rokytky. Méně výrazný vrchol se nachází jihozápadně od soutoku Chvalky a Svépravického potoka a na jeho jižním svahu se nachází zástavba dolnopočernické Staré Obce, původního vrcholně středověkého jádra (230 m n. m.).

Pramenná pánev Chvalky se nachází přibližně 1,5 km východně od zkoumané lokality, vodoteč je posílena bezejmenným pravostranným přítokem vytékajícím z Chvalského rybníka, nad nímž se na návrší rozkládají samotné Chvaly (280 m n. m). Horní Počernice se nacházejí na kopci severovýchodně od Svépravic (260 m n. m.), z jihu jsou obtékány Svépravickým potokem, který pramení jižně od Horních Počernic (270 m n. m) v trati Nad křížky. Terén od Chval a Svépravic zvolna klesá k ZSV Babice západním směrem v souladu s tokem obou potoků.

² Údaj o přibližné nadmořské výšce se vždy týká vrcholně středověkého jádra.

Na základě tohoto popisu lze původní vrcholně středověké vsi rozdělit do dvou skupin. První, menší skupinu, tvoří obce situované v severní části mikroregionu. Pro Chvaly, Svěpravice a Horní Počernice je charakteristická poloha na kopci, případně ve svahu nad vodotečí, s níž tak osídlení nemá přímý kontakt, resp. je od ní vzdálenější než v případě druhé skupiny. Do té lze zařadit zbytek vsí, tedy zaniklé Babice, dále pak Běchovice, Kyje, Dolní Počernice, Hostavice a také blízkou ZSV Litožnice. Tato sídliště byla naopak založena v nižších polohách přímo v údolních nivách vodních toků, které obvykle plní funkci osy, podél níž je zástavba situována. Vodních toků zde bylo nezdůrazněno využito pro napájení rybníků.

2.8 SHRNUTÍ

Z hlediska přírodních podmínek se nejedná o zcela homogenní mikroregion. Rozdíly jsou patrné zejména při srovnání bonity půd na jednotlivých katastrech podle TK, která má klesavou tendenci směrem na východ. Tento nepoměr lze objasnit rozbořením georeliéfu a půdního krytu. Oblast je rozložena na ploché pahorkatině pokryté převážně kambizeměmi, které se vytvořily na geologických souvrstvích ordoviku. Vyšších nadmořských výšek dosahuje především severní část mikroregionu, převážně k. ú. Horní Počernice. To je i ve svém původním rozsahu před sjednocením ve 20. století poměrně rozsáhlé, avšak nacházející se na málo výnosných půdách, ačkoli oproti zbytku mikroregionu je zde na části katastru registrována kompaktní plocha hnědozemí. Malé výnosy TK zaznamenává také v k. ú. Běchovice a Svěpravice, na které částečně zasahují zemědělsky marginální půdy Klánovického lesa.

Jak prozrazují mapy StK, terén byl v bezprostřední blízkosti vodních toků, které v mikroregionu tvoří relativně hustou síť, podmáčený. Tato skutečnost částečně omezila plochu zemědělsky obdělávatelné půdy, na druhou stranu vyústila v poměrně výrazný rozvoj rybníkářství ve vrcholném středověku a raném novověku. Výjimku z výše popsaného tvoří samotný severní až severovýchodní okraj mikroregionu v k. ú. Horní Počernice, kam zasahují hnědozemě vyvinuté na pískovcích a hlinitých spraších v okrajové části České tabule. V témže k. ú. mezi Chvalkou a Svěpravicemi byla zachycena malá oblast černic. Naprostá většina zájmového území byla v minulosti zemědělsky obdělávána a pravděpodobně se vyznačovala nízkou mírou zalesnění.

Kombinace kambizemí s ostrovy hnědozemí je typická i pro jihovýchodní část pražského zázemí a pro samotnou Velkou Prahu. Na pravém břehu Vltavy se kambizemě

ve větší míře vyvinuly na písčích a štěrkopísčích, většina území pokrytého kambizeměmi a hnědozeměmi se však nachází na geologicky pestrém proterozoickém až paleozoickém podloží Poberounské provincie (Tomášek 1988; kol. autorů 1993). Kontrast nabízí srovnání zájmového mikroregionu především s územím položeným na východ a na sever od něj. Na východě mikroregion sousedí s oblastí Klánovického lesa a jeho blízkého okolí, kde se vyskytují pro zemědělskou produkci nevhodné oglejované podzoly a silně kyselá kambizemě (Tomášek 1990). Lokální význam pak překračuje situace dokumentovaná severně od zkoumané oblasti, tedy severní část pražského zázemí a Mělnicko. Rozdíl je zde patrný na úrovni geologické, pedologické i klimatické. Oblast spadá do České tabule a rozkládá se především na spraších a sprašových hlínách, na kterých se na levém břehu Labe vyvinuly úrodné karbonátové černozemě (Tomášek 1988). Průměrné roční teploty jsou nejvyšší na našem území, v relativním srovnání tedy přesahují ty ve zkoumaném mikroregionu, roční srážkový úhrn je zde podobný či mírně nižší (Culek – Grulich et al. 2013, 53).

Jihovýchodně až jižně od Prahy směrem do Posázaví a na Černokostelecko se začíná charakter krajiny proměňovat. Jedná se o ještě ve středověku zalesněnou oblast s vlhkým a mírně teplým, ve srovnání se zájmovým mikroregionem však relativně chladnějším klimatem (Culek – Grulich et al. 2013, 106, 113–115). Naproti tomu západní část krajiny v pražském zázemí se nachází ve srážkovém stínu a charakterizovat ji lze jako velmi teplou a suchou. Oblast byla velmi záhy odlesněná (Culek – Grulich et al. 2013, 33–35). Půdní pokryv je tvořen rozsáhlými plochami hnědozemí, v menším míře jsou zastoupeny také černozemě (kol. autorů 1990) Na jihozápadě na tuto část území navazuje lesnatý region Křivoklátska (Culek – Grulich et al 2013, 102).

Rozložení půdních typů v okolí Prahy do značné míry koresponduje s údaji o bonitě zaznamenanými v tereziánském katastru (TK I, II). Průměrné výnosy mírně narůstají severně od mikroregionu v černozemní oblasti, nicméně většinou nepřekračují 4. třídu. Směrem na jih zůstávají půdy z hlediska produkčního potenciálu převážně střední, nejčastěji v 5. třídě. Výnosnější jsou půdy západně od zkoumaného mikroregionu. Jejich kvalita narůstá směrem k jádru pražské aglomerace, kde se objevují

i katastrální území řazená do 2. třídy.³ Západně od Prahy bonita půd, navzdory podílu černozemí, zůstává patrně pod vlivem suššího klimatu převážně střední či nižší.

Zkoumaný mikroregion se v relativním srovnání v rámci pražského zázemí vyznačuje produkčním potenciálem dosahujícím vyššího průměru. Nižší je především ve srovnání se severněji položenou oblastí černozemí sahající až k Labi, vůči které je mikroregion ostře vymezen. Naproti tomu jižní hranice mikroregionu takto ostré vymezení postrádá a charakter krajiny zůstává podobný, stejně jako její zemědělský potenciál. Východní až jihovýchodní úsek pražského zázemí, za jehož součást je možné mikroregion označit, je i přes dílčí odchylky z hlediska produkčního potenciálu relativně homogenní. Odlišná je však situace východně od zkoumaného regionu, kde se nachází nevelký region Klánovického lesa, rozkládající se na chudých, k zemědělství nevhodných půdách. Kontrastní z klimatického hlediska je západní část pražského zázemí, která se zájmovou oblastí přímo nesousedí. Rozkládá se na hnědozemích a černozemích, je teplejší, avšak také sušší.

³ Bonitní třídy TK zohledňovaly nejen výnosnost, ale také vzdálenost od města související s podmínkami pro odbyt produktů. Údaje proto mohou být v některých případech zkreslené.

3 PŘEHLED ARCHEOLOGICKÉHO ZÁJMU A PÍSEMNÝCH PRAMENŮ

Následující text shrnuje výpověď písemných pramenů a archeologických nálezů, které jsou uspořádány podle dnešních katastrálních území s výjimkou k. ú. Černý Most, které je novotvarem vzniklým na částech někdejších k. ú. Horní Počernice, Chvaly a Hloubětín. Z prostoru k. ú. Černý Most nejsou registrovány žádné archeologické nálezy. Současné administrativní hranice jsou chápány pouze jako pomůcka, nikoli bariéra, proto je tento přehled v odůvodněných případech překračuje. Příkladem je ZSV Litožnice, jejíž areál se nacházel na Říčanském potoce v dnešním k. ú. Dubeč v blízkosti hranice s k. ú. Běchovice. Tato kapitola nepředstavuje hlavní předmět práce, proto má charakter orientačního přehledu.

Vzhledem k zaměření této práce jsou sledovány doklady raně a vrcholně středověkých sídlištních aktivit. Přehled archeologického bádání je založen převážně na článcích publikovaných v odborných periodikách, pracuje však také s novějšími nálezovými zprávami dostupnými v AMČR. Písemné prameny pro jednotlivé obce jsou dohledávány zejména podle odkazů z díla *A. Profouse (1947; 1949; 1951; 1957)*, resp. *A. Sedláčka (1927)*. Informace o majetkové držbě pražských měšťanů v jednotlivých vsích a také výběr některých pramenů k tomuto tématu se opírají o studii *J. Mezníka (1965)* a monografii *M. Musílka (2015)*.⁴ Dílčí informace poskytují také přehledy měšťanských majetků sestavené *V. V. Tomkem (1870)*, které ovšem nejsou kompletní a postrádají odkazy na písemné prameny. Charakteristika půdorysu intravilánu a určení typu pluziny jsou založeny na stavu zachyceném na císařských otiscích a indikačních skicách StK, zvolené názvosloví vychází z práce *E. Černého (1979)*.

Stanovený mikroregion nikdy nebyl předmětem soustavné badatelské činnosti a stav jeho archeologického poznání je nevyrovnaný. Především do jeho jižní a střední části (k. ú. Běchovice, bývalé k. ú. Chvaly) se koncentroval zájem *S. Vencla (např. 1973)* a místního amatérského spolupracovníka *J. Zadáka*, který se zasloužil nejen o řadu samostatných drobnějších nálezů, ale také nezřídka upozornil na narušení archeologických situací, které byly následně prozkoumány formou ZAV (např. *Vencl –*

⁴ Monografie je publikovanou disertační prací M. Musílka. Z důvodu nedostupnosti publikace způsobené uzavřením knihoven v rámci karanténních opatření jsem využila rkp. práce (*Musílek 2014*), který je dostupný online v digitálním repozitáři UK (<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/72893>).

Zadák 1973; tíž 1981; Zadák – Vencl – Venclová 2006). Odkryvům raně a vrcholně středověkých sídlišť v mikroregionu a jeho blízkém okolí věnoval pozornost také *P. Sommer (1977)*. Částečně se území dotkla studie *J. Klápště, Z. Smetánky a Zv. Dragouna (1983)* věnovaná problematice zemědělského zázemí středověké Prahy. V 80. a 90. letech 20. století v mikroregionu výrazněji působila především *J. Richterová (1988, 1991, 1996)*, která vedla řadu ZAV vyvolaných zintenzivňující se stavební činností v okrajových částech Prahy. K rozsáhlejším akcím patří ZAV, který proběhl pod vedením *J. Frolíka* na katastru Horních a Dolních Počernic (*Frolík – Mácalová 2008*). Části mikroregionu (k. ú. Běchovice a Horní Počernice) se ve své magisterské práci věnoval *M. Beránek (2013)*.

Kapitola podává katalogovou formou přehled o poloze raně středověkých sídelních areálů a vrcholně středověkých vsí. Všímá si jejich vzájemného prostorového vztahu, stejně jako jejich topografického vztahu k církevním stavbám. Na základě map StK popisuje půdorys intravilánů vrcholně středověkých jader a způsob, kterým je členěna plužina. Tyto informace doplňuje přehled písemných pramenů. Situace je přehledně zachycena prostřednictvím výřezů z císařských otisků StK (obr. A–G).

3.1 BĚCHOVICE

a. Archeologické nálezy

Nejstarší doklady středověkého osídlení na katastru Běchovic jsou datovány už do samotného počátku raného středověku. Sídliště kultury s keramikou pražského typu bylo identifikováno v prostoru bývalé pískovny západně od vrcholně středověkého jádra při soutoku Rokytky a Říčanského potoka (*Vencl 1973*). Následné doklady sídlištního areálu jsou datovány do 9.–11. století a pocházejí z historického intravilánu obce (*Frolíková 2013; Varadzin 2013*). Zásadním zjištěním je přítomnost stejně datovaného pohřebiště, které se nacházelo v prostoru už zmiňované pískovny (*Vencl – Zadák 1973; Vencl – Hrdlička 1976; Sláma 1977*). V areálu bývalého hospodářského dvora byl identifikován rozsáhlý prostor ohrazený příkopem, který je dle *L. Varadzina (2013, 30)*, analogický s tzv. ohrazením typu Velebudice (*Klápště 1994, 80–83; k interpretaci Novák 2017, 73*). Zjištěný areál byl funkční mezi 12. a 13. stoletím a měl tři fáze, přičemž v každé z nich byl obehnán jedním příkopem. Jeho výměra se s každým dalším příkopem postupně zmenšovala (*Varadzin 2013, 19, obr. 21, 23*). V blízkosti ohrazení a částečně i uvnitř něj byly prozkoumány zásobní jámy a kúlové jamky dokládající zástavbu. Autor

na základě těchto poznatků vznesl hypotézu, že se jedná o sklad zemědělských produktů, snad spojený i s chovem dobytka, a předestřel otázku, zda lze nad nálezem uvažovat v kontextu systému zásobování středověké Prahy (Varadzin 2013, 30). Prvním běchovickým archeologickým nálezem je depot 120 mincí Vratislava II., objevený na jednom ze zdejších statků (Zap 1860). Přelom 12. a 13. století je reprezentován také odkryvem zahloubeného objektu s vadnou vsádkou z hrnčířské pece, který byl zcela jistě součástí komplexního, nicméně již nedochovaného areálu na západním okraji dnešní obce, jehož existence mohla předcházet vzniku vrcholně středověké vsi (Richterová 1996, 274–278). Zejména díky působení místního amatérského spolupracovníka J. Zadáka je poznání osídlení na zdejším katastru doplněno řadou drobnějších nálezů, především keramiky z povrchových sběrů (Zadák – Vencl – Venclová 2006).

b. Písemné prameny

První písemná zmínka o Běchovicích je poměrně časná. Ves je zmíněna ve výčtu majetků svatojiřského kláštera v listině, která je datována k roku 1227 či 1228 (CDB II, 422, srov. Nový 1991, 127). Roku 1332 držel dvůr v Běchovicích Mikuláš Fridinger, po něm jeho syn Smil, který ves rozšířil (LV, fol. 89, 95, 100, 114), což lze patrně vykládat jako rozparcelování dvora (FS, 7–8). Roku 1353 dvůr od Smila odkoupil Jan Litoměřický (AČ XXVI, 10). K roku 1360 byla majetková držba roztržena mezi více majitelů (Mezník 1965, 55; AČ XXVI, 11). Roku 1386 vyměnil běchovický poplužní dvůr Jindřich, syn kramáře Seidla, s klášteřem sv. Kateřiny na Novém Městě pražském (AČ XXVI, 11). Klášterním majetkem Běchovice zůstaly až do počátku 15. století, jejich pozdější držitelé pocházeli opět z vrstvy pražských měšťanů. V letech 1417 a 1418 jsou zde doloženi mocní staroměstští měšťané Ortlové (AČ XXVI, 11). Běchovice figurují mezi majetky zkonfiskovanými roku 1421 Starým Městem Pražským (Mezník 1965, 19–21). Po ukončení husitského období se držba opět tříští mezi více majitelů z řad měšťanstva, tentokrát i novoměstského, a církevních institucí (AČ XXVI, 11–13, AČ XXVIII, 684).

c. Církevní stavba

–

d. Půdorys intravilánu a plužina

Mapy stabilního katastru zachycují silniční uspořádání zástavby s dominantním hospodářským dvorem při silnici do Prahy. Blokovaná parcelace se vyrovnává

s podmáčeným terénem v blízkosti vodních toků. I mimo vodní toky je plužina bloková, místy sestává z dělených úseků. Na mapách StK jsou ale zároveň zachyceny už i velké scelené úseky.

Obrázek A: Běchovice na císařském otisku Stabilního katastru (<https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>).

3.2 DOLNÍ POČERNICE

a. Archeologické nálezy

Katastr Dolních Počernic je při srovnání v rámci sledovaného mikroregionu na archeologické nálezy raně a vrcholně středověkého stáří chudý. Nicméně těsně za hranicemi Dolních Počernic, v k. ú. Horní Počernice, byly zjištěny pozůstatky ZSV Babice, kterým se věnuje tato práce, ve stejném prostoru byl odkryt také doklad osídlení kultury s keramikou pražského typu (Frolík – Mácalová 2008). Je pravděpodobné, že část někdejších Babic mohla zasahovat na k. ú. Dolní Počernice, což podporuje i nález menšího množství vrcholně středověké keramiky získané povrchovým sběrem z prostoru rybníku Martiňáku na soutoku Chvalky a Svěpravického potoka (Frolík – Mácalová 2009). Archeologické nálezy z vlastního vrcholně středověkého jádra Dolních Počernic nejsou známy.

b. Písemné prameny

Dolní Počernice jsou poprvé písemně vzpomínány roku 1323 v souvislosti s osobou jejich majitele, Zdislava z Počernic a na Průhonicích, řečeného Koblihy (RBM III, 364–365). Opět jsou zmiňovány v průběhu 14. století, v letech 1329, 1337, 1353 a 1360, kdy jejich majitelé pocházejí z řad staroměstského měšťanstva (AČ XXVIII, 125;

SG, 336–337). Tehdy už v Počernicích existoval hospodářský dvůr. Problémem však je, že ze zápisů nelze jasně rozlišit, zda se jedná o Počernice Dolní či Horní. Roku 1401 se poprvé hovoří o počernické tvrzi, která je zmiňována při projednávání dědictví Jana z Cách, majitele Čelákovic a staroměstského měšťana. Ves po jeho úmrtí koupil Jan z Klučova (*RT I*, 593). Už na začátku husitských válek je jako majitel uváděn pražský rychtář Jiří Síně, který však vzápětí uprchl a ves byla zkonfiskována pražskými měšťany, kteří ji prodali Lukáši Markovu (*AČ XXVIII*, 675). Roku 1432 jsou poprvé zmíněny zdejší rybníky, které se staly předmětem majetkoprávních sporů (*AČ XXVIII*, 126).

c. Církevní stavba

Na přelom 12. a 13. století je datován vznik jednolodního románského kostelíku Nanebevzetí Panny Marie, který se původně nacházel v blízkosti později zmiňované tvrze, na jejímž místě dnes stojí zámek. Stojí tedy východně od vlastní vesnické zástavby, ale nachází se s ní na stejné vrstevnici. Sídlní kontext nelze zhodnotit v úplnosti, protože z prostoru nejsou známy raně středověké archeologické nálezy. Stavba vykazuje analogie s kostelem v Kyjích (*Kašička – Nechvátal 1975*, 173–185).

d. Půdorys intravilánu a plužina

Mapy stabilního katastru zachycují půdorys původní silniční návesovky s druhotně zastavěným prostorem návsi, obklopeného kombinací plužiny úsekové a dělených úseků bez přímé návaznosti na dvorové parcely usedlostí. V plužině se uplatňují také rozsáhlé scelené úseky. V severozápadním výběžku plužiny při hranici se Svěpravicemi a Běchovicemi se nachází jediná zalesněná plocha v mikroregionu (dnešní Xaverovský háj).

Zástavba se nachází na pravém břehu Rokytky, východně od ní je situováno šlechtické sídlo s kostelem, následuje rozsáhlý Počernický rybník. Patrně pozdějším vývojem se zástavba silnicového charakteru rozrostla také na druhý břeh Rokytky

k silnici vedoucí přes Hrdlořezy do Prahy. Naproti severnímu břehu rybníka je zachycen hospodářský dvůr.

Obrázek B: Dolní Počernice na císařském otisku Stabilního katastru
(<https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>).

3.3 HORNÍ POČERNICE

Dnešní katastrální území Horní Počernice zahrnuje 3, resp. 4, historicky samostatné vsi, jejichž jádra se dodnes dochovala v městské zástavbě. Jedná se o Chvaly, Svěpravice a samotné Horní Počernice, úzce spjaté s dvorem v Čertousech. V neposlední řadě se v západním výběžku katastrálního území nachází areál ZSV Babice, kterým je tato práce zčásti věnována.

a. Archeologické nálezy

Výpověď archeologických pramenů pro raný a vrcholný středověk je v samotných Horních Počernicích chudá, byť katastrální území Horní Počernice jako celek je na nálezy bohaté. Archeologické doklady se koncentrují především na bývalá katastrální území Svěpravice a Chvaly.

Mezi nejstarší doklady raně středověkého osídlení spadají pozůstatky sídliště kultury s keramikou pražského typu situovaného na terase nad Svěpravickým potokem, pod svahem, na němž vznikly vrcholně středověké Svěpravice (*Vencl – Zadák 1981, 679–683; tiž 1985*). Další poloha osídlená kulturou s keramikou pražského typu se nacházela na polokulturní lokalitě při ulici Stoliňská v dnešní místní části Chvaly v blízkosti prameniště bezejmenného přítoku Chvalky. Tato lokalita se nachází v údolí vymezeném kopcem, na kterém se rozkládá vrcholně středověké sídlištní jádro Chval s výběžkem táhlého plochého hřbetu, dnes pokrytého zástavbou Horních Počernic (*Vencl – Zadák*

1981, 683–685). Stopy osídlení kultury s keramikou pražského typu byly zaznamenány taktéž ve splaších, kterými byla zanesena rokle pod lokalitou Na Chvalce, ze které je známo především mladohradištní sídliště (*Sommer 1977, 258*). Zdejší hustou mozaiku časně slovanských sídlišť nejnověji doplňuje nález osamocené zahloubené obytného objektu v extravilánu ZSV Babice v místech polykulturního osídlení mezi Chvalkou a Svěpravickým potokem (*Frolík – Mácalová 2008, 4*). Nejasné jsou nálezové okolnosti rovněž do tohoto období spadající nádoby z Horních Počernic, u níž není vyloučena souvislost s dosud neznámým pohřebištěm (*Zeman 1976, 122; Vencl – Zadák 1981, 686*).

Osídlení starohradištního období je známo z blízkosti již zmiňované časně slovanské lokality ve Chvalech, kde byla v bezprostředním sousedství přemostění Náchodské ulice odkryta polozemnice s nejstarší hradištní keramikou (*Vencl – Zadák 1981, 685–686*).

V poloze Na Chvalce bylo zjištěno osídlení, jež bylo zařazeno do 11. století (*Justová 1969; 1972*). Posléze zde došlo také k odkryvu lidské kostry a 4 zahloubených pícek s keramikou 12. až 13. století (*Huml 1981, 118*). Toto sídliště by již mohlo chronologicky korespondovat s první písemnou zmínkou o Chvalech (rok 1088, viz *CDB I, 377*), nicméně, jak podotýká *P. Sommer (1977, 258)*, od pozdější vrcholně středověké vsi je už poměrně vzdálené. Ve vzdálenosti přibližně 200 m od sídliště, v poloze U Rálků na tehdejším katastru Svěpravic byl odkryt fragment stejně datovaného pohřebiště (*Sláma 1977*), vzhledem k jeho poloze na odvráceném svahu však není prokazatelná jeho spojitost se sídlištěm (*Klápště – Smetánka – Dragoun 1983, 411*).

V prostoru pod podlahou kostela sv. Ludmily v Chvalech byla při výzkumu vedeném pracovníky NPÚ zachycena požárová úroveň a intaktní archeologické terény, keramikou datované do vrcholného středověku (*AMČR, C-9104876A*). Významný je archeologický odkryv ZSV Babice, který proběhl v letech 1987–1990 (*Richterová 1988; 1991; 1996*) a 2008 (*Frolík – Mácalová 2008*), jemuž jsou věnovány kapitoly 3–9 v této práci.

3.3.1 Horní Počernice a Čertousy

b.1 Písemné prameny

Horní Počernice v sobě spojují dvě historické části – vsi Horní Počernice a Čertousy. V jejich vývoji je patrná značná majetková roztržitost držby, ve které se angažovali měšťané, církevní instituce a zejména pražská univerzita. Nejstarší písemná

zmínka o Počernicích je datována k roku 1322, kdy je zákupním právem vysadil staroměstský měšťan Seibot Benešovský, který je držel společně s poprvé zmiňovaným dvorem v Čertousech (*RBM III*, 308). Roku 1329 Seibot zemřel, předtím odkázal část počernického ročního platu své vnučce, jeptišce Markétě z malostranského kláštera Máří Magdalény. Jednu hřivnu téhož roku klášteru přidali i Seibotovi synové Frenclin a Henslin (*RBM III*, 598–599). Horních Počernic se může týkat taktéž zmínka o existenci dvora z r. 1329 (*AČ XXVIII*, 125). Téhož roku pronajal Albert z Kutné Hory část vsi Čertousy Henrikovi z Radonic (*AČ XXVIII*, 125). Roku 1357 prodal Henslin, syn Seibotův, majetky v Počernicích a dvůr v Čertousích Arnoštu z Pardubic pro pražskou univerzitu (*AČ XXVIII*, 692). Roku 1372 klášter magdalenitek prodal 1 kopu ročního platu v Počernicích mistrům Koleje Karlovy (*Nováček 1895*, 11–12). K roku 1397 je doložen spor o ves Čertousy, který byl veden mezi univerzitními mistry a Václavem Negilem. Zápis v Zemských deskách potvrdil, že Čertousy jsou majetkem Koleje Karlovy (*Nováček 1895*, 12–13).

Univerzita nehospodařila ve vlastní režii, ale postupovala zdejší pozemky zákupním právem. Tuto praxi dokládá zápis z r. 1401, který hovoří o Ludolfu Mestermanovi, jenž Vitanovi z Popovic (*Nováček 1895*, 18–19) prodal „*dvůr s věží v Horních Počernicích společně s třemi lány polí a rybníkem*“, kterými disponoval právem zákupním. Po smrti Vitana z Popovic dvůr připadl Petru bradýři (*Nováček 1895*, 23–28). Roku 1475 prodala Anna z Wysenberka mistrům v Koleji Karlově počernický poddanský dvůr, což je na dlouhou dobu poslední zmínka o zdejších majetkových poměrech (*AČ XXVIII*, 692–693). V Čertousech je k roku 1400 zmiňován staroměstský měšťan Alexander Wasserman, roku 1407 se již píše jako Alexander z Čertous (*AČ XXVI*, 139). Roku 1415 je zde uváděn Dětrich z Prahy a Čertous (*RT II*, 116).

c.1 Církevní stavba

—

d.1 Půdorys intravilánu a plužina

Vrcholně středověké jádro má návesový půdorys s rybníkem uprostřed návsi. Drobnější zástavba se také rozšířila západním směrem a na severovýchod, při cestě k hospodářskému dvoru v Čertousích, kde se nachází další, rozlehlější, rybník. Plužina je v rámci regionu nejrozsáhlejší, především v její východní části dominuje bloková parcelace kombinující dělené úseky, ale také větší scelené bloky. V západní části se uplatňuje traťová plužina rozparcelovaná do bloků.

**Obrázek C: Horní Počernice a Čertousy na císařském otisku
Stabilního katastru
(<https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>).**

3.3.2 Chvaly

b.2 Písemné prameny

První písemná zmínka o Chvalech je časná. Spolu s dalšími 65 vesnicemi a osadami jsou uvedeny ve falzu zakládací listiny Vyšehradské kapituly z 12. století, podle které byly r. 1088 tyto vsi kapitule darovány Vratislavem II. (*CDB I, 377*; srov. *Nový 1991*). Jako kapitulní majetek byly potvrzeny i roku 1130 v listině Soběslava I. (*CDB I, 113*), znovu je tato skutečnost připomínána v listině Přemysla Otakara I. z r. 1222 (*CDB II, 216*). V následujícím období kolem přelomu 13. a 14. století ves přestala být církevním majetkem a přešla do rukou světských držitelů z řad měšťanstva a šlechty. První známý majitel je pražský měšťan Bořita, uvedený v zápisu z r. 1358. O rok později ves prodal Bořitův syn Václav Heinlinovi Neglovi (*AČ XXVI, 318*). Nejstarší zmínka o chvalské tvrzi pochází z roku 1406, kdy byla majetkem pražského měšťana Kříže, poté jeho syna Václava (*RT II, 28*). Roku 1428 tvrz patřila Janu Rokycanskému a jeho manželce Anně rozené Křížové, kteří vykoupili díly od ostatních dědiců (*AČ XXVI, 319–320*). Nejpozději r. 1436 už chvalskou tvrz držel rytíř Habart z Hartenberka, který je jako její majitel

připomínán ještě r. 1462 (*RT II* 157, 194, 319). Na počátku 16. století byly Chvaly drženy pražskými měšťany, jak dokládá údaj z r. 1513. Tehdy Zikmund Bareš z Kamenice prodal své dědictví v Chvalech zahrnující tvrz a poplužní dvůr staroměstskému měšťanu Václavu ze Štrabochova domu (*AC XXVI*, 321).

c.2 Církevní stavba

V Chvalech se nachází kostel sv. Ludmily, dnešní stavba má neorománskou podobu. Jedná se o raně novověký objekt, který vznikl jako součást chvalského zámku v místech někdejší tvrze. Archeologický výzkum nicméně pod podlahou kostela potvrdil požárovou úroveň a intaktní terény datované do vrcholného středověku, které však nemají souvislost se sakrální stavbou (*AMČR, C-9104876A*). Kostel se nachází v zámeckém areálu na mírném návrší nad vlastní zástavbou obce.

d.2 Půdorys intravilánu a plužina

Půdorys vsi nevykazuje pravidelnost, uspořádání zástavby je shlukové. Pouze v severní části při začátku cesty směřující k Satalicím a Vinoři je patrné silnicové uspořádání. Drobný rybník se nachází při jihozápadním okraji jádra, mimo vlastní prostor intravilánu. Plužina je traťová, sestávající z blokových parcel. V západní části v polní trati Formanka se nachází velký scelený úsek.

Obrázek D: Chvaly na císařském otisku Stabilního katastru
(<https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>).

3.3.3 Svépravice

b.3 Písemné prameny

Ves Svépravice patří na rozdíl od sousedních Chval mezi obce s pozdní první písemnou zmínkou, která pochází z roku 1390 (*DRC*, 117). Roku 1407 je ve Svépravicích připomínána prebenda vyšehradského kanovníka (*Profous 1957*, 244).⁵ Během husitských válek byla ves konfiskována Pražany, ale již roku 1469 ji Jiří z Poděbrad daroval kostelu sv. Michala v Opatovicích na Novém Městě Pražském, což roku 1473 znovu potvrdil Vladislav Jagellonský (*Ruth 1996*, 161). Kostelu sv. Michala byly Svépravice potvrzeny ještě jednou, v roce 1546 (*AČ XXVI*, 379). Dvůr ve Svépravicích patřil mezi majetky, které musel v rámci vyrovnání dluhu r. 1512 postoupit staroměstský měšťan Jiří Rambouzek rovněž staroměstskému měšťanu Václavu Mydlářovi. Předal ho společně s babickou tvrzí a poplužním dvorem (*AČ XXVI*, 4). V roce 1513 se stal plat ze Svépravic předmětem transakce mezi Zikmundem Barešem z Kamenice a staroměstským měšťanem Václavem ze Štrabochova domu, a to společně s majetky v Chvalech a Lhotě (*AČ XXVI*, 321).

c.3 Církevní stavba

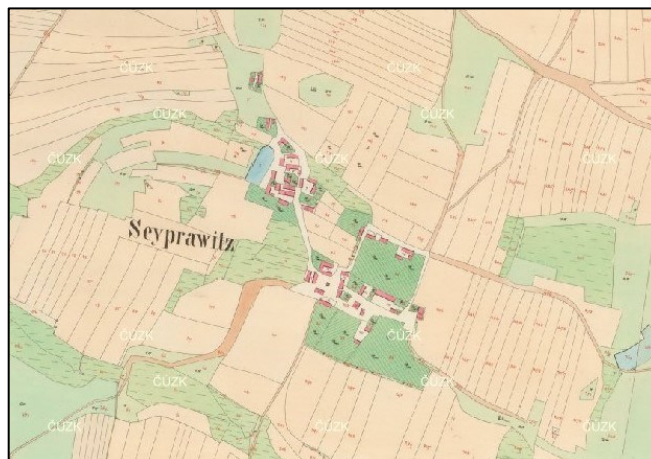
—

d. 3 Půdorys intravilánu a plužina

Intravilán vsi vykazuje shlukové uspořádání sestávající ze 2 výraznějších kumulací. Ve východní části je zástavba těsněji semknutá u sebe, při jejím okraji se nachází malý rybník. Jihovýchodně od výše popsané situace se nachází další zástavba, tentokrát více rozvolněná, obklopující poměrně rozsáhlé zahradní parcely.

⁵ Rkp. z pozůstalosti A. Sedláčka

Svépravická plužina je traťová, tvořená blokovými parcelami. V jihovýchodním výběžku intravilánu se nachází dvůr Xaverov, v jehož blízkosti jsou zaznamenány větší scelené úseky.

Obrázek E: Svépravice na císařském otisku Stablního katastru (<https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>).

3.3.4 ZSV Babice

b.4 Písemné prameny⁶

Jako první se pokusila informace k zaniklé vsi sesbírat *J. Richterová* (1991, 182), která přebírá poznatky shromážděné *A. Sedláčkem* (1927, 31) a *A. Profousem* (1947, 22). Výběr pramenů je nutné podrobit kritice prameníci z relativní geografické blízkosti Babice u Říčan, která hrozí záměnou těchto dvou vsí, respektive k nim se vztahujícím písemností, obdobně jako v případě Horních a Dolních Počernic.

Podle *A. Sedláčka* (1927, 301) se nacházely pod Chvaly dvě vsi jménem Babice a později se začaly rozlišovat jako Babice a Babičky. Nejstarší, poměrně pozdní, písemná zmínka je kladena do roku 1356. Staroměstský měšťan Frána Janů měl držbu v obojích Babicích, odkud převedl část platu staroměstskému kostelu Panny Marie na Louži (*AČ XXVI*, 1). Formulace „*dvoji Babice*“ naznačuje složitější majetkoprávní vztahy, které přetrvaly i do pozdějších let. Nicméně právě tato formulace je zároveň problematická, protože Babice u Říčan, kde dodnes existuje místní část Babičky, lze z tohoto důvodu

⁶ Následující text shrnuje dostupné písemné prameny. Diskuzní část se nachází v kapitole 8, věnované interpretaci ZAV v areálu zaniklé středověké vsi Babice.

rovněž chápat jako „dvojí.“ Není tak možné s jistotou říct, že se záznam skutečně vztahuje k zaniklé vsi pod Chvaly, tak, jak jej interpretuje *A. Profous (1947, 22)*.

Majetkově zainteresované zde mělo být taktéž mělnické probošství, které svůj statek pronajímalo, známá jsou jména některých nájemců. Patřili mezi ně Sulek z Babic, doložený k r. 1379, dále pak jeho syn Jan (*AJI, 367; Teige 1910, 291*). Jako další nájemce proboštského majetku je připomínán Mikuláš z Kolovrat (*AJ II, 167, 180*).

Potíží se správným přiřazením písemnosti není prostý ani zápis v Zemských deskách z 16. dubna 1385 (*RT I, 503–504*), který se týká prodeje dědictví Jimrama z Říčan, od něž majetky získala jeptiška Anna z kláštera u sv. Anny na Starém Městě Pražském.⁷ V tomto případě také nelze zmiňovaný zápis bezpečně spojit s Babicemi pod Chvaly, ačkoli tato možnost není vyloučena bez ohledu na to, že Jimramův přídomek dokonce přímo poukazuje na možnost, že se jedná o dodnes existující Babice u Říčan. V této souvislosti na výše zmíněné události navazuje prodej dědictví jeptišky Anny představené kláštera sv. Anny a konventu kláštera sv. Vavřince na Starém Městě. Část Babic se tak stala klášterním majetkem (*RT I, 503*).⁸

K roku 1417 je jako držitel tvrze v Babicích a dvora v Babičkách uváděn Pecman či Petr ze Svojkova (*AČ XXVIII, 33–34*). Mezi lety 1426–1472 bylo učiněno několik zápisů týkajících se majetkoprávních záležitostí, ve kterých figurují příslušníci rodiny Pecmanů z Babic. Patřili mezi ně vdova po Pecmanovi, Dorota Pecmanová, synové Vaněk, Petřík, Prokop a Mikuláš a dcera Markéta. Manželem Markéty Pecmanové se stal Zikmund ze Zap (*AČ XXVI, 1–4*).

Stejně jako ve 14. a 15. století, jsou písemné zmínky z 16. století ne vždy spolehlivě přiřaditelné ke zde řešeným Babicím. Zápis ze dne 20. prosince 1510 se týká uznání platu pražského kostela Panny Marie na Louži v Babicích Vladislavem II. Důležitá je zde uvedená formulace „*na Babicích a na Babičkách*“ (*AČ XXVI, 4*), která naznačuje návaznost na tradici *dvojích Babic* zmiňovaných ve 14. století (*AČ XXVI, 1*).⁹

⁷ „*Jimram z Říčan p., že dědictví své v Babicích, všechny dvory kmecí, nic nevymieňuje (...), prodal panně Anně řečené Divišově, jeptišce u sv. Anny v Starém městě Pražském...*“ (*RT I/503–504*).

⁸ „*Anna jeptiška kláštera sv. Anny v Starém městě Pražském p., že dědictví své v Babicích (...) prodala převoře sv. Anny (...) a konventu všemu nadepsaného kláštera sv. Vavřince v Starém městě Pražském (...) a jim téhož dědictví dědičně podstoupila.*“ (*RT I/503*).

⁹ Na paměti je opět třeba mít místní část Babic u Říčan, která dnes nese doslovné pojmenování Babičky a k níž se zápis může ve skutečnosti vztahovat.

Dne 19. srpna 1512 podstoupil měšťan Starého města Pražského Jiřík Rambouzek „dědictví svého pod Chvalami v Babicích tvrze, dvou dvorův poplužních s poplužími, v Svěpravicích dvou kmečí s platem, co tu má“ dalšímu staroměstskému měšťanu Václavu Mydlářovi (AČ XXVI, 4). Tento zápis je prvním záznamem zcela prokazatelně se vztahujícím k zaniklé vsi, zároveň se však jedná o poslední písemnou zmínku. Podle stručného konstatování A. Sedláčka (1927, 31) „Babice patřily pak ke Chvalám a zanikly“.

c.4 Církevní stavba

—

d.4 Půdorys intravilánu a plůžina

Ves se pravděpodobně vyznačovala řadovým uspořádáním podél potoka Chvalky. Hypotetická plůžina byla po zániku vsi byla připojena ke k. ú. Chvaly a Dolní Počernice.

Obrázek F: Areál ZSV Babice na císařském otisku Stablního katastru (<https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>).

3.4 HOSTAVICE

a. Archeologické nálezy

Katastr Hostavic poskytl archeologické doklady vrcholně středověkého stáří. Severně od vlastní obce byly při výstavbě sídliště Černý Most II zachyceny pozůstatky raně až vrcholně středověkého osídlení. Relativně starší (raně středověká) část osídlení byla podle J. Richterové (1988, 1996) uspořádána podél levého břehu bezejmenného přítoku Rokytky. Mladší parcelace (viz mapy StK) tedy vedla souběžně s touto starší zástavbou v silniční linii.

Další poloha zaniklého středověkého osídlení trvajících od 1. poloviny 13. století do poloviny 15. století se podle závěrů *J. Richterové* nacházela na protějším břehu potoka, severně od zmíněné zástavby silničního půdorysu. Mapy StK na tomto místě zachycují izolovaný ostrůvek zástavby. Zjištěná situace podle autorky naznačuje transformaci jádra zástavby na levý břeh vodoteče, která se udála v průběhu vrcholného středověku (*Richterová 1988, 501; 1996, 291–299*). Tuto domněnku však nelze potvrdit, protože v zástavbě na levobřeží neproběhl archeologický výzkum, který by potvrdil, že je mladší než zaniklé pravobřežní osídlení.

b. Písemné prameny

První dochovaná písemná zmínka o Hostavicích pochází až z roku 1432. Uvádí se v ní jméno novoměstského měšťana Kříže z Hostavic, zvaného Pomoklo, který vyplatil jistého Prokopa. Kříž z Hostavic je pak připomínán ještě jednou, a to v roce 1436 (*Tomek 1870, 293*). K roku 1459 je již doložena držba Hostavic Starým Městem Pražským (*CIM I, 244*), které je patrně následně vlastnilo po celé století. Nasvědčuje tomu skutečnost, že figurují na seznamu obcí zkonfiskovaných panovníkem roku 1547 Starému Městu Pražskému. Vzápětí je odkoupil Jan Rašín z Rýzmburka. Předmětem této transakce byly Hostavice s krčmou, Kyje s krčmou, Svojšice a krčma v Hrdlořezích (*Rezek 1878, 471*).

c. Církevní stavba

—

d. Půdorys intravilánu a plužina

Hostavice jsou na mapách StK zachyceny jako velmi malá ves silnicového půdorysu, rozložená na levém břehu drobné vodoteče. Mimo toto jádro se na pravém břehu nachází osamocený ostrůvek zástavby dvou usedlostí a dvou chalup. Nepříliš rozsáhlá plužina je výrazně protáhlá v S-J směru, sestává z bloků a dělených úseků. V severní části se nacházejí v blízkosti toku Rokytky rozsáhlé plochy podmáčených luk. Jedná se o prostor zaniklého rybníka, který je zachycen na I. vojenském mapování.

Obrázek G: Hostavice na císařském otisku Stabilního katastru (<https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>).

3.5 KYJE

a. Archeologické nálezy

Z okraje historického jádra, z prostoru bývalého statku ve Stupské ulici u jižního břehu Kyjského rybníka je známo osídlení rámcově datované do vrcholného až pozdního středověku. Zjištěny byly vrstvy s keramikou 12. až 16. století, posléze byl prozkoumán zahloubený objekt s keramikou 13. století a reliktů opukového zdiva. Zřejmě se jedná o pozůstatek nejvzdálenějšího výběžku raně až vrcholně středověkého sídlištního útvaru severně od kostela, který mohl být součástí dvora, případně sídlištní plochy před vrcholně středověkou transformací vesnického jádra (Richterová 1996, 299–305). Doklady pozdně středověkého osídlení z 15. století byly zachyceny při jižní stěně fary na parcele č. 24 (Kuchařík 2009).

b. Písemné prameny

První písemná zmínka o Kyjích pochází už ze závěru 13. století, kdy náležely ke statkům pražské diecéze. Roku 1289 si v této souvislosti pražský biskup Tobiáš z Bechyně stěžoval králi Václavu II., že mu Konrád a Jiří z Altenberka uloupili mnoho koní v kyjském dvoře, vypálili Český Brod a dále zpustošili ves Liblice a další dvě vesnice, a žádal panovníka o pomoc (TB, 27–29). Roku 1306 připojil biskup Jan Kyje k bílinskému arcijáhenství (RBM II, 1214). O založení kyjského rybníka se na počátku 14. století zasloužil pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic (FRB I, 394). Existence tvrze a dvora v Kyjích je doložena k roku 1386, kdy zde seděl Ješek z Kyj, šafář arcibiskupského dvora (LE I, 82; RT I, 508). Po Ješkovi přešel roku 1403 kyjský dvůr s tvrzí na jeho syna Otíka,

který kromě Kyjí držel i další statky v okolí (*LE VI*, 389). Mezi dalšími držiteli kyjského dvora se objevuje Jan z Kyj. K roku 1451 jsou zmiňováni potomci zemřelého Viléma z Kyj (*AČ III*, 549). V polovině 15. století ves přešla do držby Starého Města Pražského (*CIM I*, 244), kde zůstala až do r. 1547, kdy byla zkonfiskována Ferdinandem I. a následně společně s Hostavicemi, Svojšicemi a krčmou v Hrdlořezech prodána Janu Rašínovi z Rýzmburka (*Rezek 1878*, 471).

Na katastrálním území Kyjí se nachází ves Aloisov, která byla vysazena roku 1812 emfyteutickým právem na panských pozemcích (*Sommer, J. G. 1844*, 199).

c. Církevní stavba

Kyje jsou známé pro svůj biskupský tribunový kostel sv. Bartoloměje. Starší závěry hovoří o tom, že stavbu pevnostního charakteru s hranolovou věží a čtvercovým presbytářem nechal vybudovat pražský biskup Jan II. z Dražic v 1. třetině 13. století. (*Merhautová – Třeštík 1984*, 258). Předpoklad o založení kostela Janem II. se opíral i o nástěnnou malbu zachycující domnělého fundátora Jana II., která ovšem byla po dalších restaurátorských pracích r. 1989 zasazena do nových souvislostí a reinterpretována (*Prix – Všetečková 1993*, 237; *Všetečková 2010*). Vznik stavby lze nadále rámcově klást na počátek 13. století, bližší datace však není možná.

Stavba je situována na mírném kopečku v poloze, která je vůči vlastním usedlostem dominantní. Kostel je zástavbou obklopen ze tří stran, severně od něj je zachycen hospodářský dvůr.

d. Půdorys intravilánu a plužina

Zástavba je situována do sevřeného prostoru vymezeného jižním břehem Kyjského rybníka a tokem Rokytky. Svým půdorysem odpovídají Kyje patrně návesovému půdorysu, kdy jsou usedlosti v neúplném kruhu uspořádány kolem kostela. Severovýchodní část intravilánu zabírá hospodářský dvůr. Stranou zástavby v místech, kde Rokytky vytéká z rybníka, se nachází mlýn. Na protějším břehu rybníka jsou zachyceny tři pískovcové kamenolomy a silnicová zástavba Aloisova. Kyjská plužina je bloková, s podílem dělených i velkých scelených úseků.

Obrázek H: Kyje a Aloisov na císařském otisku Stablního katastru (<https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>).

3.6 ZSV LITOŽNICE (K. Ú. DUBEČ)

a. Archeologické nálezy

Areál zaniklé středověké vsi Litožnice byl rozpoznán roku 1968 v dnešním k. ú. Dubeč nedaleko hranice s k. ú. Běchovice. Někdejší zástavba byla situována v širokém údolí Říčanského potoka, který je levostranným přítokem Rokytky, na jeho levém břehu, v prostoru zhruba 300×200 m (Vencl – Smetánka 1969, 396–397). Litožnice jsou známy z písemných pramenů jako farní ves (Merhout 1903), přičemž kostel se v jejich areálu podařilo identifikovat stejně jako tvrz (Sommer 1977, 257–258). Mimo keramiku 13.–15. století byly na lokalitě zjištěny také zlomky kalichovitých okrajů, které v dnešní interpretaci naznačují doklady možného středohradištního osídlení na místě pozdější vsi, nicméně kontinuita doložitelná není (Vencl – Smetánka 1969, 397). Ves zanikla ještě v 15. století, nadále využívaný zůstal pouze kostel (Merhout 1903).

b. Písemné prameny

Písemně je ves připomínána ve 14. a 15. století. První záznam pochází z roku 1351, kdy jistá vdova po pražském měšťanu Ulmanovi, synu Janovu, prodala ves Mikuláši Rokycanskému. Písemnosti ale poukazují na možnou majetkovou roztříštěnost, protože r. 1358 je vzpomínán Neuhlas z Litožnic jako majitel patronátního práva (LC II, 13). Roku 1397 byla ves spojena se Štěpánem Litoměřickým, který ji r. 1412 pronajal své sestře Kateřině, nadále zde však vykonával patronátní právo (LC VII, 78). Už v r. 1419 je ale doložena dvojí držba vsi, která současně náležela Pecmanu z Babic a Františku

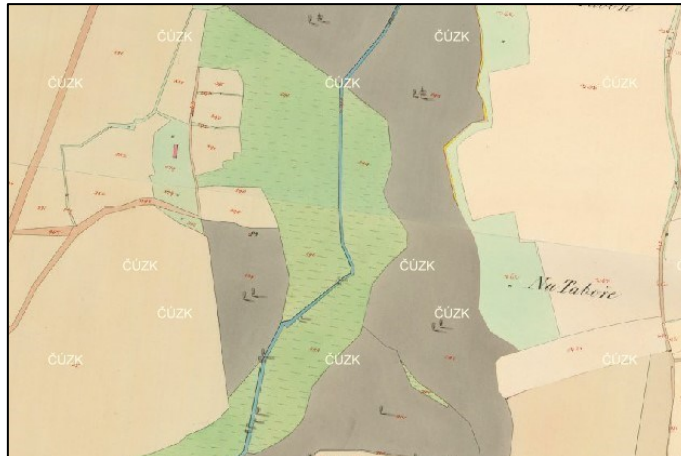
z Buben. V držbě obou rodů přečkaly Litožnice i období husitských válek a tento stav zůstal nezměněn až do doby krátce po polovině 15. století (*Merhout 1903; AČ I, 185*). V tomto období je zmiňována také tvrz, kterou posléze s celou vsí držel Štěpán z Novosedl a Litožnic. Majetek zůstal v držbě jeho rodu i nadále, naposledy je ves zmíněna roku 1489 (*RT II, 407*).

c. Církevní stavby

Jak už bylo pojednáno výše, Litožnice byly farní vsí a zdejší kostel neznámého zasvěcení byl funkční ještě po zániku vlastního sídliště, poslední zmínka pochází z počátku 16. století (*Merhout 1903*). Kostel byl v areálu přímo doložen archeologickým výzkumem (*Sommer 1977, 257–258*).

d. Půdorys intravilánu a plužina

Zástavba vsi byla uspořádána podél Říčanského potoka. Plužina zaniklé vsi byla začleněna do katastru Dubče. Na mapách StK prostor sestává převážně z velkých scelených parcel s podílem podmáčených luk na území vlastního jádra, lesa i zemědělsky obdělávané půdy.

Obrázek I: Areál ZSV Litožnice na císařském otisku Stabilního katastru
(<https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>).

3.7 SHRNUTÍ

Písemné a hmotné prameny v současné době poskytují stavem poznání poněkud nevyrovnaný obraz minulosti zkoumaného mikroregionu. Na poměry pražského zázemí se však jedná o relativně dobře poznanou část. Nejstarší doklady raně středověkého osídlení v povodí Rokytky odráží hustá síť sídlišť kultury s keramikou pražského typu. Jen z katastru Horních Počernic jsou známy 4 osídlené polohy u Chval a Svěpravic

(*Vencl – Zadák 1981; 1985; Sommer 1977, 258; Frolík – Mácalová 2008*), další sídliště se nacházelo v Běchovicích (*Vencl 1973*). Tato sídliště ležela v těsném kontaktu s vodotečí, případně na jejich soutocích, mimo exponované polohy, naopak často využívala ochrany, kterou jim kolem se zvedající svahy v mírně zvlněné krajině poskytovaly. Ačkoli bezesporu nebyla všechna současná, vypovídají o příznivosti podmínek, které lidem zdejší prostředí nabízelo. Tuto domněnku podporuje skutečnost, že se nezdá, že se nejedná o polykulturní, už v pravěku několikrát osídlené, lokality.

Počátky hradištního období (mezi polovinou 7. až počátkem 9. století) jsou o poznání skromnější. Jeho jediný doklad je znám z blízkosti sídliště kultury s keramikou pražského typu u Chval, kde otevírá otázku možné kontinuity (*Vencl – Zadák 1981, 685–686*).

Významnou středohradištní lokalitou jsou Běchovice, kde jsou známy nejen doklady osídlení z 9.–11. století přímo z prostoru pozdější vrcholně středověké vsi (*Frolíková 2013; Varadzin 2013*), ale také pohřebiště, které se nacházelo stranou sídliště, v místech zmiňovaného osídlení lidu s keramikou pražského typu (*Vencl – Zadák 1973, Vencl – Hrdlička 1976*). Příměs středohradištního materiálu byla patrně získána i při výzkumu zaniklých Litožnic (*Vencl – Smetánka 1969*).

Starší fázi mladohradištního období reprezentuje poloha Na Chvalce, jejíž těžiště spadá do 11. století, vykazuje však kontinuitu i do 12. století (*Justová 1969; 1972*). Její přímé ztotožnění s Chvaly, které jsou písemně připomínány již v zakládací listině Vyšehradské kapituly (*CDB I, 377*), je problematické. Svěpravice jsou naproti tomu poprvé v písemných pramenech zachyceny až v úplném závěru 14. století (*DRC, 117*).

Doklady aktivity z 12. a přelomu 12. a 13. století jsou v mikroregionu relativně četné. Mezi nejzajímavější zjištění patří přítomnost ohrazeného areálu, snad produkčně orientovaného dvora, v Běchovicích (*Varadzin 2013*). Z Běchovic je navíc znám také podobně datovaný doklad výrobní a sídlištní činnosti západně od vlastního vrcholně středověkého jádra (*Richterová 1996, 274–278*). V písemných pramenech jsou zmiňovány už k roku 1227 (*CDB II, 421*).

Chronologicky blíže neupřesněné je raně středověké osídlení v Hostavicích, které předcházelo vzniku vrcholně středověkého jádra. Sídlíště bylo situováno při vodoteči, již se přidrželo i vrcholně středověké jádro. Archeologické bádání však ukázalo také existenci zaniklého středověkých usedlostí na protějším břehu. V absolutní chronologii

toto osídlení fungovalo od poloviny 13. do poloviny 15. století (*Richterová 1988, 501; 1996, 291–299*). Právě k němu se tak může vázat v mikroregionu ta vůbec nejpozdější první zmínka, vztahující se k roku 1432 (*Tomek 1870, 293*).

Archeologické nálezy z historického jádra Horních Počernic nejsou známy, první písemná zmínka pochází z roku 1322 (*RBM III, 308*). V Kyjích je nejstarší nalezená keramika datovaná už do 12. století, ale jedná se o redeponovaný nálezný s omezenou výpovědní hodnotou. Odkryté archeologické situace jsou datovány do vrcholného středověku až raného novověku (*Richterová 1996, 299–305*), první písemná zmínka pochází z roku 1289 (*TB, 27–29*).

Přelom 12. a 13. století v krajině povodí Rokytky zůstal zafixován ve dvou dodnes existujících stavbách, románských kostelích v Kyjích a Dolních Počernicích. Kostely jsou součástí vrcholně středověkých jader, ale vyčleňují se z vlastní zástavby. Počernický kostel se nachází v blízkosti někdejší tvrze, v Kyjích lze předpokládat jeho souvislost s biskupským dvorem. Kostel byl také součástí ZSV Litožnice. Vlastní ves existovala mezi 13.–15. stoletím (*Vencl – Smetánka 1969*), ale kostel byl využíván ještě po zániku sídliště (*Merhout 1903*).

Na počátku 13. století se začaly rozvíjet dvě ještě ve pozdním středověku zaniklé vsi – Babice na okraji dnešního k. ú. Chvaly (*Frolík – Mácalová 2008*) a Litožnice v k. ú. Dubeč (*Vencl – Smetánka 1969*). Babice opětovně využily lokalitu naposledy osídlenou kulturou s keramikou pražského typu (*Frolík – Mácalová 2008, 4*) a zároveň ve své první fázi předcházející vlastní středověké poskytly ojedinělý doklad nezemědělské výroby (*Richterová 1988, 1991, 1996*). Poněkud nejistou první zmínkou jsou písemně doloženy k roku 1356 (*AČ XXVI, 1*).

Výše pojednaná situace je shrnuta v *tabulce 1*. Ze srovnání prvních písemných zmínek vyplývá, že nejstarší doklady se vztahují k těm vsím, které byly součástí majetků církevních institucí. Naopak aktivita pražských měšťanů se do písemných pramenů dostává až později, což je důvodem skutečnosti, že většina vsí ve zkoumaném mikroregionu je zmiňována až ve 14., nebo dokonce v 15. století.

VS ves	První písemná zmínka	RS sídliště	RS keramika
ZSV Babice	1356	ne ¹⁰	ne ¹¹
Běchovice	1227/1228	ano	ano
Dolní Počernice	1323	ne	ne
Horní Počernice	1322	ne	ne
Hostavice	1432	ano	ano
Chvaly	12. st.	ano	ne
Kyje	1289	ne	ano
ZSV Litožnice	1351	ne	ano
Svépravice	1390	ano	ne

Tabulka 1: Srovnání prvních písemných zmínek a archeologických nálezů. RS sídliště = archeologicky prokázané sídliště existující ve 12. století a předcházející vrcholně středověké vsi. RS keramika = nálezy raně středověké keramiky (12. století a starší) v prostoru vrcholně středověké vsi.

¹⁰ V areálu ZSV Babice bylo zachyceno strukturálně raně středověké osídlení, které je však datováno do 13. století.

¹¹ Malou část nálezů lze teoreticky datovat už do závěru 12. století.

4 ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM ZSV BABICE V LETECH 1987–1990

V sezonách 1987/1988 a 1989/1990 byl na k. ú. Chvaly (dnes Horní Počernice) Muzeem hlavního města Prahy pod vedením *J. Richterové* realizován záchranný archeologický výzkum vyvolaný dostavbou sídliště Černý Most. Výzkum odkryl archeologické situace datované od 13. až do přelomu 14. a 15. století. Tyto pozůstatky vrcholně středověké sídlištní zástavby a výrobních objektů byly na základě údajů známých z písemných pramenů ztotožněny se zaniklou středověkou vsí Babice. Výzkum nikdy nebyl uceleně publikován, dílčí informace byly uveřejněny ve třech článcích (*Richterová 1988; 1991a; 1996*), které jsou svým obsahem shodné s příslušnými nálezovými zprávami (*Richterová 1991b; Richterová 1993*).

Tato kapitola shrnuje nejdůležitější zjištění tohoto výzkumu, která jsou čerpána z příslušných článků a nálezových zpráv (*Richterová 1988; 1991a; 1991b; 1996*). Tyto informace jsou v následujícím textu konfrontovány s výsledky zjednodušené analýzy nalezené keramiky, jež je deponována v Muzeu hlavního měst Prahy.¹² Cílem kapitoly je na základě práce s literaturou a nálezovým souborem shromáždit poznatky, které budou sloužit jako východiska pro závěrečnou intepretaci, která je předmětem kapitol 8 a 9.

4.1 LOKALIZACE VÝZKUMU

Výzkum proběhl v někdejším k. ú. Chvaly (dnes k. ú. Horní Počernice) na současných parcelách č. 232/6, 228/65, 4458/66 a 4458/92. Zkoumané plochy se nacházely na dosud nezastavěných, zemědělsky obdělávaných plochách v bezprostřední blízkosti potoka Chvalky, pro účely stavby dočasně vyhnutého.

4.2 PŘÍRODNÍ PODMÍNKY

Místo výzkumu je situováno v rovinatém terénu v nadmořské výšce 229–230 m n. m v prostoru mezi Chvalkou a Svěpravickým potokem, zhruba 600 m před jejich soutokem, na kterém se nachází rybník Martiňák. Geologické podloží v místě výzkumu představují ordovické jílovité břidlice (*Opletal 1985*) s nánosem jílovitých potočních splachů, které svědčí o zaniklých meandrech vodoteče. Půdní kryt v místě výzkumu představují černice, v těsné blízkosti Chvalky se vyvinuly gleje (*Tomášek 1988*).

¹² Za zpřístupnění materiálu děkuji M. Šmolíkové a H. Nedvědové z Muzea hlavního města Prahy.

Z vegetačního hlediska oblast spadá do mezofytika (*Culek – Grulich et al. 2013, 45*), potenciální přirozenou vegetací je lipová doubrava (*Neühaslová et al. 1998, 90*). Lokalita spadá do teplé klimatické oblasti T2 (*Quitt 1971; Tolasz et al. 2007, 234–235*). Průměrná roční teplota přesahuje 9°C, roční srážkový úhrn představuje 550 mm (*Tolasz et al. 2007, 24–25, 68–69*).

4.3 PŘEHLED ARCHEOLOGICKÉHO BĀDÁNÍ

Jednalo se o první archeologický výzkum na lokalitě, případné dřívější nálezy nejsou známy. V roce 2008 byla při ZAV vyvolaném stavbou golfového hřiště v bezprostřední blízkosti staršího místa výzkumu zachycena polykulturní lokalita s objekty datovanými do bylanské kultury a do doby římské a ojedinělými laténskými nálezy. Objevena byla taktěž zemnice kultury s keramikou pražského typu a zejména další část ZSV Babice (*Frolík – Mácalová 2008*). Při rekultivaci rybníku Martiňáku v roce 2013 byla zjištěna další vrcholně středověká keramika a nálezy pravěkého stáří (*Frolík – Mácalová 2013*).

4.4 PRŮBĚH VÝZKUMU

Postup výzkumu byl vzhledem ke změnám ze strany stavebníka značně chaotický, proběhl na několika oddělených plochách (A, B, C, podrobněji členěné do několika sond, viz *příloha 2, obr. 1*) za užití metody plošného odkryvu, sondáže a vertikálních řezů (*Richterová 1991b, 159*).

Plocha A se rozkládala na dnešních parcelách č. 232/6, 228/65 a 4458/66, plocha B se nacházela na parcele č. 4458/66 a plocha C na parcelách č. 4458/66 a 4458/92 v k. ú. Horní Počernice. Samostatně zkoumaná nádrž či studna byla situována v témže k. ú. na parcele č. 232/6.

4.4.1 Sezona 1987/1988

Těžiště výzkumu se nacházelo na levém břehu potoka Chvalky v prostoru zpětně označeném jako plocha A (*Richterová 1996, 279; příloha 2, obr. 5*). Výzkumu byly postupně podrobeny 3 samostatné plochy (sonda I/1–2, sonda II, sonda III), které na sebe bezprostředně nenavazovaly, ale byly soustředěny na ploše přibližně 35×50 m. Odkryto bylo 6 výrobních objektů – jednoprostorové železářské pece rozmístěné na břehu potoka, orientované v ose vodoteče. Dále byly zjištěny pozůstatky dřevěné, resp. dřevohliněné zástavby kůlové konstrukce nad pecemi, jež byly odděleny požárovým horizontem od zděných struktur, které představovaly zánikový horizont (*Richterová 1996, 280*).

V sondě I/1–2 byl prozkoumán zánikový horizont s destrukcí kamenné zástavby a také pec č. 1 a drobný fragment pece č. 2. Pec č. 4 byla rozpoznána v kontrolním bloku mezi sondami I/1 a I/2. Doklady intenzivní sídlištní aktivity poskytly také sondy II a III. V kontrolním bloku mezi sondou I/1 a III byly zachyceny pece č. 3 a 5, pec č. 6 byla zkoumána v sondě II.

Pece byly zakládány převážně do původního půdního pokryvu, případně se zahlubovaly do zásypu starších objektů, které se nacházely pod nimi. Na základě jednotné úrovně založení pecí bylo usouzeno na příslušnost pecí do jednoho horizontu.

Archeologický výzkum se dotkl raně středověkého sídelního areálu a vrcholně středověkého vesnického jádra, avšak není jednoznačné, jaké dílčí areály zkoumal. Celkově lze na nalezišti vyčlenit až 4 horizonty:

1. **nejstarší zahloubené objekty** (nelze potvrdit obytnou funkci)
2. **horizont pecí** (výrobní areál)
3. **dřevěné/dřevohliněné stavební konstrukce pevně spojené se zemí** (pravděpodobná obytná funkce)
4. **úroveň kamenných destrukcí** (jednoznačná obytná funkce)

Lze předpokládat, že nejstarší tři zmíněné horizonty od sebe dělilo pouze krátké časové období, protože náležely do stejného keramického horizontu. Pozornost však byla věnována především rozboru strusky získané v okolí pecí se snahou určit zdroj užitě železné rudy. Výsledky této analýzy nebyly jednoznačné. Patrně lze soudit, že zde byla zpracovávána surovina blízká sedimentárním ordovickým rudám, které jsou v okolí naleziště vázány na tzv. ekvivalent nučického rudního horizontu, případně karlický obzor (*Richterová 1991b*, 170).¹³

4.4.2 Sezona 1989/1990

Na předchozí práce bylo navázáno v následující výzkumné sezóně. V prostoru plochy A byly dosavadní sondy I, II, a III doplněny nejvýhodnější sondou IV.¹⁴ Na protějším břehu dočasně přeloženého potoka (standardně protékajícího severně od plochy A) ZAV probíhal na plochách B (sonda vznikla rozšířením lineárního výkopu v místech,

¹³ Expertízu provedl RNDr. J. Zavřel

¹⁴ V textové části nálezové zprávy (*Richterová 1993*, 9) je zmíněna sonda V, nicméně popis v ní zachycené situace schází, stejně tak není označena v celkovém plánu a součástí kresebné dokumentace nejsou žádné půdorysy ani řezy, které by k této sondě náležely. Následující text proto nadále pracuje pouze se sondami I–IV.

kde byly v jeho stěnách zachyceny archeologické objekty) a C (*příloha 2, obr. 5, 6*). Na ploše C proběhl plošný odkryv prostoru o výměře 2 ary (*Richterová 1996, 279*), proto tato plocha byla rozčleněna na 2 menší sondy nazvané Ar I a Ar II.

V sondě IV na ploše A byla ve shodě s dřívějšími odkryvy zjištěna nejstarší fáze sídlištních jam (*horizont 1*) převrstvených pecním horizontem (*horizont 2*, zde pece č. 7 a 8).¹⁵ Dokumentovány byly taktéž *horizonty 3 a 4* (*Richterová 1996, 283*). Na ploše B bylo částečně zachyceno a prozkoumáno 8 objektů, patrně sídlištního charakteru, zahloubených do podloží (pravděpodobně *horizont 1–3*; *Richterová 1996, 283*). Mezi objekty na ploše B byl dle textu příslušné nálezové zprávy zachycen fragment zánikového *horizontu 4*, v terénní dokumentaci však schází (*Richterová 1993, 3*).

Na pravidelně vyměřené ploše C byly dokumentovány veškeré výše zmíněné časové horizonty s výjimkou pecního *horizontu 2*, který zde již nezasahoval (*Richterová 1996, 286*).

Zvláštní pozornost si zaslouhuje objev nádrže či studny v inundačním pásmu potoka, zachycené severně od sondy IV na ploše A (*příloha 1, obr. 1*). Pod zásypem se nacházela koruna studny, která byla v horní partii vyzděna kameny pojenými na hlínu, ve spodní části se válcovitý, mírně nálevkovitý tvar studny změnil na kvadratický, opatřený masivní dubovou výdřevou. Ze zásypových vrstev byla získána keramika, nejpodstatnější nález však představuje kus metalického železa vyzvednutý ze dna objektu. Z toho důvodu *J. Richterová (1996, 290)* usuzuje, že objekt fungoval jako chladičí nádrž v procesu železářské výroby, a je proto možné zařadit jej do pecního horizontu.

Ze samotného nálezu železa ale nelze bezpečně vyvodit, že měl objekt přímou souvislost s výrobou. Vzhledem k výše zdůrazněné skutečnosti, že na úrovni keramiky nelze *horizonty 1–3* bezpečně oddělit, není možné určit, kdy byl objekt funkční (případně kdy zanikl), a proto ho ani nelze spojit s výrobním areálem. Pravděpodobnější interpretací tak zůstává předpoklad, že se jednalo o studnu užívanou v blíže nespecifikovaném časovém úseku v intervalu daném *horizonty 1–3*.

¹⁵ Pec č. 8 je zmíněna v textové části nálezové zprávy (*Richterová 1993, 9*), nicméně na rozdíl od ostatních pecí není v celkovém plánu označena a její poloha tak zůstává nejasná. Vzhledem k tomu, že tato pec nebyla publikována, mohlo dojít k reinterpetaci objektu.

4.5 CHARAKTERISTIKA KERAMICKÉHO MATERIÁLU

Následující části kapitoly vycházejí z publikovaných článků (*Richterová 1988, 1991a, 1996*), nálezových zpráv (*Richterová 1991b, 1993*) a výsledků analýzy keramiky. Při zjednodušené analýze byly fragmenty z každého sáčku rozděleny do technologických skupin, primárně definovaných pro analýzu keramiky ze ZAV v roce 2008 (viz kapitola 6.2). Následně byly sečteny fragmenty v jednotlivých skupinách v sáčku. Pokud se mezi nimi vyskytly chronologicky citlivé fragmenty – zejména okraje a zdobené kusy – byla tato skutečnost zanesena do poznámky.

Cílem byla základní charakteristika keramiky v jednotlivých výše popsaných horizontech a její srovnání s keramikou získanou při novějším ZAV v roce 2008. Tento záměr značně zkomplikovala převažující nemožnost ztotožnit nálezy s jejich kontextem. Ta vyplývá z absence číslování stratigrafických jednotek, která komplikuje i práci s dokumentací. U obou etap výzkumu dále scházejí seznamy nálezů (sáčků). Chaos způsobuje také slovní, často jen přibližný popis místa nálezu na sáčcích. V neposlední řadě byly některé plochy či sondy číslovány nebo označovány písmeny po skončení terénní fáze výzkumu, což zpětné zařazování nálezů do kontextu ještě více ztěžuje.

Vzhledem k těmto obtížím byla nakonec snaha zaměřena aspoň na částečné ztotožnění keramiky s částí nálezů, kterou *J. Richterová* přímo zmiňuje ve svých člancích, resp. nálezových zprávách (*1988, 1996; 1991b; 1993*), a u níž je díky tomu bezpečně znám kontext. Díky tomuto postupu nakonec mohly být zařazeny i některé další nálezy alespoň do příslušného horizontu. Ty přinesly doplňkové informace, a i přes svou nečetnost prokázaly, že keramika byla v člancích publikována výběrově. Také proto se následující podkapitoly z převážné části opírají o články a textové části nálezových zpráv. Cílem je shrnutí veškerých dostupných poznatků a jejich kritika, která je nezbytná pro závěrečnou interpretaci nálezové situace. Podrobná analýza keramických skupin je předmětem samostatné kapitoly zaměřené na nálezy ze ZAV z roku 2008.

4.5.1 Keramika získaná v sezoně 1987/1988

Získaná keramika pocházela ze zahluobených objektů pod pecemi, z vrstev na úrovni zmíněných sídlištních jam a z vrstev na úrovni kamenné zástavby, tedy z *horizontů 1–4*. Před započítáním samotného ZAV navíc proběhl r. 1986 v dotčeném prostoru v omezené míře povrchový sběr, kterým byl získán nečetný soubor keramiky (v rámci desítek kusů) představující chronologický průřez lokalitou. V převážném množství se

jednalo o písčitou oxidační keramiku odpovídající skupině č. 1 (viz kapitola 6.2.1) zejména s formami malých a velkých vzhůru vytažených okrajů, výjimečně s okružím. Velmi ojedinělá byla přítomnost technologicky pokročilejší vrcholně středověké keramiky (sk. 3, 4). Taktéž vzácný byl výskyt šedé keramiky příbuzné skupině č. 2 (viz kapitola 6.2.1).

V nálezovém souboru získaném ze stratifikovaných kontextů převládala obtáčená oxidační keramika se značným množstvím písčitého ostřiva (odpovídá skupině č. 1, viz kapitola 6.2.1), často s výraznějším podílem slídy. Tento materiál byl jedinou skupinou registrovanou u keramiky z pecních zásypů, jejíž celkový výskyt byl nečetný, a z výplně objektů pod úrovní pecí. Zde byly navíc zcela ojediněle zjištěny fragmenty tzv. technické misky (skupina č. 5, viz 6.2.1).

Pro keramiku z pecních zásypů a pod pecemi se nacházejících kontextů byl typický výskyt jednoduše seříznutých a malých, vzhůru vytažených okrajů. Fragmenty nádob byly zdobeny rytou šroubovicovou rýhou, zcela výjimečně také jednoduchou vlnkou či vpichy. Formy velkého vzhůru vytaženého okraje se v těchto kontextech neobjevily. Jak konstatuje *J. Richterová (1991a, 177)*, materiál z pecí spadá do jednoho časového horizontu. Nejstarší kusy s rezervou zařadila do 1. poloviny 13. století, přičemž je v rámci černokostelecké sekvence chronologicky ztotožňuje s nálezy z lokality Jevany-Dubina (*Klápště 1978, 452–453*).

Pro nálezy ze stratigraficky vyšších kontextů a povrchové sběru je typická, vedle převažujícího písčitého oxidačního zboží, které zde už má i velké vzhůru vytažené okraje, velmi vzácně i okruží, přítomnost kvalitativně pokročilejší keramiky. Mezi tu je řazena převážně světlá keramika (skupina č. 4), vzácně se vyskytuje také keramika s červeným malováním (skupina č. 3) a ojediněle byl získán redukční tenkostěnný fragment zdobený rádélkem (skupina č. 6).

4.5.2 Keramika získaná v sezoně 1989/1990

Na ploše A v absolutním množství převažovala oxidační písčitá keramika, ztotožnitelná s keramikou ze skupiny č. 1 (viz kapitola 6.2.1). V zásypech zahloubených objektů a pecí (*horizonty 1 a 2*) převládaly fragmenty charakteristické přítomností malých a velkých vzhůru vytažených okrajů. Výzdoba byla tvořena převážně rytým dekorem, nejčastěji v podobě šroubovicové rýhy, vzácně také jednoduché vlnky, ojediněle se též objevila plastická promačkávaná páska. Uplatnila se taktéž výzdoba kolkem, která byla

vázána na fragmenty ze specifické oranžově zbarvené písčité keramické hmoty. Na několika dnech byly dokumentovány značky. Kromě fragmentů z hrnců se objevily též střepy zvonovitých misek či pokliček. Na poměry naleziště byly v relativně hojném množství zastoupeny masivnější zlomky tuhé keramiky včetně větších zlomků. Tyto nálezy *J. Richterová (1996, 286–287)* označuje za odpovídající období poloviny a po polovině 13. století.

Ojedinelé doklady pokročilejší vrcholně středověké keramické produkce pocházely ze stratigraficky vyšších nálezových kontextů (*horizont 4*), případně byly získány povrchovým sběrem. Pozorovány byly fragmenty světlé jemně plavené keramiky, vzácně též byly zachyceny střepy zdobené červeným malováním (skupiny č. 3 a 4). Vzácně se vyskytly fragmenty šedé keramiky, patrně analogické skupině č. 2, přičemž stratifikované nálezy pocházely z kontextů v *horizontech 1–3*.

Jak už bylo naznačeno výše, představu o celkové situaci doplnily také povrchové sběry, které na ploše A před započítím výzkumu provedli J. Klápště a Zv. Dragoun. Zjištěná keramika odrážela chronologický rozsah existence lokality a zahrnovala materiál od nejstarších fragmentů písčité keramiky po technologicky dokonalejší vrcholně středověkou produkci. Sběr, společně s omezenou mikrosondáží, v další fázi proběhl taktéž na protilehlém břehu Chvalky, kde byla zjištěna možná pozdní fáze existence sídliště v podobě fragmentů ovalených okrajů a nádobkových kachlů (*Richterová 1996, 287*).

Na ploše B byla zachycena specifická nálezová situace v podobě série zahloubených objektů, které pravděpodobně náležely do stejného časového úseku stanoveného *horizonty 1–3*. I zde se nacházela především písčitá oxidační keramika ze skupiny č. 1, přičemž se v keramickém těstě v některých případech (zejména v obj. č. 8) vyskytovala výraznější slídnatá složka a povrch fragmentů působil uhlazenějším dojmem. Pro soubor byla charakteristická přítomnost malých a velkých vzhůru vytažených okrajů, zastoupeny byly taktéž jednoduché formy a nevýrazně zduřelá profilace. Nálezový materiál se vyznačoval poměrně rozmanitým dekorem v podobě rytých šroubovicových rýh, jednoduchých vlnovek a vpichů či vseků. Zachyceny byly hrnce, ale také zásobnice, misky a pokličky. Výrazný tvar představuje lahev se čtyřlístem. Získaný materiál *J. Richterová (1993, 3)* řadí do období 1. poloviny 13. až poloviny 13. století.

Mimo písčitou keramiku byla ve výplních objektů (obj. č. 1, 3, 5, 6), na ploše B v relativně vyšším množství pozorována také tuhá keramika, na jejímž povrchu se ojediněle dochoval světle hnědý či okrový přetah v kombinaci s jednoduchou rytou vlnovkou. Oproti zbytku naleziště byla ve vyšší míře ve výplních objektů č. 1, 4 a 8 zastoupena taktéž šedá keramika odpovídající skupině č. 2, s vazbou na malý vzhůru vytažený okraj a rytou šroubovici (viz 6.2.1). Vzácně byly zachyceny také zlomky technické keramiky (skupina č. 5, viz kapitola 6.2.1), a to v objektu č. 2, 5 a 6.

Taktéž v archeologických situacích na ploše C převažovala oxidační písčitá keramika ze skupiny č. 1, která byla zachycena ve výplních starších sídlištních objektů i v úrovni kamenných destrukcí. Pro keramiku ze zahloubených sídlištních objektů byla typická přítomnost malých a velkých vzhůru vytažených okrajů. Výzdoba byla tvořena rytými šroubovicovými rýhami, vlnovkami a vrypy, vzácně také kolkem, opět vázaným na specifickou keramickou hmotu, podobně jako v případě kolkované keramiky z plochy A.

Zachyceny byly převážně fragmenty hrnců, ale také zásobnic. Ojedinělý byl nález vrchní poloviny džbánu. V menším množství byla ve starším horizontu (1–3) zastoupena také tuhá keramika. Bez bližšího kontextu byl zjištěn také fragment tzv. technické misky (skupina č. 5). Mladší keramika vrcholně středověké produkce byla zjištěna pouze v nejmladších kontextech *horizontu 4*, případně povrchovým sběrem. Podle *J. Richterové (1996, 286)* náleží zjištěný materiál především 13. století, a to zejména ten pocházející z výplní zahloubených objektů na Aru I a II. Džbán považuje za relativně starší 14. století.

Další nálezy byly získány z výplně studny, situované východně od plochy A. Dle *J. Richterové (1996, 290)* zjištěná keramika odráží nepříliš velké časové rozpětí, rámcově určené od poloviny do konce 13. století. I zde převážila písčitá oxidační keramika ztotožnitelná se skupinou č. 1, chronologicky citlivé prvky byly tvořeny malými a velkými vzhůru vytaženými okraji. Výzdoba byla rytá, převážně v podobě šroubovicové rýhy, ojediněle také vlnovky.

Menší část keramického materiálu z nálezového souboru získaného výzkumem na plochách A, B a C zůstala blíže nezařazena, resp. neztotožněna se zde nadefinovanými technologickými skupinami. Nejedná se však o fragmenty se společnými znaky, které by vytvářely předpoklad pro vytvoření další skupiny, ale o různorodé zlomky, v drtivé většině rámcově datovatelné do vrcholného středověku.

4.6 ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ

Mezi lety 1987 a 1990 proběhl na dnešním k. ú. Horní Počernice na levobřeží Chvalky v těsném sousedství vodoteče záchranný archeologický výzkum, který odkryl pozůstatky vrcholně středověkého sídliště. Toto osídlení bylo na základě nečetných písemných pramenů ztotožněno se zaniklou středověkou vsí Babice (*Richterová 1988, 55*). Ve zkoumaném prostoru byly zjištěny zahloubené sídlištní a výrobní objekty, vrstvy s archeologickými nálezy a pozůstatky kamenných destrukcí.

Zjištěné archeologické situace je možné rozčlenit do čtyř základních horizontů. Nejstarším prvkem jsou velké objekty zahloubené do podloží (*horizont 1*), záhy převrstvené tzv. horizontem pecí (*horizont 2*), které jsou dokladem železářské výroby na lokalitě. Pecní horizont byl zřejmě částečně překryt dřevěnými stavebními konstrukcemi pevně spojenými se zemí (*horizont 3*), které byly odděleny spálenou vrstvou od úrovně kamenných destrukcí (*horizont 4*), které jsou považovány za zánikový horizont (*Richterová 1996, 290–291*).

Počátky středověké sídlištní aktivity byly *J. Richterovou* rámcově datovány do 1. poloviny 13. století, zánikový horizont do 14. století. Sídliště se mělo rozkládat na obou březích potoka. Ojedinelé mladší nálezy, řazené do 15. až 16. století byly zjištěny pouze nesystematickým povrchovým sběrem a omezenou mikrosondáží na pravém břehu Chvalky. Na přítomnosti těchto nálezů byla nicméně založena domněnka o delším přetrvávání osídlení právě na pravém břehu vodoteče (*Richterová 1996, 290–291*).

Tato chronologie je byla založena na keramice, jejíž zpracování ovšem komplikují obtíže formulované v úvodu kapitoly. Jako datační opory fungují především malé a velké vzhůru vytažené okraje, v menší míře také morfologie nádob a jejich výzdoba. Tento postup však není bez problémů, protože výše zmíněné typy okrajů jsou ve většině popsáných nálezových kontextů promíšené. Ačkoliv je dle *J. Richterové* „horizont pecí“ ve své podstatě charakterizován malými vzhůru vytaženými okraji, rozbor keramiky ukázal, že se i zde ojediněle vyskytly velké vzhůru vytažené okraje. Vzhledem k tomu, že se jedná o keramiku ze zásypových vrstev, které nelze vnímat jako uzavřený nálezový kontext, je tato skutečnost zcela přirozená. V neposlední řadě je třeba zdůraznit, že fragmentů v pecních zásypech bylo málo a neodrážejí dobu fungování pecí.

Závažnějším zjištěním ovšem je, že keramika byla nejen publikována, ale i v rámci nálezových zpráv popsána pouze výběrově, a nereflektuje tak celkovou dobu

existence lokality. Toto zkusení dokázala přinejmenším zčásti odstranit provedená revize. Ta doplnila jednak informace o relativně starší keramice (tuhová keramika, technické misky), ale také dokázala, že se na nalezišti nacházela i v textech zcela opomíjená pokročilejší keramika, především světlé oxidační skupiny, a to včetně fragmentů s červeným malováním.

Na základě těchto zjištění lze keramiku hrubě rozčlenit do dvou skupin. Relativně starší z nich obsahuje písčitou keramiku ze skupiny č. 1 s vazbou na malé a velké vzhůru vytažené okraje. Spadá zde také šedá keramika ze skupiny č. 2, tuhá keramika a zlomky technické keramiky. Tuto skupinu lze spojit s *horizonty 1–3*. Do druhé, mladší skupiny keramiky, spadá opět převážně písčité keramika ztotožnitelná se skupinou č. 1. I zde se vyskytují vzhůru vytažené okraje, ojediněle jsou však zastoupena i okruží. Zásadní je ale přítomnost technologicky pokročilejší vrcholně středověké produkce. Mladší horizont keramiky odpovídá sídlištnímu *horizontu 4*.

Starší skupinu lze z chronologického hlediska charakterizovat tím, že oproti té mladší postrádá znaky 14. století. Souběh všech prvků zachycených v této skupině mohl být možný pouze ve 13. století, nicméně některé dílčí zlomky jsou samy o sobě teoreticky zařaditelné už do závěru 12. století (tuhová keramika, jednoduše profilované okraje keramiky „hradištní tradice“ aj.). Obecně tedy reprezentuje 13. století (s možným přesahem do 12. století), zatímco mladší skupina už nese i znaky století 14., případně první poloviny 15. století. Jako celek je nálezový soubor vymezen absencí kalichovitých či zduřelých okrajů na spodní hranici, shora ho pak ohraničuje absence glazované keramiky.¹⁶

Sporné je ztotožnění starší části souboru s keramikou z lokality Jevany-Dubina tak, jak jej navrhla *J. Richterová (1991a, 177)*. Tu *J. Klápště (1978, 452–453)* charakterizuje přítomností poměrně početné složky vymykající se běžné keramice nacházené na Černokostecku zejména svou vyšší kvalitou, a stojí proto stranou chronologické sekvence. Nálezový soubor z Babic sice obsahuje některé prvky, které by mohly být této keramice analogické, zejména kvalitnější, jemnější fragmenty. Jejich zastoupení je však v rámci souboru okrajové a nemůžou sloužit jako argument pro tuto analogii.

¹⁶ K chronologickým oporám a možnostem datování podrobně v kapitole 6.11.

V neposlední řadě nelze nekriticky přijmout zjednodušující dataci horizontů navrženou J. Richterovou. Problematické je především to, že uvažované datování je založeno na keramice. Tu však, jak vyplývá z výše popsaného, nelze zařadit s přesností na půlstoletí či dokonce vyšší. Přesto je ovšem možné souhlasit s domněnkou, že pecní *horizont 2* pravděpodobně zanikl už před polovinou 13. století. Opora pro toto tvrzení ale nespočívá v keramice ze zásypů pecí, ale ve skutečnosti, že ve společenských podmínkách 2. poloviny 13. století je tento druh neagrární výroby v prostředí venkovského sídliště velmi nepravděpodobný. Stejně tak nejde počátky *horizontu 4* s jistotou klást až do 14. století. Vzhledem k povaze nálezových kontextů, ve kterých se mísí různě pokročilá keramika, není možné vyloučit vznik trvanlivých stavebních konstrukcí už v závěru 13. století.

5 ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM ZSV BABICE V R. 2008

V roce 2008 byl v k. ú. Horní Počernice a Dolní Počernice pod vedením PhDr. Jana Frolíka, CSc., z Archeologického ústavu AV ČR realizován ZAV vyvolaný výstavbou golfového hřiště (Golf Resort Black Bridge). Výzkum dosud nebyl uceleně zpracován a publikován. Základní informace poskytuje nálezořá zpráva (*Frolík – Mácalová 2008*).¹⁷

Archeologický výzkum proběhl v rozsáhlém areálu mezi Chvalkou a Svěpravickým potokem na pěti oddělených plochách (plocha 1000, 2000, 3000, 4000, 5000). Výzkumem byla zjištěna polykulturní lokalita, na níž byly doloženy sídlištní objekty bylanské kultury a doby římské, ojedinělé nálezy z laténského období, časně slovanská zemnice a v neposlední řadě také zahloubené objekty a kamenné destrukce vrcholně středověkého stáří. Posledně jmenované archeologické situace lze ztotožnit se ZSV Babice. Fragment středověkého obytného areálu byl odkryt na parcele č. 4458/66 v k. ú. Horní Počernice na plochách 4000 a 5000 v bezprostřední blízkosti ploch prozkoumaných při ZAV z let 1987–1990.

Následující podkapitoly mají popisný charakter. Přibližují metodiku a průběh výzkumu a shrnují terénní situaci na jednotlivých plochách. Detailní slovní popisy archeologických situací jsou připojeny v příloze. Text pracuje s *horizonty 1–4*, definovanými v přecházející kapitole.

5.1 METODA A PRŮBĚH VÝZKUMU

Výzkum proběhl na dvou samostatných plochách (4000 a 5000, viz *příloha 2, obr. 1–4*) v severozápadní části lokality v blízkosti Chvalky. Výzkum na obou plochách proběhl ve čtvercové síti tvořené segmenty o hraně 3 m. Exkavace probíhala po jednotlivých segmentech, dokumentovány byly rozdílné úrovně půdorysu a svislé řezy na kolmých stěnách segmentu.

Pod označení plocha 4000 spadá také areál mimo vlastní čtvercovou síť (*příloha 2, obr. 3*). Zde byla provedena plošná skrývka mechanizací. Na podloží byly zachyceny zahloubené archeologické objekty, které byly standardně exkavovány po polovinách.

¹⁷ Přírodní podmínky a dějiny archeologického bádání jsou shrnuty v kapitole 3.

5.2 SHRNUÍ TERÉNNÍ SITUACE NA PLOŠE 4000

Pro archeologický výzkum na ploše 4000 byla zvolena metoda čtvercové sítě. Plocha byla rozměřena do čtvercových segmentů o hraně 3 m, prozkoumáno bylo celkem 21 čtverců. Odkryta zde byla kamenná destrukce a zahloubené objekty. Archeologické situace jde na základě stratigrafických vztahů rozčlenit do 2 základních časových horizontů.

Na geologickém podloží (4100) spočívaly vrstvy 4103 (domnělý potoční náplav) a 4110, bez vzájemného stratigrafického vztahu. Na tyto vrstvy nasedala další vrstva 4101.

Starší objekty (ztotožnitelné s *horizonty 1–3*) jsou zahloubeny do podloží (4100) a převrstveny potočními náplavy/kulturní vrstvou a zánikovým *horizontem 4*. Do staršího horizontu lze zařadit vesměs rozsáhlé zahloubené objekty č. 458, 476 a 479. Na nalezišti nejmladší *horizont 4* vznikl na vrstvách původně interpretovaných jako potoční náplav, nelze však vyloučit také jejich jiný původ, např. záměrnou vyrovnávku terénu. V místech, kam tyto vrstvy nezasahovaly, byl *horizont 4* dokumentován přímo na podloží. Je tvořen destrukcemi kamenných podezdívek (901, 902, 903) a náleží do něj také kulturní vrstva (4101) a objekty zahloubené do této kulturní vrstvy, případně do dalších vrstev majících souvislost se stavebními konstrukcemi.

Jedná se o vrstvu 4106, identickou s rozvláčenou destrukcí 905. Do vztahu s destrukcí předpokládané stavby je možné klást také vrstvu 4105, stratigraficky nad zdívkou 905 a fragmenty vrstev 4107 a 4109. Recentní zásah představuje vkop meliorace, vyplněný vrstvou 4102, který narušil jinak intaktní archeologické situace.

Mladšímu *horizontu 4* náleží objekty č. 337, 362, 457, 459, 475, 481 a 483. Vzhledem k nejasnému stratigrafickému vztahu vůči přilehlým vrstvám zůstávají mimo toto členění objekty č. 367, 473 a 474.

Objekty zkoumané mimo čtvercovou síť po skrývce na podloží nelze vzhledem ke scházející informaci o jejich stratigrafických vztazích tímto způsobem zařadit. Jejich bližší určení a časové zařazení je proto zcela závislé na nálezech keramiky v jejich výplních. Ty naznačují, že objekty v převážné míře spadají do období vymezeného *horizonty 1–3*.

5.3 SHRNUÍ TERÉNNÍ SITUACE NA PLOŠE 5000

Obdobně jako na ploše 4000, také na ploše 5000 byl archeologický výzkum realizován ve čtvercové síti v segmentech o hraně 3 m. Prozkoumáno a dokumentováno bylo celkem 20 čtverců. Síť doplnily segmenty 06 a 07, rozšiřující zkoumanou plochu západním směrem v místech, kde byla zachycena kamenná destrukce. Dokumentovány byly kamenné destrukce, souvrství a zahloubené archeologické objekty.

Na geologické podloží (5202) nasedaly sídlištní vrstvy, ve stratigrafické následnosti se jednalo o vrstvy 5207, 5206, 5205, 5204 (totožná s destrukcí 951), 5201 a 5203. Kamenné destrukce zjištěné na této ploše byly značně rozrušeny. Struktura 951, domnělá rozrušená podezdívka, byla totožná s vrstvou 5204.

Ve zkoumaném prostoru byly zachyceny pouze dva zahloubené archeologické objekty, 482 a 484, zahloubené do podloží. Oproti situaci na ploše 4000 zde scházely *horizonty 1–3*, zachycen byl pouze *horizont 4*. Stavby na kamenných podezdívkách (950, 951) byly zakládány přímo na podloží, jak dokládají situace ve větší vzdálenosti od vodoteče (sg. A5, A6), případně blíže k potoku na domnělých náplavových vrstvách, u kterých však nebyl vždy jednoznačně rozpoznatelný základový vkop, takže lze spíše konstatovat druhotné promíšení těchto destrukcí s dotýčnými vrstvami (sg. B4, C5).

5.4 PLOCHA 1000

Důležité zjištění přinesl výzkum na nálezově bohaté ploše 1000, nacházející se nejbližší rybníku Martiňáku, která obsáhla řadu pravěkých období. Ojedinelým zjištěním zde byl nález osamocené zemnice s pozůstatkem kamenné pece náležející do kultury s keramikou pražského typu (Frolík – Mácalová 2008, 4). Ve vztahu k vrcholně středověkým *horizontům 1–4* (viz kapitola 4), lze raně středověkou zemnici zařadit do *horizontu 0*.

5.5 SHRNUÍ

Na plochách 4000 a 5000 v blízkosti potoka Chvalky byly archeologickým výzkumem zachyceny zahloubené archeologické objekty (rámcově datované do *horizontu 1–3*) a pozůstatky kamenných destrukcí. Zatímco na ploše 5000 byl dokumentován pouze mladší, zánikový *horizont 4*, na ploše 4000 byly zachyceny dvě základní úrovně, z nichž starší celek představovaly nerozlišitelné *horizonty 1–3*, mladší pak *horizont 4*. Do staršího horizontu spadají rozsáhlé objekty zahloubené do podloží.

Mladší, zároveň zánikový, horizont reprezentují kamenné destrukce založené do domnělého potočního náplavu/starších záměrně vytvořených vrstev, případně přímo do podloží. Také na této úrovni byly dokumentovány zahloubené objekty mající přímou souvislost s pozůstatky kamenných struktur, případně zahloubené do kulturní vrstvy.

Jako *horizont 0* byl označen nález zemnice kultury s keramikou pražského typu, který byl učiněn na ploše 1000 mimo zájmové plochy s vrcholně středověkými archeologickými situacemi. Tento fragment raně středověkého sídlištního areálu byl zachycen jihozápadně od areálu ZSV Babice mezi Chvalkou a Svěpravickým potokem.

6 ANALÝZA KERAMICKÉHO MATERIÁLU

Následující kapitola přináší rozbor keramiky získané při ZAV v roce 2008. Výzkumem byl získán nálezový soubor o 3169 keramických fragmentech. Poměr nálezů z ploch 4000 a 5000 byl značně nevyrovnaný. Většina nalezené keramiky pocházela z archeologických situací odkrytých na ploše 4000 (3102 ks o celkové hmotnosti 35 kg), zbývajících 67 ks vážících 0,8 kg bylo zjištěno na ploše 5000. Převážná část nálezů (69 %) byla získána ze sídlištních vrstev, 31 % pocházelo z výplní zahluobených objektů.

Analýza keramického materiálu sestávala z rozřídění keramiky do technologických skupin, rozboru zastoupení jednotlivých tvarů v souboru, práce s chronologicky citlivými typy okrajů nádob a v neposlední řadě výpočtu indexu fragmentarizace. Cílem práce s keramikou byl pokus o stanovení chronologie naleziště a také sledování způsobu, kterým se fragmenty dostaly do nálezových kontextů. Nezbytným předpokladem pro tyto kroky byla katalogizace.

Katalog byl vytvořen ve formě tabulky v programu MS Excel. Pro každý fragment byl sledován nálezový kontext, část nádoby, ze které pocházel (okraj, výduť, dno, celá nádoba, příp. ucho, knoflík pokličky) nejdelsí rozměr, průměrná síla, hmotnost, u okrajů a den byly zaznamenávány také průměry. Důležitými údaji byly příslušnost do technologické skupiny, druh výzdoby a případně také typ okraje. Do katalogu byl integrován vzorec pro výpočet IF, který představuje další položku. Součástí jsou rovněž odkazy na kresby v příloze práce.

6.1 TECHNOLOGICKÉ SKUPINY

Keramika byla rozříděna do skupin na základě makroskopicky pozorovatelných vlastností fragmentů. Způsob, kterým byly skupiny stanoveny, i samotné použité názvosloví a kritéria pro rozlišování vlastností keramiky, vychází z postupů *J. Frolíka*, *J. Musila* a *J. Sigla (s.d.)*. Ti je původně aplikovali na středověkou a raně novověkou keramiku z Chrudimska. Obdobně byla *J. Frolíkem* tříděna také raně až vrcholně středověká keramika z Pražského hradu (2017).

Keramický materiál je možné členit na základě souboru společných znaků typických pro určité množství fragmentů v nálezovém souboru. Definování TS tak v první řadě zjednodušuje katalogový záznam, protože každá skupina představuje již pevně stanovený soubor znaků, které nemusí být znovu uváděny pro každý fragment.

Velkou výhodou je skutečnost, že toto členění umožňuje pracovat i s atypickými zlomky bez chronologicky citlivých znaků.

Důležitým záměrem tohoto třídění je snaha o propojení skupin s chronologicky citlivými znaky, kterými může být výzdoba, ale především typ okraje. Tento postup směřuje k dataci keramiky, z které může být usuzováno stáří jejího nálezového kontextu. Tato zjištění se stávají základem pro stanovení chronologické posloupnosti na zkoumané lokalitě.

Podmínkou pro smysluplné stanovení jednotlivých TS byla nutná rezignace na příliš detailní definice jednotlivých skupin. Smyslem tohoto počínání bylo dosáhnout bodu, ve kterém je třídění keramiky oprávněné a funkční, nikoliv samoučelné. Smyslem takto vyčleněných skupin není postihnout veškeré rozdíly v nálezovém souboru keramiky, naopak se zaměřit na hlavní znaky. Tento postup tak nesměruje k detailní analýze, ale představuje první krok k utváření obecnějších závěrů o zkoumané lokalitě (Matějková 2014, 92). Ze stejného důvodu bylo upuštěno od snahy roztrždit do nadefinovaných skupin veškerý nalezený materiál. Nezařaditelný materiál byl pro přehlednost označen jako samostatná kategorie „ostatní“.

Roztržďení keramiky do TS by mělo být vnímáno především jako výchozí krok pro detailnější poznání analyzovaného materiálu. Klíčem pro stanovení jednotlivých skupin byl formalizovaný popis umožňující stanovit přehlednou definici neopomíjející žádný ze sledovaných znaků. Struktura definice byla stanovena následovně:

Číslo skupiny – „slovní označení“

1. Barva vnějšího povrchu
2. Barva vnitřního povrchu
3. Charakteristika povrchu
4. Charakteristika ostřiva
5. Charakteristika lomu
6. Druh výpalu
7. Poznámka

Prvními sledovanými položkami bylo zbarvení vnější a vnitřní strany keramického střepu. Přestože se jedná o na první pohled nejvýraznější makroskopický znak, je nutno vnímat tuto informaci spíše jako doplňkovou. Stanovení barevnosti proto

nevychází z žádné standardizované škály. Barva střepu odráží technologii výroby, ale je také důsledkem funkce a způsobu užívání dané nádoby. Významný vliv na výslednou barvu nalezené keramiky mají také postdepoziční procesy.

Vnější povrch střepu je charakterizován především druhem povrchové úpravy, případně její absencí. Za jemný/hlazený povrch lze považovat takový, kde nevystupuje žádné ostřívo. Pro středně hrubý povrch je typický menší podíl vystupujícího ostřiva, činicí povrch na omak drsným. Jeho extrémní variantou je hrubý povrch. Stanovení této hranice se nevyhne určitému subjektivnímu zkreslení zaviněnému jediným pozorovatelem, odvíjí se především od celkového druhu a množství ostřiva užitého v keramickém těstě.

Položka „ostřívo“ sleduje druh a množství užitého ostřiva v kategoriích jemně, středně až hrubě mleté ostřívo, přičemž v případě tohoto nálezového souboru hovoříme především o písčitém ostřivu. Mezi další vzácně sledovanou příměs patří grafit zjištěný u některých z fragmentů.

Při sledování lomu byla věnována pozornost projevům technologie výroby, tedy především stopám užitého druhu výpalu. Dále bylo sledováno také rozložení ostřiva v keramickém těstě, orientačně byla uváděna barva, případně pozorovatelné barevné přechody na lomu.

Ve většině případů bylo rozlišováno mezi oxidačním (O) a redukčním (R) výpalem. Spíše charakter odchylky měl vzácně identifikovaný oxidačně-redukční výpal (OR). Totéž se týká výskytu tzv. sendvičového efektu (SE), který byl na některých fragmentech pozorován. Údaje o výpalu může doplňovat poznámka o jeho optické tvrdosti, která odráží především relativní srovnání kvality výpalu jednotlivých TS v rámci souboru.

V poznámce mohou být zahrnuty nejrůznější doplňující sledování – především technologické stopy, případně také charakteristická výzdoba vázaná na danou skupinu.

6.2 DEFINICE TECHNOLOGICKÝCH SKUPIN V SOUBORU

V následujícím přehledu jsou uvedeny definice jednotlivých TS stanovených podle zásad v kapitole 6.1. Kromě TS plně definovaných podle pravidel formalizovaného popisu jsou na tomto místě zmíněny další kategorie keramiky. Jedná se o fragmenty

vesměs velmi málo zastoupené, s převážně intruzivním charakterem. Vzhledem k jejich specifčnosti (datace, funkce) byly v katalogu uváděny pod slovními zkratkami.

Skupina č. 1 – „písčítá keramika“

1. Středně okrová/šedohnědá/černá
2. Středně okrová/šedohnědá/černohnědá, černá
3. Hrubý až středně hrubý, vždy na omak drsný, vzácně engoba, nekvalitní povrchová úprava
4. Křemenný písek, střední až velké kamínky, výjimečně drobnější, vždy však hojné množství, vzácně nízké množství jemně mleté slídy
5. Rovnoměrné rozložení ostřiva, u O se může vyskytovat SE (šedé jádro)
6. O, R, OR, SE
7. U některých fragmentů viditelné obtáčení (patrné lepené válečky), podsýpaná dna, značky na dně

Skupina č. 2 – „šedá keramika“

1. Světle až středně šedá, béžovošedá
2. Středně šedá, tmavě béžovošedá, černošedá
3. Upravený s jemně vystupujícím ostřivem – krupičkovitý
4. Jemné až středně hrubé písčité
5. Ostřivo rovnoměrně rozložené, někdy viditelný oranžový přechod
6. R
7. –

Skupina č. 3 – „ČMK“

1. Bělobéžová
2. Bělobéžová
3. Jemný hlazený
4. Velmi jemné písčité, velmi malé množství
5. V barvě povrchu
6. O, tvrdý
7. Červené malování, vytáčené

Skupina č. 4 – „pokročilá světlá“

1. Světle bělobéžová, světle oranžová

2. Světle běloběžová, světle oranžová
3. Jemný hlazený
4. Jemné písčité, malé množství
5. Světle béžový či oranžový, rovnoměrné rozložení ostřiva
6. O, tvrdý
7. Pokročilejší technologie

Skupina č. 5 – „technická miska“

1. Hnědočervená, cihlově červená
2. Hnědočervená, cihlově červená
3. Jemný povrch, ostřivo nevystupuje
4. Středně hrubé písčité, občas větší kamínky
5. Nerovnoměrný výpal, hnědočervené až červené tóny
6. O
7. Těžké silné fragmenty, „technická miska“

Skupina č. 6 – „VS redukční“

1. Šedočerná, černošedá
2. Světle šedá
3. Jemný hlazený
4. Jemné písčité, malý podíl, patrné na vnitřním povrchu
5. Světle šedý
6. R, tvrdý
7. Tenkostěnná, pokročilá technologie

Kategorie T – „grafitová keramika“

Černá, šedočerná, bez dochované povrchové úpravy, s příměsí jemně mletého grafitu (nejsou viditelná zrnka), lehké omleté fragmenty.

Kategorie NOV

Novověké fragmenty s tvrdým výpalem, často glazované.

Kategorie KACH

Kamnový kachel, běloběžové keramické těsto s oranžovými nádechy, jemné písčité ostřivo ve středním až vysokém množství.

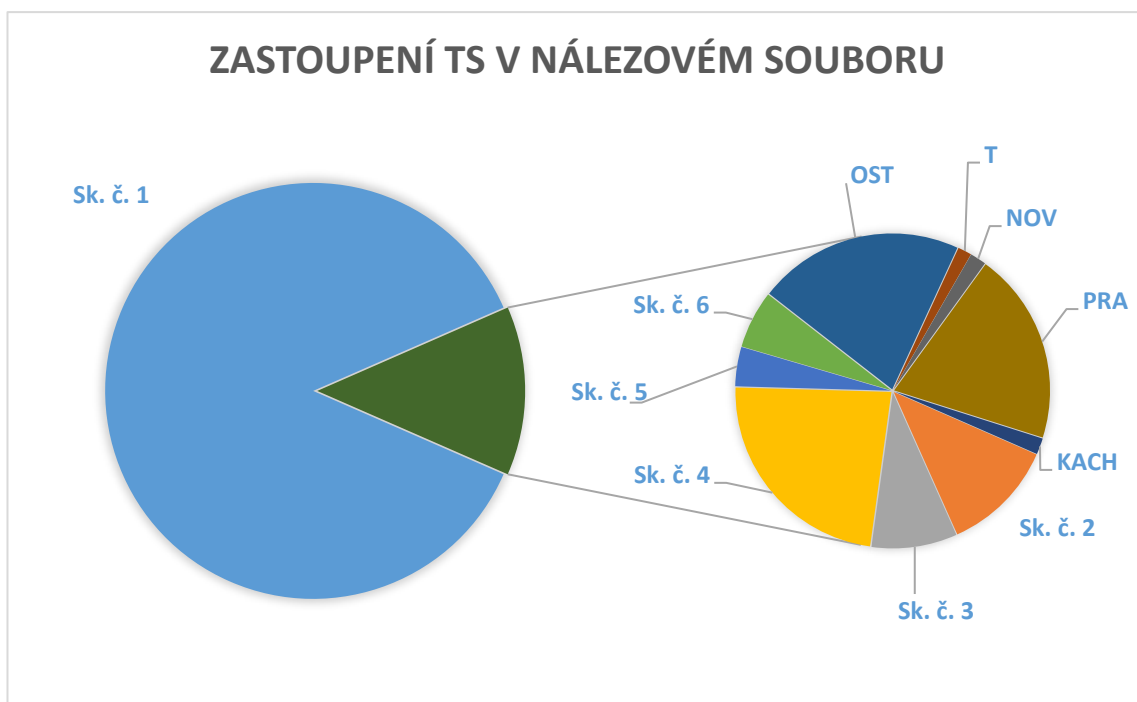
Kategorie PRAV

Keramické fragmenty pravěkého stáří.

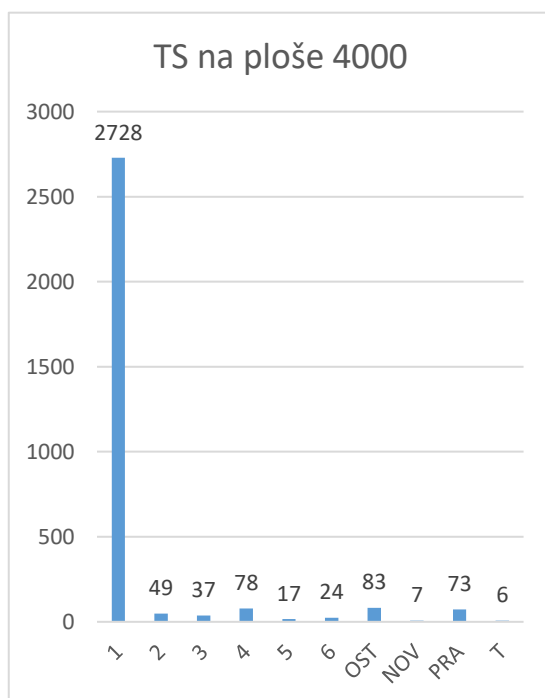
Kategorie OST – „ostatní“

Fragmenty nezařaditelné do výše definovaných skupin.

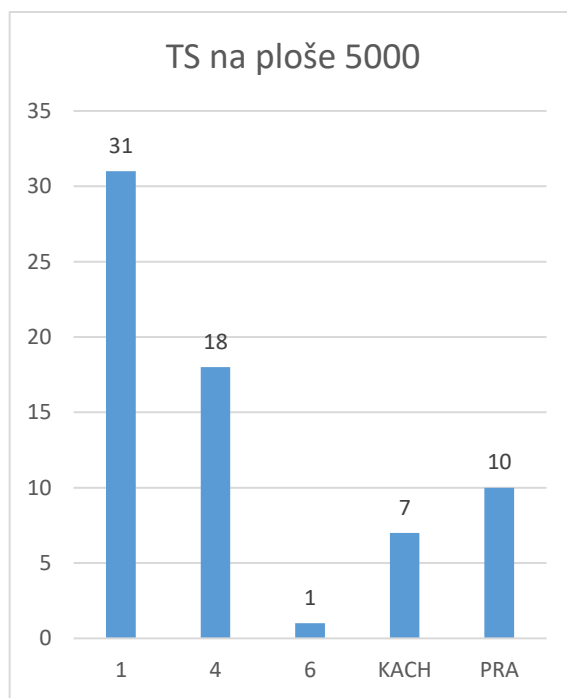
6.3 ZASTOUPENÍ TECHNOLOGICKÝCH SKUPIN

Graf 1: zastoupení technologických skupin v náleзовém souboru.

Graf 2: zastoupení technologických skupin na ploše 4000.

Graf 3: zastoupení technologických skupin na ploše 5000.

Jednoznačně nejpočetnější skupinu představovala skupina č. 1. Do této kategorie spadalo 87 % všech nalezených zlomků (viz graf č. 1). Výrazně písčité keramika byla zastoupena v převažující oxidační podobě, ojedinělý byl redukční výpal. V několika případech byly redukčně vypálené střepy opatřeny světle béžovou engobou v barvě

oxidační keramiky. Vzhledem k tomu, že kromě výpalu nebyl mezi zlomky shledán žádný jiný rozdíl, bylo upuštěno od vytvoření samostatné TS pro redukční keramiku.

Zbývající technologické skupiny a kategorie představovaly 13 % nálezového souboru. Z tohoto množství představovala 3 % skupina č. 6 kategorie ostatní (OST), 3 % náležely světlému středověkému zboží mimo červeně malovanou keramiku (sk č. 4). Šedá keramika ze skupiny č. 2 byla zastoupena 2 %, světlá červeně malovaná keramika představovala 1 % nálezů. Pravěká keramika získaná také ze sídlištních vrstev, ale převážně sběrem z povrchu, tvořila 3 % nálezového souboru. Zbývající 1 % připadlo na pokročilou vrcholně středověkou redukční keramiku (skupina č. 6), grafitovou keramiku (T), zlomky kamnových kachlů (KACH) a novověké střepy (NOV).

Při srovnání nálezové situace na jednotlivých plochách je nutné mít na paměti výrazný nepoměr v počtu zlomků pocházejících z těchto ploch, což přináší určité zkreslení. Na ploše 4000 byly zastoupeny veškeré definované TS a kategorie vyjma zlomků kamnových kachlů (viz *graf č. 2*).

Na ploše 5000 (*graf č. 3*) byly zjištěny pouze fragmenty ze skupiny č. 1, 4, 6 a kategorie OST, oproti ploše 4000 zde byly prokazatelně zaznamenány zlomky kamnového kachle, získány byly také pravěké zlomky. Shodná se situací na ploše 4000 je na ploše 5000 jednoznačná převaha písčité keramiky ze skupiny č. 1.

6.4 KERAMICKÉ TVARY

Absolutní hodnoty v *tabulce č. 2* jsou zkráceny skutečností, že vzhledem k vysoké průměrné fragmentarizaci získané keramiky do ní byly zanášeni převážně jednozlomkoví jedinci. Tato tabulka nicméně odráží poměry keramických tvarů získaných na nalezišti. Z analýzy byly vynechány atypické fragmenty, pokud nebyly prokazatelnou součástí vícezlomkových jedinců, a příliš malé, blíže neurčitelné typické zlomky.

Převahu měly bezuché hrnce s maximální výdutí ve střední části (*124: 1/186-1*), případně v horní třetině (*99:1/422-1*). Hrnce s uchy nebyly v souboru jednoznačně prokázány, fragmentarizovaná ucha se vyskytují buďto samostatně nebo ve vazbě na džbán (*116: 1/507-1*), jehož zastoupení v souboru bylo nečetné. Hrnce byly relativně hojně doplněny vysokými zvonovitými pokličkami, ve svém středu opatřenými knoflíkem (*90: 1/163-1; 131: 1/521-1*). Svou profilací pokličkám odpovídají zvonovité

misky (122: 1/450-1, 2/450-1, 8/450-1), které mohly v souboru zůstat částečně nerozlišeny. Další zjištěné misky byly tvarově pestré, doložena byla soudkovitá varianta (97: 1/425-1) a drobný mělký tvar (112: 1/309-1).

Vzácně byly pozorovány miniaturní tvary v podobě lahviček (102: 7/514-6; 105: 14/393-4). Ojedinělý byl fragment červeně malované nádoby nejasného účelu (111: 34/281-3). Pouze dvěma zlomky byla zastoupena zásobnice (95: 1/517-1; 102: 33/468-1). Nález drobného perforovaného fragmentu dokládá používání cedníku (135: 1/535-1). Specifický tvar představuje tzv. technická miska, doložena téměř kompletním jedincem (98: 18/392-5). V jednom případě byl zjištěn přeslen (97: 10/425-1). Ojedinělý byl nález fragmentu kamnového kachle s ČVS s figurálním (loveckým, příp. turnajovým) motivem jezdce na koni (137: 1/435-K).

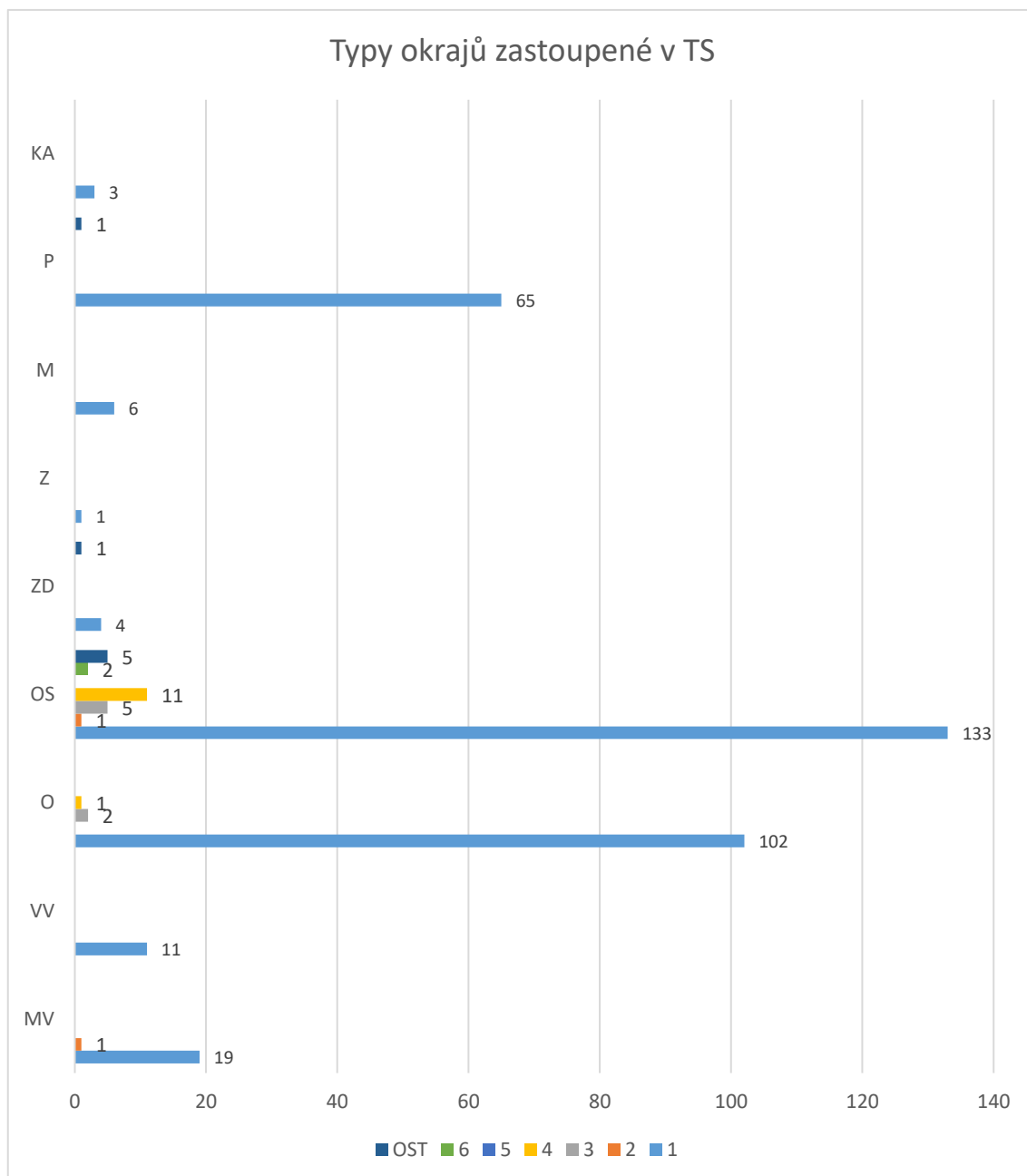
Převážná část kuchyňské a stolní keramiky byla vázána na skupinu č. 1, která takto reprezentuje standardní denně užívané vybavení domácnosti. Této klasifikaci se vymykal džbán, který byl zastoupen také ve skupinách světlé keramiky č. 3 a 4. Miniatury byly zařazeny taktéž do skupiny č. 4 a do skupiny č. 6. Lze tedy konstatovat, že jak světlá, tak i redukční keramika přináší, společně s pokročilejší technologií výroby také nové tvary, které mohly být užívány ke specifickým účelům.

Tvar	Sk. 1	Sk. 2	Sk. 3	Sk. 4	Sk. 5	Sk. 6	OST	KACH	Celkem
Hrnc	280	6		14			18		318
Cedník	1								1
Džbán	3		1	1					4
Lahvička				1		1			2
Miska	4								4
Poklička	68						1		69
Zvláštní tv.			1						1
Zásobnice	2								2
Technická miska					15				15
Ucho	6		2	4		1	1		14
Kachel								1	1

Tabulka 2: vazba keramických tvarů na technologické skupiny.

6.5 TYPOLOGIE OKRAJŮ

Analyzovaný soubor obsahoval 367 zlomků okrajů nádob. Cílem bylo vyčlenit především chronologicky citlivé okraje, které mohly být dále ve spojení se svou TS využity k dataci nálezových kontextů. Pozornost byla zaměřena na malou a velkou formu

Graf 4: početní zastoupení typů okrajů ve vazbě na technologické skupiny.

vzhůru vytaženého okraje a výskyt okružích, které představují důležité prvky pro stanovení relativní chronologie středověké keramiky východní části středních Čech (Šolle 1969, 22–29; Klápště 1978, 458–459). Mezi další zaznamenané typy se řadí také zduřelý a kalichovitý okraj, vzhledem k jejich minimálnímu zastoupení se však patrně nejedná o jejich pravé formy, ale spíše odchylky vzniklé při výrobě či nepodařené kusy. Vyčleněny byly také okraje vázané na specifické tvary – hojně byly zastoupeny zlomky okrajů pokliček, v menší míře okraje misek, v jednom případě zásobnice. Tento postup směřující

k provázání se sekvencí pražské keramiky a situací středověkého Černokostelecka (*Klápště 1978*) byl inspirován prací *K. Charvátové, J. Valentové a P. Charváta (1985)*.

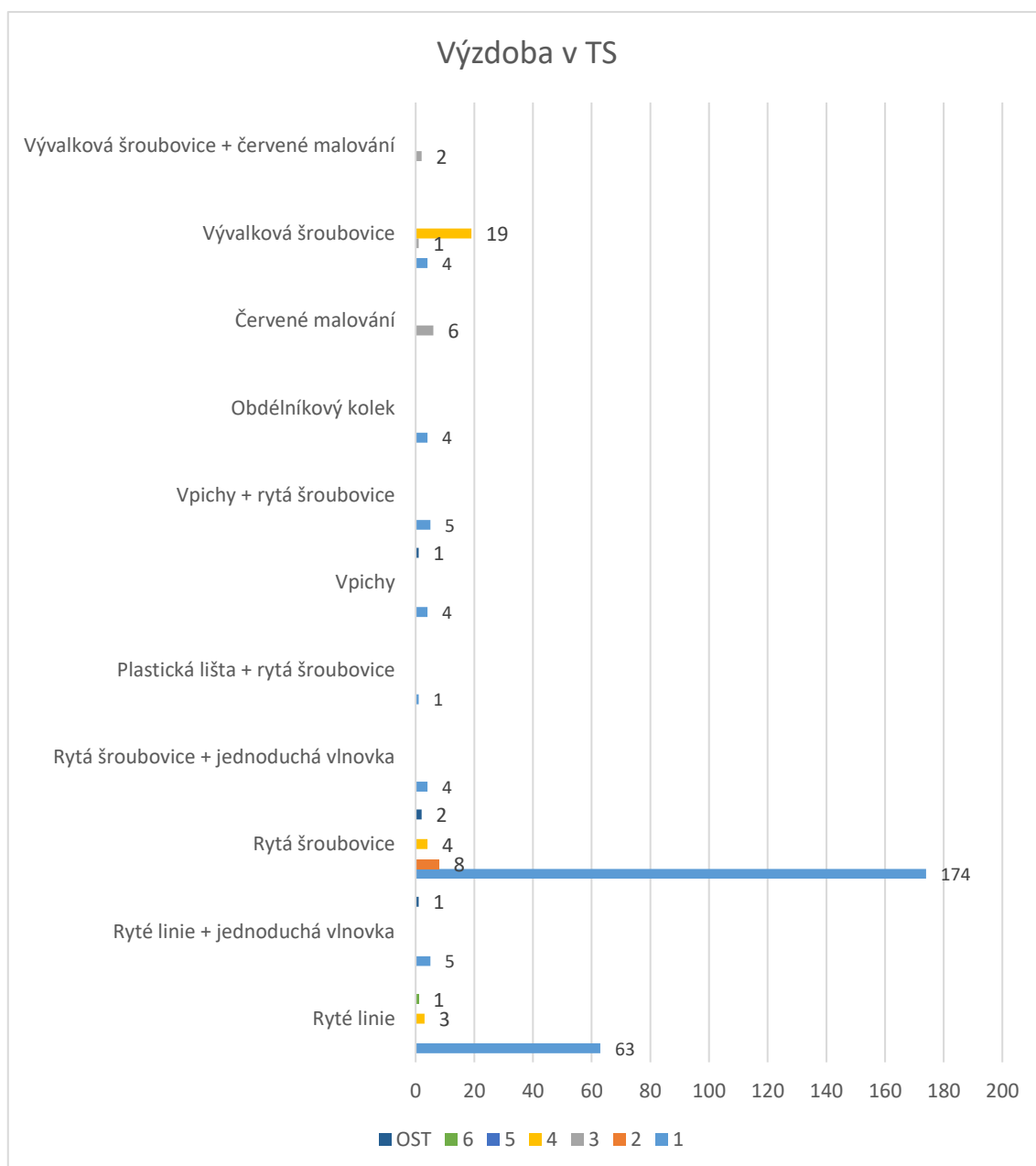
Tímto způsobem byly vyčleněny 3 základní typy okrajů (jednoduchý, malý a velký vzhůru vytažený) pod něž byly zahrnuty jejich různé varianty. Užívaná terminologie vychází z definice navržené *I. Pavlů (1971, 31–35)*. Podstatnou složku souboru dále představovaly různé varianty okruží (srov. *Klápště 1978, 458–459*). Ostatní typy okrajů, které nebylo možno jednoznačně datovat, byly zahrnuty do samostatné skupiny.

Zásadním zjištěním pro charakteristiku souboru je výrazná převaha okruží (O), jejichž počet předčil i skupiny blíže neurčených okrajů z kategorie ostatní (OS). Ta obsahovala nejrozličnější jednoduché, seříznuté či protažené okraje, případně přechodné formy mezi vytaženými okraji a okružími. Významný podíl měly okraje pokliček (P), následovaly malé vzhůru vytažené okraje (MV), velké vzhůru vytažené okraje (VV), okraje misek (M), zduřelé (ZD) a kalichovité okraje (KA), přehled uzavřel zlomek okraje zásobnice (Z).

6.6 VÝZDOBA

V souboru bylo zaznamenáno celkem 316 fragmentů s výzdobou (viz *graf č. 5*). Převažující byl podíl ryté výzdoby. Jednalo se převážně o šroubovicové rýhy, které byly zaznamenány na 188 kusech, v kombinaci s jiným druhem výzdoby pak na dalších 10 zlomcích. Rytá šroubovice byla kombinována nejčastěji s jednoduchou vlnovkou, dále s vpichy a v případě jednoho fragmentu ze zásobnice také s plastickou lištou zdobenou vrypy. Relativně četné bylo zastoupení jednoduchých rytých linií (66 ks), ojediněle kombinovaných s vlnovkou (6 ks). Vývalková šroubovice byla zaznamenána samostatně na 24 kusech, v kombinaci s červeným malováním na 2 keramických střepech. Samostatné červené malování bylo zjištěno na 6 zlomcích. Taktéž na 6 kusech byly sledovány vpichy. Nejvzácnější výzdoba byla provedena obdélníkovým kolkem, nacházela se na 4 fragmentech z jednoho jedince.

V nejvyšším počtu skupin byla dle očekávání zastoupena rytá šroubovice a její kombinace s jiným druhem výzdoby. Kromě jejího převažujícího výskytu ve skupině č. 1 byla zaznamenána také ve skupinách č. 2, 4 a OST. Obdobná situace nastávala u jednoduchých rytých linií, zastoupených převážně ve skupině č. 1, ojediněle také ve

Graf 5: výzdoba ve vazbě na technologické skupiny.

skupině č. 4. Výlučně na skupinu č. 1 byly vázány ryté vlnovky, vpichy a kolkování. Vývalková šroubovice měla vazbu především na světlou keramiku ze skupin č. 4 a 3. Pro světlé zboží s červeným malováním byla vymezena samostatná skupina č. 3.

6.7 ZNAČKY NA DNĚ

U několika fragmentů podsýpaných den hrnců ze skupiny č. 1 byly zjištěny značky. Převažující byl motiv čtverce (109: 40/390-1; 120: 5/301-1), v jednom případě byla částečně zachycena mřížka (114: 19/456-1).

6.8 FRAGMENTARIZACE KERAMIKY A JEJÍ VÝPOČET

Společně s tříděním do TS umožňuje určení míry fragmentarizace keramického materiálu maximálně vytěžit potenciál atypických, v nálezovém souboru tradičně převažujících zlomků. Jako fragmentarizace je zde chápána archeologická transformace, k níž dochází především v důsledku neintencionálních procesů (*Kuna – Němcová et al. 2012*, 183). Výpočet IF má za cíl přiblížit intenzitu a charakter transformačních, depozičních a postdepozičních procesů, které u sledovaných keramických souborů proběhly a takto ovlivnily výsledný archeologický záznam. Na základě IF lze odhadovat nejpravděpodobnější vysvětlení způsobu, kterým se keramika dostala do svého nálezového kontextu. Přispívá tak k poznání procesu zaplňování zahloubených objektů, případně vzniku vrstev s archeologickými nálezy.

Pro výpočet IF v této práci byl zvolen postup M. Kuny (*Kuna – Profantová et al. 2005; Kuna – Němcová et al. 2012*), který pracuje s hmotností zlomku a průměrnou silou stěny nádoby ve snaze získat míru maximálně nezávislou na druhu keramiky (*Kuna – Němcová et al. 2012*, 185). Vzorec pro výpočet IF byl získán na základě vyhodnocení souboru keramických zlomků z povrchových sběrů na Brandýsku. U tohoto souboru, který podlehl předpokládané maximální míře fragmentarizace, byl sledován vztah mezi silou stěny nádoby a její velikostí a hmotností. Bylo zjištěno, že velikost (nejdelší rozměr zlomku) narůstá lineárně se silou stěny a hmotnost narůstá s mocninou této hodnoty (*Kuna – Profantová et al. 2005*, 122–124). Z těchto pozorování byl odvozen obecný vztah pro výpočet IF, který je definován jako podíl hmotnosti každého zlomku a průměrné hmotnosti zlomků o stejné síle stěny v kontrolním souboru. Z grafického vyjádření této závislosti (*Kuna – Profantová et al. 2005*, 123, obr. 35) byl odvozen následující vzorec:

$$IF = \frac{\text{hmotnost zlomku}}{0,1724 \times \text{síla zlomku}^{1,7974}}$$

Výsledná hodnota sděluje, kolikrát je hmotnost konkrétního zlomku vyšší než průměrná váha zlomků o stejné síle stěny v kontrolním souboru. V následujícím kroku je vhodné roztrdit zlomky dle hodnoty IF do jednotlivých intervalů sdružujících fragmenty s podobnou hodnotou IF.

Nejsilněji fragmentarizované zlomky spadají do kategorie, kdy je $IF < 1$, tedy průměrná velikost v kontrolním souboru. Zlomky z intervalů 1–2, 2–3, 3–4 a 4–5 lze vnímat jako malé, tedy vysoce fragmentarizované, a proto delší dobu vystavené vnějším

vlivům. Za středně fragmentarizované zlomky je možné označit ty, u nichž hodnota IF přesahuje 5, v interpretaci M. Kuny se jedná pravděpodobně o kusy přímo odhozené do objektu, nebo přemístěné relativně brzy po rozbití nádoby. Pravděpodobnost, že jde o sekundární či přímo primární odpad ještě vzrůstá u zlomků s IF vyšším než 10 (*Kuna – Profantová et al. 2005*, 124).

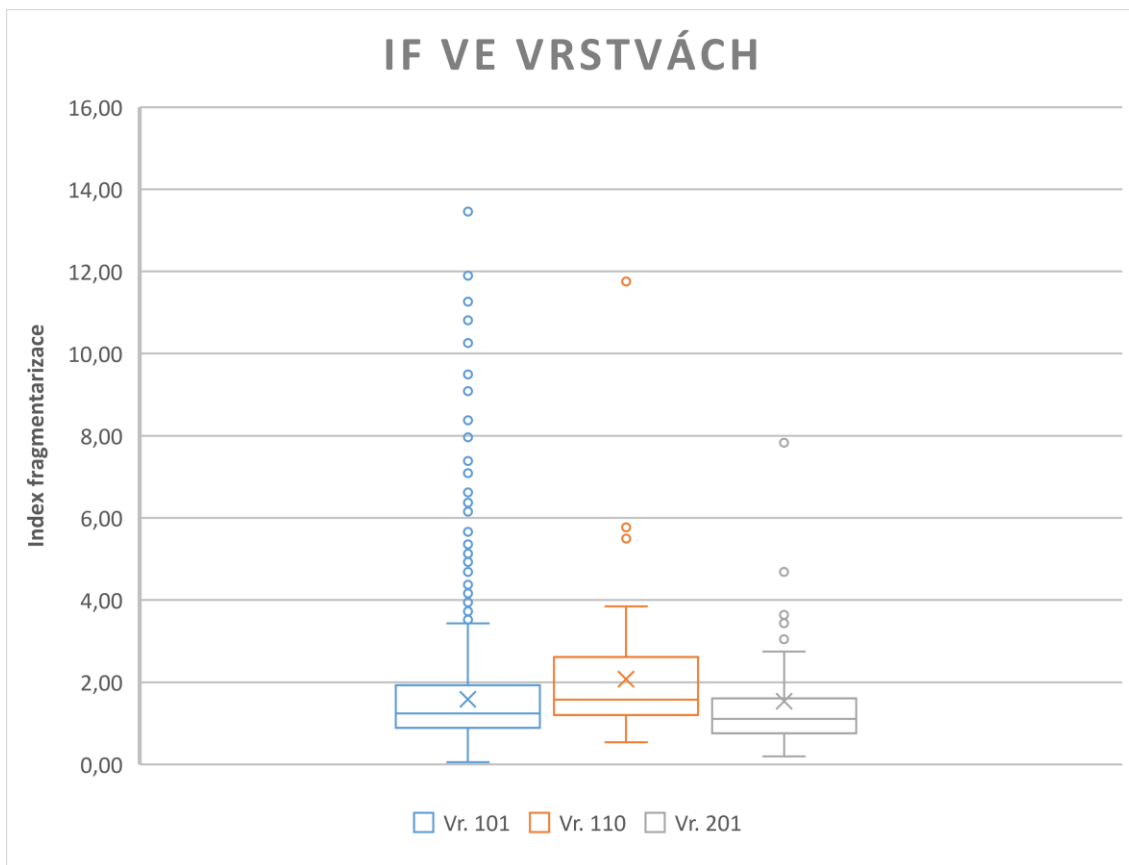
Tyto úvahy se mohou stát zavádějícími ve chvíli, kdy jsou předmětem zkoumání nestandardní zlomky jako masivní dna, ucha, knoflíky pokliček atd. Proces fragmentarizace u těchto kusů probíhá vzhledem k jejich tvarové specifičnosti, projevující se v síle stěny a zakřivení povrchu zlomku, rozdílně a může se projevit v podobě vyšších hodnot IF. Výše uvedený vzorec s takovými zlomky neumí pracovat. Z tohoto důvodu byla pro grafické vyjádření IF primárně zvolena forma tzv. boxplotů, které do značné míry umožňují identifikaci těchto zlomků, jejichž hodnoty se projevují jako jednotlivé odlehle body ve čtvrtém kvartilu. Toto zobrazení eliminuje dopad hodnot IF u nestandardních zlomků na statistické zkresení získaných dat. Naproti tomu nejprehlednější formou pro znázornění nárůstu a poklesu počtu zlomků v jednotlivých intervalech je histogram, v následujících kapitolách proto budou užity oba typy grafů.

Vzhledem k charakteru zjištěných archeologických situací a nerovnoměrnému zastoupení fragmentů v jednotlivých nálezových kontextech budou v následujících kapitolách srovnávány především hodnoty IF v jednotlivých vrstvách s archeologickými nálezy. Jednotné výplně zahloubených objektů většinou neumožňují sledovat proces jejich zaplňování.

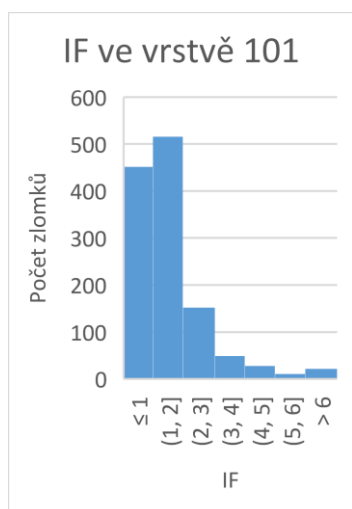
Užitečné výsledky přináší také porovnání průměrných hodnot IF pro jednotlivé technologické skupiny. Index fragmentarizace v tomto případě může společně s počtem zlomků v jednotlivých skupinách a jejich prostorovou distribucí na nalezišti podat přesnější představu o charakteru těchto TS.

6.9 INDEX FRAGMENTARIZACE VE VRSTVÁCH

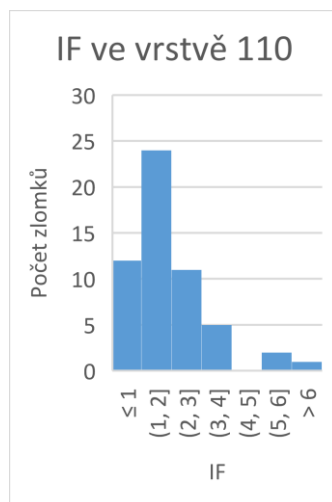
Pro vzájemné srovnání hodnoty IF v archeologických vrstvách byly vybrány ty vrstvy, do nichž bylo možné keramické zlomky jednoznačně zařadit. Vzhledem k převažující metodě exkavace po mechanických vrstvách totiž nebylo část zlomků možné bezpečně zpětně ztotožnit s jejich přirozenými kontexty, a musely proto zůstat mimo analýzu.

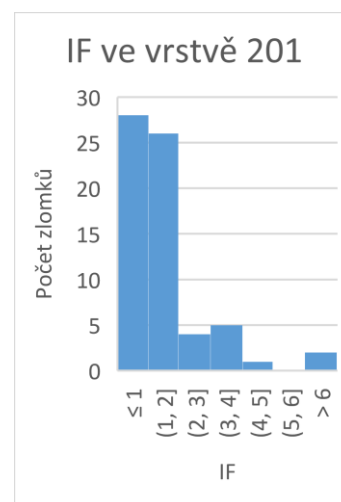
Graf 6: index fragmentarizace ve vrstvách s archeologickými nálezy.

Graf 7: IF ve vr. 101.

Graf 8: IF ve vr. 110.

Graf 9: IF ve vr. 201.

Pro srovnání byly zvoleny vrstvy 101 a 110 z plochy 4000 a 201 z plochy 5000. Při srovnání je třeba brát v úvahu výrazně rozdílné početní zastoupení zlomků ve srovnávaných vrstvách (vrstva č. 101 – 1230 ks, 110 – 55 ks, 201 – 66 ks). I přes nerovnoměrné počty zlomků v jednotlivých vrstvách by však tímto způsobem měly být zjistitelné a srovnatelné přinejmenším trendy v těchto vrstvách. Zjištěné rozdíly mezi vrstvami jsou patrné v grafu č. 6.

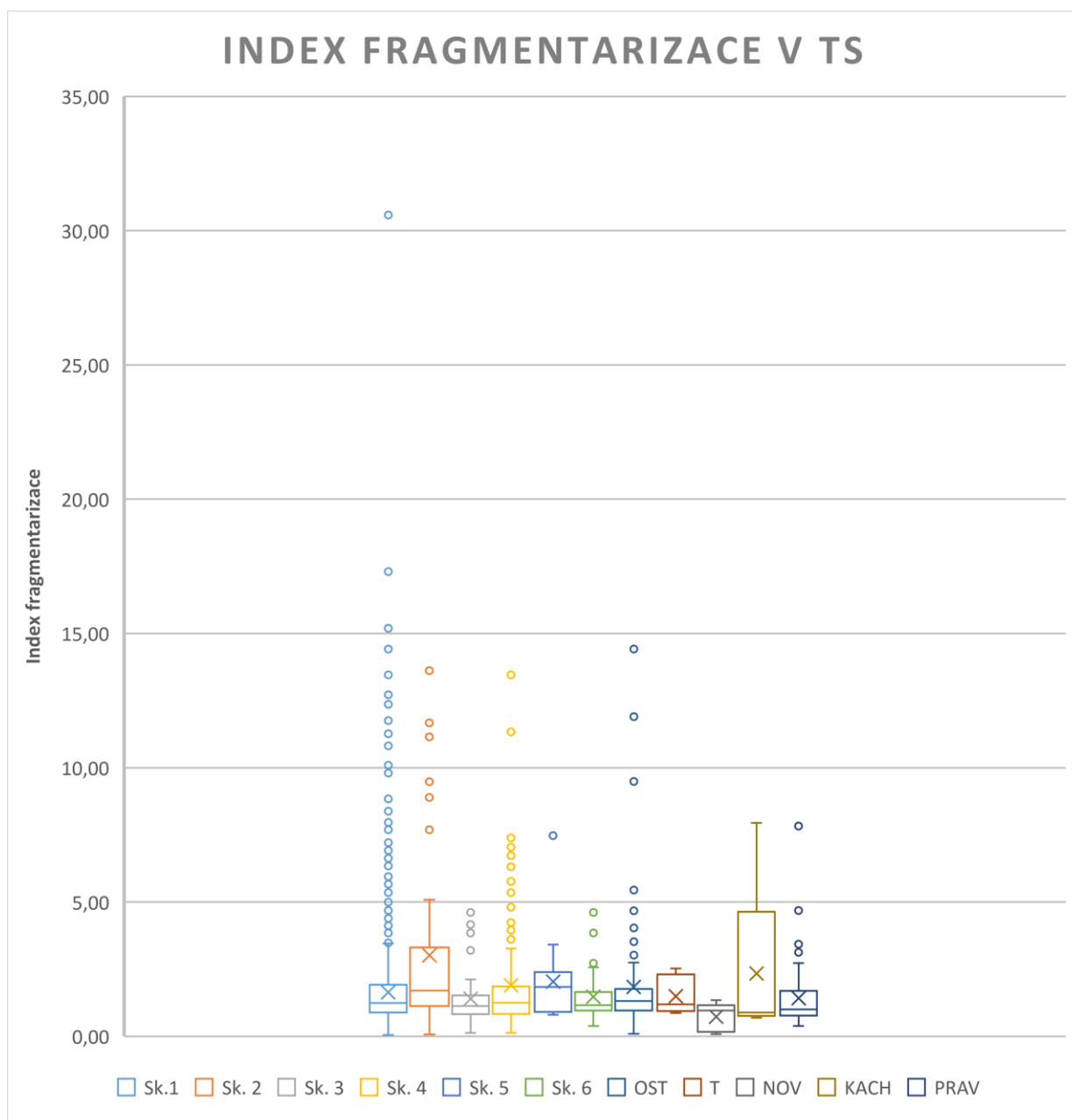
Vrstva 101 – „potoční náplav“ – byla ve své povrchové části kontaminována lidskou činností, tedy přeměněna na kulturní vrstvu. Tuto domněnku podporuje nejvyšší zaznamenaná průměrná hodnota IF, která je pouze 1,58. Na histogramu (*graf č. 7*) je patrný růst dosahující svého vrcholu v intervalu 1–2, následuje prudký pokles. Odlehlé hodnoty spadající do intervalu kde $IF > 6$ jsou pouze v menšině případů tvořeny nestandardními zlomky (poklička, dno, viz kapitolu 4.3.6). Většinou se jedná o standardní zlomky z těl nádob. Vrchol křivky ve třídě 1–2 společně s relativně dobrým stavem dochování zlomků (absence omletí vodou) poukazuje na skutečnost, že zlomky nebyly coby terciální odpad přemístěny s vrstvou, ale do kontextu se dostaly v době, kdy byla (domnělá) náplavová vrstva přetvářena na vrstvu kulturní. Přítomnost méně fragmentarizovaných kusů může odrážet relativně dynamický vývoj zdejšího osídlení.

Shodně se situací ve vrstvě č. 101 byl i ve vrstvě č. 110 (stratigraficky pod vr. 101 překrývala objekty starší fáze) sledován nejvyšší počet zlomků v intervalu 1–2, nicméně znatelně nižší zde bylo zastoupení zlomků s $IF < 1$, které jen nepatrně převyšovalo počet zlomků v kategorii 2–3. V relativním srovnání zde byly výrazněji zastoupeny středně fragmentarizované zlomky (viz *graf č. 8*). Také vrstvu 110 lze charakterizovat jako kulturní vrstvu s vysokým podílem drobných keramických zlomků.

Vrstva č. 201 (viz *graf č. 9*) na ploše 5000 byla určena jako obdoba vrstvy 101. V porovnání s obdobně interpretovanou vrstvou č. 101 z plochy 4000 zde byly viditelné rozdíly. Nejvíce zlomků zde spadalo do vysoce fragmentarizované kategorie kde $IF < 1$, odkud křivka jen velmi zvolna klesala ke třídě 1–2. Naopak velmi prudký byl pokles směrem ke kategorii 2–3, následovaný mírným vzestupem ke kategorii 3–4. Počet zlomků v ostatních kategoriích byl velmi nízký. Ve srovnání s vrstvou 101 dosahovala vrstva 201 menší mocnosti. Vzhledem k pomalejšímu ukládání mohly být střepy z této vrstvy na pochozím povrchu déle vystaveny vnějším vlivům. Příčinou vyššího podílu drobnějších zlomků mohl být též celkový horší stav dochování archeologických situací na ploše 5000.

6.10 INDEX FRAGMENTARIZACE V TECHNOLOGICKÝCH SKUPINÁCH

Průměrnou hodnotu IF ve vazbě na jednotlivé TS lze sledovat v kombinaci s celkovým početním zastoupením zlomků z těchto TS v nálezovém souboru a jejich

Graf 10: index fragmentarizace ve vazbě na technologické skupiny.

prostorovou distribucí na nalezišti. Grafické znázornění rozdílů mezi jednotlivými TS představuje *graf č. 10*.

Nejpočetněji zastoupená skupina č. 1 se vyznačuje relativně vysokým stupněm fragmentarizace. Hodnoty IF odrážejí její zastoupení napříč nálezovými kontexty – jedná se o nálezy z kulturních vrstev, ale také z výplní objektů, kde se v některých případech materiál vyznačuje nižší mírou fragmentarizace.

Daleko méně fragmentarizovaný se jeví nálezový materiál ze skupiny č. 2. Do relativně málo početné TS náleželo několik málo fragmentarizovaných jedinců převážně

z výplní objektů, skupina byla zastoupena také v kulturních vrstvách. Skupina č. 3 byla zastoupena převážně drobnějšími fragmenty rozmístěnými v sídlištních vrstvách a ojediněle také ve výplních objektů. Skupiny č. 4 a 6 byly reprezentovány převažujícími drobnými fragmenty v kulturní vrstvě.

Skupina č. 5 byla vázána na specifický tvar tzv. technické misky. Výsledný IF pro skupinu č. 5 byl vzhledem k slabému početnímu zastoupení skupiny v souboru ovlivněn zejména nálezem téměř celého, málo fragmentarizovaného jedince. Mimo tento objev byla skupina č. 5 zastoupena převážně ve formě drobných zlomků, v převažující většině pocházejících z kulturní vrstvy.

Fragmentarizace keramiky z kategorie OST ukazuje na rovnoměrné zastoupení nálezů ve všech kontextech. Novověké nálezy byly zastoupeny v minimálním množství, vysoce fragmentarizovány a situovány byly pouze ve výplni recentního vkopu meliorace. S jistotou lze konstatovat, že novověké fragmenty na nalezišti mají charakter intruze. Převážně menší zlomky grafitové keramiky byly zastoupeny v kulturní vrstvě, ale také ve výplních objektů.

6.11 ANALOGIE A DATOVÁNÍ TECHNOLOGICKÝCH SKUPIN

Lokalita se nachází na rozhraní regionů se svébytným keramickým projevem, je proto nutné počítat s prolínáním vlivů (orientačně vyčlenil *P. Vařeka 1998*, 128–130). Na jedné straně lze částečně čerpat analogie z území samotné středověké Prahy, analýza keramiky však prokázala, že analogie pro většinu získaného materiálu je třeba hledat především v prostoru východní části středních Čech. V neposlední řadě je na nalezišti možné setkat se s keramickými skupinami, které představují na značném území rozšířené jevy nadregionálního významu.

6.11.1 Skupina č. 1

Zásadním východiskem pro časové zařazení keramiky ze skupiny č. 1 je skutečnost, že své analogie nachází ve výrobním okruhu východní části středních Čech. Zjištěný materiál odpovídá kouřimské řadě, konkrétně závěrečnému horizontu hradiště u sv. Jiří, který je reprezentován malými a velkými vzhůru vytaženými okraji (*Šolle 1969*, 22–29, 109–110; *1979*, 513). Zánik kouřimského hradiště je datován k polovině 13. století (*Šolle 1969*, 109–110), keramika s vytaženými okraji však pravděpodobně byla produkována i nadále. Nalézána je v černokosteleckých vesnicích, kde představuje počátek chronologické sekvence (*Klápště 1978*, 458–459). Právě vzhůru vytažené okraje

a okruží vymezují dvě základní chronologické etapy Černokostelecka. Nástup okruží je předpokládán kolem roku 1300 (*Klápště 1978*, 458). Problematika absolutní chronologie na Černokostelecku i přes pokrok v posledních desetiletích ovšem stále nebyla uspokojivě vyřešena (*Klápště 1978*, 451–452; 457–459; *2016*, 127–128).

Jako analogické se této skupině jeví také zde jednoznačně nerozpoznané keramické třídy PV3001 a PV4001 tak, jak je vyčlenil *P. Vařeka* (*1998*, 127; *2002*, 222; *2010*, 162). Pro obě třídy je charakteristický oxidační výpal s šedým jádrem a vysoký podíl křemenného písku. Třída PV3001 je kromě okrového zbarvení střepu zastoupena odstíny hnědé a v ostřivu se objevuje nízké množství slídy. Je nositelem ještě hradištní tradice hrubozrného obtáčeného zboží s vazbou na vzhůru vytažené okraje, jež jsou v pražské chronologické sekvenci kladeny už do 12. století, ale uplatňují se až do konce 13. století. Keramická třída PV4001 se již hlásí k vrcholně středověké tradici, dominantní je v pražských souborech 14.–1. poloviny 15. století. Pro toto zboží je charakteristické obtáčení, vzácně také vytáčení, ve srovnání s třídou PV3001 je kvalitnější. Pro nádoby jsou typická nepravá okruží a okruží, doložená od 14. do poloviny 15. století (*Vařeka 2010*, 171–172; *Vařeka 1998*, 240; *Klápště 1978*, 459).

Materiál je možné dát do vztahu také s keramickými skupinami vyčleněnými na Nymbursku. V třídění podle *T. Klíra* (*2002*) odpovídá babická skupina č. 1 tzv. vrcholně středověké keramice hradištní tradice, která je zastoupena někdy problematicky odlišitelnými skupinami E (převládající vazba na větší silnostěnné nádoby s velkými vzhůru vytaženými okraji) a F. Případným ekvivalentem pokročilejší skupiny PV4001 (*Vařeka 1998*, 127; *2010*, 162) je skupina H. Navazující časové horizonty jsou přitom tvořeny skupinami E+F a následně skupinou H, jejíž výskyt by měl být současný s červeně malovanou keramikou (*Klír 2002*, 133–144). V keramice ze zaniklých Vyklek na Nymbursku, kde je ve členění zohledněna i morfologie okrajů, skupina č. 1 nachází analogii především ve skupině C s přesahem do skupiny D (*Klír – Vojtěchovský 2013*, 333).

Ztotožnění keramiky ze skupiny č. 1 se dvěma časově na sebe navazujícími skupinami poskytuje vysvětlení pro dlouhou kontinuitu skupiny č. 1, kterou nebylo možné na základě kvality podrobněji rozčlenit. Ta je na nalezišti hojně a rovnoměrně přítomna ve všech nálezových kontextech. I přes její zdánlivě velmi konzervativní projev je u ní však pozorován nárůst okruží v mladších stratigrafických jednotkách.

Pro přesnější dataci scházejí stratigrafické opory. Lze konstatovat, že starší keramický horizont na nalezišti (nejmladším prvkem jsou vzhůru vytažené okraje), je možné zařadit do 13. století, ale nelze vyloučit jeho případné počátky už v závěru 12. století. Naproti tomu mladší skupina keramiky, kde se vedle vzhůru vytažených okrajů začíná uplatňovat také okruží, doprovázené technologicky vyspělejší keramikou (skupina č. 3, 4), už náleží 14. až počátku 15. století.

6.11.2 Skupina č. 2

Redukčně vypalovaná keramika s mírně krupičkovitým povrchem vykazuje do určité míry příbuznost s pražskou keramikou tzv. šedé řady. Jedná se o velmi rozšířené zboží reprezentující mladohradištní období v Praze, ale patrně také distribuované i na delší vzdálenosti (*Varadzin 2010a*, 49–50; *Klír 2002*, 133). Keramika odpovídající šedé řadě se nacházela i na černokostelecké lokalitě Jevany-Dubina (*Klápště 1978*, 452). Přes jistou vizuální podobnost keramiky ze skupiny č. 2 a šedé řady¹⁸ však není zcela zřejmé, že by se skutečně jednalo o pražské raně středověké zboží, které by na lokalitě představovalo archaický prvek.

Skupina č. 2 je v nálezovém souboru zastoupena velmi málo, jediný chronologicky citlivý prvek poskytuje hrnec z objektu č. 378 (1/345-1), jehož okraj lze považovat za malý vzhůru vytažený.¹⁹ I tak je vzhledem k její prostorové distribuci zřejmé, že fragmenty ze skupiny č. 2 lze pokládat za jedny z nejstarších či vůbec nejstarší na nalezišti. Představují tak počátek uvažované chronologie zaniklých Babic. V kontextech – v drtivé většině případů ve výplních objektů – se nacházejí současně s keramikou ze skupiny č. 1, v nejvyšší míře s chronologicky nevyhraněnými okraji, dále pak s velkými a malými vzhůru vytaženými okraji, nikdy však s okružími. V objektu č. 458 dochází k promíšení s technologicky pokročilou keramikou ze skupin č. 3 a 4, charakter výplně ale napovídá splachu z kulturní vrstvy, objekt byl navíc narušen mladším zásahem.

¹⁸ U pražské sekvence keramiky je chronologie odvozována od typů okrajů (*Hrdlička 1993*, 97). Pojetí absolutní chronologie pražské raně středověké keramiky je do dnešních dnů předmětem diskuze (*Čiháková 2005*).

¹⁹ Formy vzhůru vytaženého okraje se na Pražském hradě poprvé objevují od 2. poloviny 12. století, dále pak v navazujícím horizontu 1. třetiny 13. století. Pro nejmladší horizont, krátký, avšak výrazný, předpokládaný mezi lety 1230–1250 jsou typické zduřelé okraje, které se v menší míře objevují již v předchozím horizontu (*Frolik 2017*, 92; *Žegklitz – Boháčová – Frolik 1998*, 108–109; *Čiháková – Hrdlička 1990*, 416).

Přináležitost této keramiky do staršího horizontu jednoznačně potvrzují také nálezy získané výzkumem J. Richterové, kde byly v převážné míře zjištěny ve výplních objektů na ploše B (*viz kapitola 4*). Zde se nacházely pohromadě s keramikou ze skupiny č. 1, vázanou na malé a velké vzhůru vytažené okraje. Získaní jedinci spadající do skupiny č. 2 se vyznačovali výhradně malými vzhůru vytaženými okraji. V příslušených kontextech se ojediněle vyskytla také technická keramika (skupina č. 5), v poměrně vysokém množství byla dokumentována též tuhová keramika.

6.11.3 Skupina č. 3

Světlé zboží s červeným malováním představuje technologickou inovaci, jejíž původ je spatřován západně od českého území. Oproti domácí keramice vycházející ze starší hradištní tradice (zde skupina č. 1) už její produkce nepodléhá regionálním odlišnostem. Lze ji označit za městskou produkci. Světlá, kvalitativně dokonalejší hrnčina se na území Prahy vzácně objevuje už v 1. třetině 13. století, výrazněji se prosazuje od 2. poloviny 13. století. Červeně malovaná keramika byla užívána ještě v průběhu 15. století (*Vařeka 2009, 153–159*).

Výroba červeně malované keramiky přímo v Praze byla doložena na Malé Straně. Ve Vlašské ulici byla zjištěna hrnčířská dílna fungující od přelomu 13. a 14. století a v průběhu 14. století (*Havrda – Matějková 2014*). Další pec na výpal červeně malované keramiky byla odkryta v Lichtenštejnském paláci na Malostranském náměstí (*Čiháková – Zavřel 1993*).

Červeně malovaná keramika byla v nálezovém souboru z Babic zachycena pouze okrajově. Vyskytovala se zejména v nejmladší kulturní vrstvě, společně s keramikou ze skupiny č. 1 vázanou především na okružní, ojediněle také na formy vzhůru vytaženého okraje. Přímo v objektech se vyskytovala jen sporadicky, převážně vysoce fragmentarizovaná, takže lze předpokládat spíše její druhotný přesun do výplně. Do starších situací se dostala jen ojediněle v důsledku mladších narušení. S rezervou ji tak lze řadit do 14. století, případně na počátek 15. století.

6.11.4 Skupina č. 4

Oproti nálezům zařazeným do skupiny keramiky s červeným malováním se keramika ze skupiny č. 4 liší především svou kvalitou. Ta je obecně nižší než u červeně malované keramiky. Výpal je méně kvalitní, průměrná síla zlomku je vyšší, doloženo

bylo i obtáčení, zatímco keramika s červeným malováním z tohoto naleziště nese znaky výroby na rychle rotujícím kruhu.

Prostorová distribuce, počet nálezů a zastoupení v jednotlivých kontextech zhruba odpovídá situaci pozorované u keramiky s červeným malováním. Z tohoto zjištění vyplývá i podobné chronologické zařazení nálezů, jejichž nejčasnější výskyt tak spadá do 14. století, případně může pokračovat až do počátku 15. století.

6.11.5 Skupina č. 5

Technické misky jsou specifickým druhem keramiky známým z území celé středověké Prahy. Jejich funkce se stala předmětem diskuze, obecně jsou vnímány jako technická keramika. Předpokládá se, že sloužila v metalurgických procesech či při výrobě drobných skleněných předmětů (*Zavřel 2003, 730–733*). Domnělá poleva na vnitřní straně (*Čiháková – Hrdlička 1990*) má být ve skutečnosti olovnatým sklovitým povlakem (*Zavřel 2003, 730–733*). Zároveň je ale pozorována úzká prostorová vazba těchto nádobek na metalurgická pracoviště (*Havrda – Zavřel 2008, 354*).

V Praze se technické misky poprvé vyskytují v horizontu archaicky zduřelých okrajů, předpokládaný počátek jejich užívání proto spadá do období kolem poloviny 12. století. Sledovány jsou také v archeologických situacích 13. století (*Vařeka 2009, 153–155; Zavřel 2003, 733*).

Skutečnost, že zde zjištěné sporadické nálezy nepocházejí ze stratifikovaných kontextů, částečně kompenzují zjištění vycházejí z analýzy materiálu pocházejícího ze staršího výzkumu *J. Richterové (1996)*. Přítomnost fragmentů technických misek byla prokázána ve výplních objektů na ploše B, kde se nacházely společně s keramikou ze skupiny č. 1 s malými a velkými vzhůru vytaženými okraji, keramikou ze skupiny č. 2 a tuhovou keramikou. Ojedinelé nálezy pocházely také ze horizontů 1–3 pod úrovní kamenné zástavby (viz *kapitola 4*). Toto zjištění prokazuje, že fragmenty ze skupiny č. 5 lze jednoznačně označit za starší složku v nálezovém souboru.

6.11.6 Skupina č. 6

Tenkostěnná, tvrdě vypálená redukční keramika je slabě zastoupena v mladších kontextech *horizontu 4* společně se světlou keramikou s červeným malováním (sk. č. 3) a oxidační keramikou (sk. č. 4). Tvoří tedy mladší vrstvu nálezů, kterou je zároveň možné považovat za zánikový horizont. Pro povrch je typické hlazení, které vzácně přechází v leštění. Výskyt této keramiky, kterou je možné shodně s ČMK považovat za

nadregionální trend, je obecně kladen do 15. století. Šedá redukční keramika byla popsána např. jako keramická skupina D v nálezech z Trutnova, kde byla známa v 1., ale výrazněji rozšířena až v 2. polovině 15. století (*Matějková 2014*, 101–102).

6.12 ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ

Pro soubor je určující absence raně středověké keramiky a zároveň jeho minimální kontaminace mladší, tedy raně novověkou keramikou. Zdá se proto, že odráží uzavřený časový úsek existence středověkého sídliště. Na základě výše uvedeného rozboru keramického materiálu lze konstatovat jeho zařazení do časového rámce vymezeného 13., případně závěrem 12. století, až počátkem 15. století. Dva základní časové horizonty tvoří keramika 13. a keramika 14.–15. století. První zmíněnou skupinu keramiky lze ztotožnit s *horizonty 1–3*. Keramika v ní obsažená vychází z hradištní tradice a schází v ní doklady pokročilé městské produkce. Ta se naopak objevuje v mladší skupině, která je typická také nástupem okruží.

Toto zjištění se opírá o výsledky analýzy, která sestávala z rozboru vlastností keramického materiálu (rozčlenění do technologických skupin, sledování keramických tvarů, morfologie okrajů a výzdoby). Druhým krokem bylo sledování distribuce keramických fragmentů na nalezišti a postihnutí postdepozičních procesů, kterými zlomky prošly (stanovení fragmentarizace, určení míry poškození). Poslední fáze sestávala z hledání analogií, které alespoň částečně dovolují zjištěnou relativní chronologii propojit s absolutními daty. Tento postup umožňuje porozumět odkrytým archeologickým kontextům, které tak mohly být rámcově datovány.

7 OSTATNÍ NÁLEZY

V kategorii ostatních nálezů byla zastoupena mazanice, fragmenty železných předmětů a železná struska, zvířecí kosti, zlomky stavebního materiálu, skla, dřeva a barevných kovů, uhlíky, kamenná a kostěná industrie.

Stavební materiál se v nálezovém souboru nacházel v relativně hojném množství. Celkem bylo získáno 81 kusů, v součtu dosahující hmotnosti 9650 g. U určitelných zlomků se jednalo převážně o zlomky prejzů, případně cihlovinu, v jednom případě dlaždici. Nálezy pocházely převážně z vrstvy 101. V objektech 454, 474 a 459 byly získány především menší zlomky, fragmenty dlaždice pocházely z objektu 457.

Mazanice byla zastoupena celkem 794 g. Nacházela se převážně v objektech, z toho největší množství v objektu č. 386, dále pak v objektech č. 378, 387, 389 a 458, zbývající nálezy pocházejí ze sídlištních vrstev.

Kamenná industrie byla v nálezovém souboru reprezentována celkem 7 kusy, koncentrovanými převážně v sídlištních vrstvách. Výjimkou byl zlomek broušené industrie pocházející z objektu 459. Broušená industrie byla zastoupena také brouskem z vrstvy 101. Mezi určenými artefakty se dále nacházel přeslen (případně závaží) s provrtem, opracovaný kamenný kvádr a kamenná koule.

Zlomky železných předmětů v celkovém počtu 6 kusů se koncentrovaly téměř výhradně v sídlištních vrstvách (4101), 2 nálezy pocházejí z výplně objektu 479. Veškeré nálezy byly v příliš špatném stavu, který nedovoloval jejich přesnější interpretaci.

Železná struska byla na nalezišti zastoupena 8 kusy o celkové hmotnosti 296 g, menší část byla získána povrchovým sběrem a ve vrstvě 101, nálezy o vyšší hmotnosti pocházely z výplně objektu 456 (4 ks, 90 g) a 459 (1 ks, 141 g).

Zvířecí kosti byly získány v celkovém počtu 150 nálezů, z čehož bylo do druhu či rodu zařazeno 41 nálezů. Naprostá většina s výjimkou 1 ks náležejícího křečkovi polnímu patřila běžným hospodářským zvířatům. Mezi určenými jedinci převažoval tur domácí, následoval kůň, ovce/koza a prase.²⁰

²⁰ Podrobně v osteologickém posudku vypracovaném O. Trojánkovou (viz příloha).

Minimální byl v nálezovém souboru podíl dřeva. To bylo zjištěno ve výplni dvou objektů. Ze dna objektu 387 byla získána dřevěná drť o hmotnosti 47 g. Další dva drobné zlomky dřeva pocházejí z objektu 378.

Ve výplních objektů 378 a 387 (zde větší kus o hmotnosti 66 g) byly zjištěny také uhlíky. Ty byly v podobě drobné drti zastoupeny v sídlištních vrstvách. Největší zlomek společně s drtí (341 g) byl získán z vrstvy v segmentu C3 na ploše 4000.

Velmi ojediněle bylo zastoupeno sklo, jež bylo získáno v celkovém počtu 3 drobných fragmentů. Ve všech případech se jednalo o fragmenty dutého skla. Světlý nazelenalý střep se slonovinovou korozí pocházel z objektu 459, zbývající dva nálezy byly vyzvednuty z vrstvy 101, jedná se o vrcholně novověké až recentní zlomky.

Barevné kovy byly zastoupeny jediným, avšak mimořádným nálezem – sběrem získanou přezkou. Vzhledem ke scházejícímu kontextu je vztah tohoto artefaktu k zachyceným archeologickým situacím nejasný.

8 ROZBOR A INTERPRETACE TERÉNNÍ SITUACE V ZSV

BABICE

Na ploše zaniklé středověké vesnice Babice proběhly 2 archeologické výzkumy, z nichž každý přinesl vhléd do existence a fungování vrcholně středověké vsi, byť povahou ZAV zákonitě omezený. Záměrem následující kapitoly je propojit poznatky z obou uskutečněných výzkumů a získat tak co nejcelistvější obraz jednotlivých časových horizontů, které lze na nalezišti vyčlenit.

Výzkumy postupně proběhly na celkem 5 hlavních, vzájemně na sebe nenavazujících, plochách (plochy A, B a C byly prozkoumány v letech 1987–1990, plochy 4000 a 5000 v roce 2008). Všechny byly rozloženy na levém břehu potoka Chvalky. Vzdálenost mezi nejzápadnější plochou (5000 z roku 2008) a nejvýchodnější (plocha A z let 1987–1990) činí přibližně 150 metrů. Poznání situace na protilehlém břehu potoka bylo omezeno pouze na nesystematický povrchový sběr a mikrosondáž, které potvrdily přítomnost vrcholně středověké keramiky shodné s materiálem získaným archeologickým odkryvem na levém břehu.

I přes limitovanou možnost poznání lze existenci středověkého sídliště na břehu Chvalky rozčlenit do 3 základních fází, přičemž u některých z nich je možné sledovat podrobnější členění. Stranou tohoto členění stojí doklady raně středověkého osídlení v prostoru mezi Chvalkou a Svěpravickým potokem (*Frolík – Mácalová 2008*).

8.1 FÁZE I

Stratigrafický horizont 0 • Keramika pražského typu • Sídlištní areál

Nejstarší středověkou situací zjištěnou v prostoru mezi Chvalkou a Svěpravickým potokem se staly doklady zahloubené, pravděpodobně obytné stavby datované do období kultury s keramikou pražského typu. Objekt se vyznačoval charakteristickým čtvercovým půdorysem a v jednom z jeho rohů byly objeveny relikty kamenné pece (*Frolík – Mácalová 2008*). Tuto fázi lze ztotožnit se stratigrafickým *horizontem 0*.

Žádné další stejně datované nálezy na lokalitě doloženy nebyly, stejně tak schází doklady lidské přítomnosti z mladších fází raného středověku. Na základě dosavadních poznatků lze konstatovat, že lokalita pravděpodobně mezi 7. stoletím až přelomem 12. a

13. století nebyla využívána k sídlištním účelům a prozatím z ní nejsou známy ani doklady jiné lidské aktivity.

8.2 FÁZE II

Stratigrafický horizont 1, 2 • Starší horizont VS keramiky • Zahloubené objekty a výrobní areál

Nejstarší doklady vrcholně středověké aktivity na lokalitě lze rámcově datovat do 1. poloviny 13. století, případně do závěru 12. století. Tento časový úsek je možné dále členit do 2 kratších období, které se ve stratigrafii lokality projevují jako *horizonty 1 a 2*. Zaznamenan byl na plochách 4000 (ZAV 2008), A, B a C (ZAV 1987–1990). Jeho absence na nejzápadněji situované ploše 5000 patrně vypovídá o plošném rozsahu fáze, je však třeba brát zřetel na celkově menší míru zachovalosti archeologických situací na této ploše.

Pro *horizont 1* je doložen vznik objektů, nezřídka větších rozměrů, které byly zahloubeny do podloží, případně do vrstvy nasedající na podloží, v blízkosti levého břehu potoka Chvalky. O tom, že se jednalo o nejstarší projev lidské přítomnosti svědčí superpozice jednoho z těchto objektů s nad ním se nacházející pecí (Richterová 1991a; 1991b, 163–164). Pecní *horizont 2* navázal na *horizont 1* v krátkém časovém období.

Přítomnost výrobních zařízení v podobě železářských pecí podává výjimečné svědectví o neagrární výrobě ve venkovském prostředí. Na levobřeží Chvalky bylo prokazatelně zjištěno celkem 7 jednoprostorových železářských pecí (Richterová 1991a; 1991b 163–164; 1993). Tato výrobní zařízení patrně zanikla současně.

O účelu pecí vypovídají mimo jiné také nálezy strusky, která se nacházela přímo v pecních zásypech a v okolí pecí. Nálezy samotných železných předmětů v prostoru sídliště jsou velmi ojedinělé a silně zkorodované, ať už se jedná o nálezový soubor ze starších výzkumů J. Richterové, nebo z novějšího výzkumu pod vedením J. Frolíka. Tuto skutečnost J. Richterová (1991b, 170) vysvětluje tak, že se lokalita nachází v jílových uloženinách v inundačním pásmu potoka, což mělo dopad na kvalitu dochovaných předmětů. Mimo to je však třeba brát v úvahu všeobecně známou skutečnost, že železné předměty byly obvykle důsledně sbírány a recyklovány, takže ani neexistuje důvod očekávat na lokalitě zvýšenou koncentraci železných artefaktů.

Horizont 2 byl dokumentován výhradně na nejvýchodněji položené ploše A, v prostoru shodném s objekty *horizontu 1*, které, jak již bylo zmíněno, nerespektoval. Existence výrobního areálu ve venkovském prostředí je vzácným dokladem specializované výrobní činnosti v pražském zázemí. I přesto, že provozování této činnosti je možné datovat nejhloběji na přelom 12. a 13. století, propůjčuje železářská výroba sídlišti poměrně archaický charakter.

V tomto období nebo nejpozději v navazujícím *horizontu 3* fungovala studna, na jejímž dně byl nalezen kus metalického železa. Dle analýzy se jedná o finální produkt zdejší železářské výroby (*Richterová 1996*, 287–290). Výpovědní hodnotu měl tento objekt také z hlediska rekonstrukce krajinného rázu zachyceného areálu a jeho okolí. Odebrané pylové vzorky prokázaly přítomnost druhů typických pro sušší biotopy v odlesněné, kultivované krajině. Dřeviny a druhy typické pro vlhčí biotopy byly pozorovány pouze vzácně (*Richterová 1993*, 7–8).

Mimo výše zmíněné byly další zahloubené objekty prozkoumány na ploše B, západně od ploch A a C. Keramický materiál zjištěný v jejich výplních (nálezy byly přítomny v obj. 1 až 7) postrádá prvky, na základě kterých by byla možná datace do 14. století, naopak jsou poměrně hojně zastoupeny keramické fragmenty řazené k nejstarší složce nálezového souboru (*viz kapitola 4; Richterová 1993*, 3; plán č. 1–9; *1996*, 287). Svým charakterem tak zmíněné objekty odpovídají archeologickým situacím datovaným do *horizontu 1*, 2 či 3.

Zahloubené sídlištní objekty, často dosahující značných rozměrů, byly identifikovány také na ploše 4000. Dokumentovány byly jednak v prostoru samotné čtvercové sítě pod kamennými destrukcemi, zároveň však byly zachycené také jižněji, a to ve vzdálenosti od potoka odpovídající úrovni, na které se nacházely objekty z plochy B. Zde byly v menším míře zastoupeny také kúlové jamky či sloupové jámy. Poněkud problematická je datace objektů, protože v mnohých z nich byl keramický materiál obsažen pouze v menším množství a často bez přítomnosti chronologicky citlivých fragmentů. Lze však konstatovat, že v naprosté většině případů se ve zmiňovaných objektech nenachází technologicky pokročilejší keramika 14. a 15. století, ani progresivnější prvky v podobě okruží. Na základě těchto údajů je není možné prokazatelně zařadit do fáze II, ale lze konstatovat, že podobně jako v případě plochy B

patří do *horizontů 1–3*, přičemž reprezentují aspoň 2 z těchto horizontů, což dokládají superpozice některých z nich.

Důležitým prvkem je především superpozice do podloží zahloubených objektů č. 454, 460 a 468. Objekt č. 454 byl narušen rozměrnější jámou č. 368. Do výplně tohoto objektu byla následně zapuštěna kúlová jamka č. 460 s větším množstvím kamenů ve výplni. Situaci, která stratigraficky odráží poměrně dynamický vývoj lokality, ovšem nelze chronologicky opřít o dataci nálezů. Ty se ve zmíněných objektech s výjimkou obj. 454 s chronologicky nevýraznými zlomky ze skupiny č. 1. nenachází.

Rozsáhlé objekty (především obj. 458, 459, 479) byly ve čtvercové síti na ploše 4000 zachyceny také přímo pod destrukcemi kamenných podezdívek z *horizontu 4*. Keramika z těchto objektů byla charakteristická jednak přítomností starších zlomků s formami malých a velkých vzhůru vytažených okrajů, v menší míře však byly zastoupeny také zlomky vyvinutých okružů a technologicky pokročilejší světlé keramiky. Vzácně se objevuje také železná struska. Přítomnost mladších zlomků ve výplni lze vysvětlit zanášením objektů kulturní vrstvou.

8.2.1 Shrnutí II. fáze

Druhá fáze je datovaná do 13. století, avšak nelze vyloučit její počátky už v závěru 12. století. Sestává ze stratigrafických *horizontů 1* a *2*. Nejstarší složku představují do podloží zahloubené, většinou rozsáhlejší objekty *horizontu 1*, na které bezprostředně nasedá horizont železářských pecí. Železářské pece byly odkryty na severozápadním okraji zkoumaného území v prostoru plochy A v maximální vzdálenosti cca 30 m od dnešního toku Chvalky. Tyto horizonty si byly časově blízké.

Fáze II je definována absencí sídlištního areálu, který ale nelze vyloučit v neprozkoumaném prostoru. Nálezy z *horizontu 1* jednoznačně nedokládají obytnou funkci. O odlesnění a kultivaci krajiny však vypovídá analýza pylových vzorků ze studně (Richterová 1993, 7–8). *Horizont 2* naopak poskytuje doklady o výrobní činnosti orientované na hutnění železa. Zřetelná je vazba výrobního areálu na vodoteč.

8.3 Fáze III

Stratigrafický horizont 3 • Starší horizont VS keramiky • Pravděpodobně obytný areál

Další fázi vývoje krátce po zániku pecí představují dřevěné stavební konstrukce pevně spojené se zemí, která byly zjištěny v podobě kůlových jamek a částečně také požárového horizontu (*Richterová 1996, 280–282*). Tato úroveň odpovídá stratigrafickému horizontu 3 a je doložena na plochách A, C a 4000. Vznik této zástavby lze rámcově zařadit do 13. století. Je pravděpodobné, že byla vytvořena krátce po zániku horizontu 2. Shora na tento horizont nasedá zániková fáze v podobě destrukcí kamenné zástavby z horizontu 4. Zároveň úroveň kůlových jamek v některých místech překrývá horizont 2, resp. horizont 1. Tuto dřevěnou zástavbu lze proto považovat za samostatnou vývojovou fázi. Nicméně zařazení všech zjištěných kůlových jamek na nalezišti do jednoho horizontu je problematické. Mezi objevenými archeologickými situacemi schází přímý doklad obytné funkce zástavby (např. topeniště), nicméně se i tak jedná o nejpravděpodobnější interpretaci.

Na ploše A v sondě II/1 byla zjištěna kůlová jamka zahloubená do výplně sídlištní jámy. Přítomnost kůlových jamek byla sledována také v sondě IV. Vzhledem k absenci dokumentace v podrobnějším měřítku a v ucelené podobě zůstává situace poněkud nepřehledná (*Richterová 1993, celkový plán*). Značnou výpovědní hodnotu má detail ze sondy II, který v řezu zobrazuje situaci kůlové jámy pod požárovou vrstvou, nad níž se nachází kamenná destrukce. Požárovou vrstvu lze dle *J. Richterové (1996, 280–282)* interpretovat jako spálenou destrukci interiéru dřevěné stavby, založené do jílového podloží (*Richterová 1993, plán č. 31, 32, 33*). Jako celek zjištěné kůlové jámy neposkytují informaci o podobě půdorysu předpokládané stavby.

Podobná situace nastává také na ploše C v prostoru Aru I a II, kde byly kůlové jamky zachyceny především v prostoru prvního a třetího segmentu, blíže k toku Chvalky. Objekty byly zahloubeny do podloží. Jejich náležitost do staršího horizontu však nelze jednoznačně potvrdit z důvodu absence řezu těmito objekty v rámci celkové vertikální stratigrafie. Společně s kůlovými jámami se zde vyskytovaly i rozsáhlejší zahloubené objekty, opět však nelze jednoznačně stanovit, jaký byl jejich vztah ke kůlovým jamkám a zda se i zde jedná o rozdílné časové horizonty. Oproti situaci na ploše A už nebyla na Aru I a II zachycena spálená vrstva dokládající destrukci dřevěné zástavby. V kolmých řezech (*Richterová 1993, plán č. 10–28*) byly nad nejstarším horizontem sídlištních jam

dokumentovány zahliněné sídlištní vrstvy, jejich náležitost do konkrétního časového horizontu však nebylo možné jednoznačně určit.

V prostoru plochy 4000 byla přítomnost někdejší nadzemní dřevěné zástavby doložena v podobě kúlových jamek. Požárová vrstva zde dokumentována nebyla. Již zmiňovaným, z hlediska chronologie důležitým prvkem je superpozice objektů č. 454, 460 a 468. Nejmladší prvek v superpozici těchto objektů představuje právě kúlová jamka č. 460, v jejíž výplni se dochovalo větší množství kamenů. Objekty podobné této jamce (380–385) byly zachyceny především v prostoru mimo čtvercovou síť. Keramický materiál z těchto objektů (380, 382) je poměrně hojný a vykazuje znaky keramického horizontu 13. století. Výjimkou je objekt č. 483, v němž se nacházela příměs v podobě dvou drobných fragmentů červeně malované keramiky. Ani na této ploše není možné jednoznačně určit ucelený půdorys náležející do předpokládané zástavby. Stejně tak není možné tyto archeologické situace jednoznačně ztotožnit s konkrétním stratigrafickým horizontem, proto jsou datovány do intervalu *horizontu 1–3*.

8.3.1 Shrnutí III. fáze

Pro období tento časový úsek je zásadním mezníkem zánik železářské výroby na lokalitě. Horizont železářských pecí byl převrstven fází III, kterou definují doklady dřevěné zástavby. Odkryté situace nicméně ani v jednom případě nedovolují sestavit celkový půdorys některé z těchto staveb. Jejich obytnou funkci nelze prokázat, ale je pravděpodobná.

Kúlové jamky dokládající tuto zástavbu byly odkryty v prostoru ploch A, C a ploch 4000, stále tedy v blízkém kontaktu s vodotečí. Svou polohou kopírují starší areál sídlištních objektů a pecí řazených do II. fáze (*horizonty 1 a 2*). Tato návaznost dokládá kontinuitu využívání místa. Přinejmenším část zástavby následně zanikla požárem, jak dokládá přítomnost propálené vrstvy s uhlíky a mazanicí na západně položených plochách. V prostoru plochy 4000 doklad této události schází.

Přesto, že je fáze datována až do 13. století, svým charakterem je ještě archaická. Dokladem je užití dřevěných stavebních konstrukcí pevně spojených se zemí, tedy neslučitelných s dlouhodobou prostorovou stabilitou areálu, který procházel rychle se dějícími proměnami.

8.4 FÁZE IV

Stratigrafický horizont 4 • Mladší horizont VS keramiky • Obytný areál

V mladší fázi stratigraficky odpovídající *horizontu 4* vznikla ve zkoumaném prostoru vrcholně středověká ves s pravidelným půdorysem. Doklady této zástavby se dochovaly pouze ve velmi fragmentární podobě, jejíž příčinou je především dlouhotrvající orba a další zásahy pod úroveň stávajícího terénu v místě výzkumu. Zástavba byla dokumentována v pásu od západu k východu na plochách 5000, 4000, A a C v bezprostřední blízkosti vodoteče. Drobný fragment horizontu se měl nacházet také na ploše B (*Richterová 1993, 3*).²¹ Tuto fázi charakterizuje mladší skupina keramiky, která zahrnuje pokročilou produkci 14. a počátku 15. století, ale přetrvává v ní i podíl konzervativní keramiky nesoucí znaky 13. století. Těžiště existence vsi lze bezesporu klást do 14. století, není však možné vyloučit, že počátky trvanlivé stavební konstrukce mají počátky už v závěru 13. století.

Někdejší stavby se projevují v podobě kamenných destruktí, ze kterých se dochovala pouze nejspodnější řada kamenů, tedy úroveň základové spáry. V menší míře byl přítomen také další stavební materiál, především zlomky prejzů. Kamenné zdivo bylo důsledně rozebráno a zbytky těchto struktur byly rozvláčeny orbou, která na lokalitě dlouhodobě probíhala. Pozůstatky staveb byly archeologickým odkryvem zachyceny pouze na levém břehu Chvalky, která tvořila osu, podél které byla zástavba rozložena.

Pro všechny zkoumané plochy platí, že *horizont 4* lze na lokalitě považovat za horizont zánikový, nicméně stratigrafická situace pod tímto horizontem není na všech plochách stejná. Nejvýraznější a zároveň nejsložitější stratigrafická situace byla dokumentována na ploše A v sondách I, II a IV. V těchto místech byl pod kamennými podezdívkami doložen požárový horizont v podobě spálené vrstvy, která byla interpretována jako destrukce vnitřku dřevěné zástavby, jinak doložené kůlovými jamkami (*Richterová 1993, plán č. 31, 32, 33; 1996, 280–282*). Na jižněji položené ploše C, která jinak zhruba kopíruje úroveň a šířku plochy A, již požárová vrstva dokumentována nebyla. Pod kamennými podezdívkami byly místy zachyceny zahliněné sídlištní vrstvy (*Richterová 1993, plán č. 10–28*).

²¹ Dostupná terénní dokumentace (*Richterová 1993*) ho zde ale nepotvrzuje.

Na ploše 4000 bylo pod horizontem kamenných destrukcí dokumentováno souvrství, při výzkumu interpretované jako „potoční náplav“. Nejmladší z těchto vrstev byla zjištěna v celé ploše čtvercové sítě. Vyznačovala se poměrně konstantní mocností, přičemž v její vrchní části bylo přítomné velmi hojné množství keramiky datovatelné do 14., v některých případech až do 15. století promíšené menším množstvím nálezů zařaditelných už do 13. století. Jak dokazuje vztah destrukce 905 k vrstvě 101 v segmentu C3, stavby na kamenných podezdívkách byly zakládány na tuto vrstvu. Přeměna jeho vrchní části na kulturní vrstvu má předpokládanou souvislost s běžným provozem zástavby.

Plocha 5000 má ve srovnání s ostatními řešenými plochami nejjednodušší stratigrafickou situaci. Jediným horizontem, který na ní byl zjištěn, je právě úroveň kamenných destrukcí (*horizont 4*), zde ve značně poničeném stavu. Především ve větší vzdálenosti od potoka (sg. A5, A6) bylo zdívko zakládáno přímo na podloží, blíže k vodoteči se destrukce stávaly rozrušenějšími, promíšenými s vrstvami náplavového charakteru (sg. B4) s menším množstvím keramiky datované do 13., převážně však 14., případně 15. století.

Situace na pravobřeží Chvalky zůstává nejasná. Neproběhl zde regulérní archeologický výzkum a poznání je omezeno na nesystematický povrchový sběr a dnes nelokalizovatelnou mikrosondáž. Přítomnost vrcholně středověké zástavby na pravém břehu Chvalky tak nelze vyloučit, ale navzdory závěrům *J. Richterové (1996, 290–291)* ani jednoznačně potvrdit. Stejně tak se pouze na základě archeologických nálezů nelze ztotožnit se závěrem, že na pravém břehu Chvalky osídlení trvalo déle než na levém břehu (*Richterová, tamtéž*). Úvaha je založena na nepřilíš početném souboru získaném povrchovým sběrem, který ve velmi malém množství obsahoval fragmenty teoreticky zařaditelné na přelom 15. a 16. století. Tyto nálezy však není možné bezpečně spojit se situací odkrytou na levobřeží, protože se nacházely v dlouhodobě zemědělsky obdělávaném prostoru v k. ú. Dolních Počernic.

Písemné prameny nicméně naznačují, že přinejmenším část vsi skutečně existovala déle. Poslední záznam pochází z roku 1512 (*AČ XXVI, 4*). K roku 1510 je doložena také existence tvrze a poplužního dvora (*AČ XXVI, 4*), které zde velmi pravděpodobně stály již dříve, nicméně údaje o jejich poloze v rámci areálu nejsou známy. Z kulturní vrstvy na ploše 5000 pochází fragmenty kamnového kachle

s turnajovým jezdeckým motivem, který odkazuje na jeho použití ve vyšším prostředí vymykajícím se vybavení běžné venkovské usedlosti. Bez kontextu byla ve stejných místech získána prolamovaná přezka z barevného kovu, jejíž nositel bezesporu pocházel z vyšší sociální vrstvy, nicméně tyto jednotlivosti nemají samy o sobě dostatečnou výpovědní hodnotu pro lokalizaci feudálního sídla.

Babice na rozdíl od většiny ostatních sídlišť v mikroregionu postrádají kontinuitu do raného středověku (viz *tabulka 1*). Lze je tak pravděpodobně chápat jako projev dodatečného zahušťování sídlištní sítě, a to na území už tak hustě obydleném. Vzhledem k charakteru nejstarších horizontů není možné vyloučit, že se jako sídliště etablovaly teprve v *horizontu 3*.

Část plužiny mezi Chvalkou a Svěpravickým potokem se rozkládá na černicích, zpravidla těžkých půdách s relativně vysokou hladinou spodní vody, proto hůře obdělavatelých. Většina někdejší babické plužiny se však stejně jako drtivá většina plochy mikroregionu nachází v oblasti kambizemí a po zániku vsi zůstala nadále zemědělsky obdělávána. V rámci mikroregionu se navíc jedná o oblast s nejvyšší bonitou půdy (*příloha 1, mapa 2*). Konečný zánik vsi je v tomto světle možné chápat jako důsledek boje o půdu v oblasti hustě zaplněné vzájemně si konkurujícími vesnicemi.

O tom, že se jednalo o déletrvající proces, svědčí i konfrontace archeologických a písemných pramenů. Zatímco zánik odkrytých usedlostí lze klást maximálně do 1. poloviny 15. století, písemné prameny svědčí o existenci vsi ještě v prvním desetiletí 16. století (*AČ XXVI, 4*). Z toho je možné vyvodit, že ves skutečně zanikala postupně, ačkoli nelze plně akceptovat zjednodušující názor *J. Richterové (1991, 182)*, že nejprve skončilo levobřežní osídlení, ale protěžší břeh pak zůstal ještě několik desetiletí osídlen. Tvrzení *A. Sedláčka (1927, 301)*, že se Babice krátce před svým zánikem staly součástí Chval, bohužel postrádá oporu v písemných pramenech. Významná část bývalé babické plužiny ovšem bezpochyby byla Chvaly pohlcena.

8.4.1 Shrnutí IV. fáze

Počátek IV. fáze, která je zároveň zánikovým horizontem, je kladen do závěru 13. století nebo do časného 14. století. V kontrastu s dynamickými proměnami, které odrážejí fáze II a III (*horizonty 1–3*), se závěrečná fáze sídliště vyznačuje trváním v relativně nezměněné podobě až do 15. století. V prostoru částečně se překrývajícím se staršími

areály ze 13. století vznikla vrcholně středověká ves s pravidelnou zástavbou, založenou podél levého břehu potoka Chvalky.

Na plochách 4000, 5000 a A+C byly odkryty pozůstatky tří vrcholně středověkých usedlostí, které se při archeologickém odkryvu projeví v podobě destrukcí kamenných struktur.²² Do stejného horizontu náleží také kulturní vrstva a do ní zahloubené objekty související s usedlostmi.

Ačkoli pro přítomnost osídlení také na pravém břehu potoka schází dostatečné archeologické důkazy, není jeho existence vyloučená. Zánik prozkoumaných usedlostí na levobřeží Chvalky je předpokládán nejpozději v průběhu 1. poloviny 15. století. Podle písemných pramenů však ves existovala ještě na počátku 16. století (*AČ XXVI*, 4) a pravděpodobně zanikala postupně. Písemné prameny z pozdního období existence vsi se tak skutečně můžou vztahovat k dosud neznámé zástavbě na pravobřeží. Příčinou zániku byl patrně konkurenční boj okolních vsí o půdu.

8.5 CELKOVÉ SHRNUÍ

Prozkoumané archeologické situace lze rozdělit do 4 základních časových fází. Prvním z nich je fragment raně středověkého sídliště v podobě zemnice kultury s keramikou pražského typu v *horizontu 0*. Ta se nacházela stranou od vrcholně středověkých archeologických situací, ve větší vzdálenosti od vodoteče. Jde o ojedinělý doklad raně středověkého osídlení na lokalitě. Další raně středověké situace z prostoru mezi Chvalkou a Svěpravickým potokem nejsou známy.

První vrcholně středověký horizont byl označen jako fáze II a byl datován do 13. století s možným počátkem v poslední čtvrtině 12. století. Stratigraficky odpovídá *horizontům 1–2*. Spadá do něj nejstarší vrstva rozměrnějších zahloubených objektů, záhy překrytá železářskými pecemi. V tomto horizontu nebyly odkryty doklady sídlištních staveb, ale doloženo bylo hospodářské využívání krajiny v blízkosti výrobního areálu.

Krátce po zániku výrobního areálu se začal formovat další horizont. Do fáze III, která odpovídá stratigrafickému *horizontu 3*, náleží doklady dřevěných staveb, konstrukčně pevně spojených se zemí. Tato zástavba byla doložena kůlovými jamkami a částečně také požárovým horizontem, který byl však identifikován pouze v části zkoumané plochy.

²² Podrobný rozbor těchto archeologických situací je předmětem kapitoly 9.

Zánikový horizont představuje fáze IV, která trvala od přelomu 13. a 14. století do zhruba poloviny 15. století. Stratigraficky odpovídá *horizontu 4*. Do tohoto horizontu náleží vznik vrcholně středověké vsi, jejíž intravilán byl tvořen usedlostmi rozmístěnými na levém břehu Chvalky. Tyto stavby jsou doloženy pozůstatky kamenných destrukcí, založených do potočního náplavu částečně přeměněného na kulturní vrstvu. Osídlení na protilehlém břehu Chvalky nemohlo být jednoznačně prokázáno, nicméně ho v tomto prostoru nelze vyloučit. Písemné prameny dokládají existenci vsi ještě na počátku 16. století (*AČ XXVI, 4*). Ves pravděpodobně zanikala postupně v důsledku konkurence okolních vesnic, které v hustě osídlené oblasti soupeřily o půdu.

9 INTRAVILÁN A PLUŽINA ZSV BABICE

Následující text navazuje na předchozí kapitolu 8 interpretující výsledky ZAV z let 1987–1990 a roku 2008. Cílem je přispět k poznání celkové podoby vrcholně středověké vsi. V prvním kroku se zaměřuje na charakteristiku celkového půdorysu intravilánu, následně se pozornost přesouvá k popisu archeologických situací vztahujících se k jednotlivým usedlostem a k možnostem jejich interpretace. Další část kapitoly je věnována problematice plužiny a její rekonstrukce.

9.1 INTRAVILÁN

Poznání podoby zástavby, parcelace a celkového půdorysu intravilánu vsi zůstává velmi omezené. Důvodem je relativně malý rozsah odkrytých ploch a zároveň pokročilá destrukce odkrytých kamenných struktur, které indikují zástavbu jednotlivých usedlostí.

Přestože rozložení jednotlivých ploch umožnilo pouze omezenou sondáž do podoby zástavby, která nebyla odkryta v celé své ploše jako celek, je možné předpokládat ji také v neprozkoumaném pomyslném pásu vymezeném západní hranou plochy 5000 a východním okrajem ploch A a C. Pokud je tento předpoklad pravdivý, dokládá možnou zástavbu v délce téměř 250 m na levém břehu Chvalky. Ani na jedné straně nebylo zachyceno jednoznačné ukončení intravilánu, jeho celkový půdorys tak zůstává neznámý. V uvedeném prostoru byly archeologickým odkryvem identifikovány celkem 3 hospodářské usedlosti. Od západu k východu to jsou *usedlost I* na ploše 5000, *usedlost II* na ploše 4000 a *usedlost III* (může být pozůstatek jedné nebo dvou usedlostí) na plochách A a C. Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, zástavbu na protějším břehu nelze vyloučit, ale vzhledem k tomu, že v těchto místech nikdy neproběhl regulérní archeologický odkryv, není ji možné ani potvrdit.

Půdorysy někdejší zástavby jsou vymezeny strukturami z lomového kamene pojeného na hlínu. Základové vkopy pro tato zdiva byly značně nezřetelné, rozpoznatelné jen na několika málo místech. Tato zjištění tak přinášejí pouze fragmentární vhled do podoby zástavby bez možnosti poznání detailnější podoby staveb na dvorových parcelách předpokládaných usedlostí. Jak podotýká J. Richterová (1993) vzhledem k pokročilé destrukci nelze rozhodnout, zda se jedná o pozůstatky kamenných podezdívek dřevěných nebo dřevohliněných staveb či celokamenné zástavby.

I přesto se příslušné nálezové zprávy a literatura (*Richterová 1993, 1996; Frolík – Mácalová 2008*) v interpretaci přiklánějí k užívání termínu podezdívka. Kombinace kamene a dřeva coby stavebních materiálů je pravděpodobná i z pohledu etnologie, která ve spolupráci s archeologickým bádáním vymezuje oblast středověkého výlučně kamenného domu severozápadně od Prahy, kde se jedná o reakci na lokální dostupnost stavebního materiálu. Tradice kamenné zástavby východně od Prahy, vázaná především na oblast středního Polabí, má podle této teorie až raně novověké kořeny (*Vařeka 1973, 86–94; 1979, 150–151*).

Jednoznačnou výpovědní hodnotu má orientace kamenných destrukcí, které jsou přibližně kolmé vůči toku Chvalky. Je ovšem třeba brát v úvahu dnešní regulaci potoka, jehož tok byl v původním korytu proměnlivý, jak dokládá poměrně složitá situace zachycených potočních náplavů. Nejpřesnější představu o přirozeném korytu Chvalky podává I. vojenské mapování, kde je průběh vodního toku aspoň naznačen. Přibližně odpovídá dnešní situaci, ale vzhledem k malému měřítku a skutečnosti, že v té době na něm v zájmové lokalitě již existovaly rybníky, nemůže poskytnout zcela přesnou představu o průběhu vodoteče ve středověku. Vzhledem k uspořádání jednotlivých usedlostí lze patrně počítat s řadovým půdorysem intravilánu.

Intepretace půdorysů je značně ztížená špatným stavem dochování kamenných struktur. Komplikací je také rozsah archeologického odkryvu, který v žádném z případů pravděpodobně nezachytil kompletní stavbu. Doložit tak například nelze trojdílné uspořádání domu (k problematice *Smetánka 1994*), ačkoli toto řešení není nepravděpodobné. Výše popsané problémy nezřídka komplikují určení orientace stavby vůči ose tvořené vodotečí.

9.1.1 Usedlost I

Relikty *usedlosti I* na ploše 5000 (*příloha 2, obr. 4*) jsou orientovány přibližně v SZ-JV směru. Nejzachovalejší část představuje destrukce kamenné podezdívky (950/Z1), dokumentovaná v jižní části čtvercové sítě. Délka zachovaného úseku činí přibližně 9 m, v severní části základový vkop vyznívá, na jihu zdivo pokračuje do prostoru mimo zkoumanou plochu. Západně od zdiva 950 byla zachycena mělká terénní deprese, patrně související s destrukcí domu, na jejímž povrchu byla především v jižní části zkoumané plochy dokumentována rozvláčená kumulace kamenů označená jako struktura 951, náznakově (žlabovitý vkop s výplní 203) pokračující v orientaci shodné se

zdivem 950 severním směrem. Hypoteticky lze tyto značně destruované pozůstatky zdiv považovat za doklad stavby štítově orientované směrem k potoku, přičemž její rozměry lze vymežit zhruba rozměry terénní deprese mající patrně souvislost s někdejší stavbou. Šířka takto vymezené stavby by dosahovala maximálně 9 metrů s tím, že vzhledem k poškození struktur se jedná pouze o velmi hrubý odhad.

V prostoru uvažované stavby schází doklad topeniště, které se však vzhledem ke špatnému stavu archeologických situací nemuselo dochovat. Na základě podobnosti s *usedlostí II* je zjištěnou situací možné považovat za doklady obytné stavby. V tom případě lze předpokládat, že v severní, velmi poškozené a pouze částečně zachycené části se nacházela jizba, zatímco jižně položená část měla souvislost se síní. Příčka mezi těmito dvěma prostory, stejně tak doklad otopného zařízení, by se mohly nacházet v rozvláčené struktuře 951. O tom, zda tyto uvažované dva díly mohly být doplněny v jižní části třetím prostorem, nelze rozhodnout, protože poznání je limitováno rozsahem zkoumané plochy. Viditelná souběžnost struktur 950 a 951/203 (vzdálenost mezi nimi činí přibližně 2,5 m, zbývajících 7–7,5 m zbývá pro vlastní jizbu) ukazuje na existenci dvoutraktové dispozice s přidaným užším, snad komunikačním prostorem podélně přiléhajícím k jizbě, v níž je pec umístěna v levém rohu při vstupu do místnosti. Předpokládaná obytná stavba se vyznačuje pravou orientací.

Tato rekonstrukce je však pouze hypotézou založenou na vizuální podobnosti se *usedlostí II* a schází pro ni jednoznačné opory. Skutečná podoba někdejší stavby může být zkrešlena nejen stavem dochování, ale také omezeným rozsahem odkryvu. Zcela vyloučena proto nemůže být ani okapová orientace

9.1.2 Usedlost II

Relativně menší míru poškození vykazují destrukce *usedlosti II* na ploše 4000 (*příloha 2, obr. 2*) nacházející se přibližně 100 m od pozůstatků stavby na ploše 5000. Podélná osa stavby je orientována přesně v S-J směru. Nejzachovalejší situace byly dokumentovány ve východní části čtvercové sítě, v západní části byly kameny rozvláčeny orbou. Ze severovýchodu stavbu vymezuje struktura 901, zachycená v délce přibližně 6 m. Ve vzdálenosti přibližně 2,5 m od ní byl dokumentován fragment shodně orientované struktury 902. Situace byla při severní hraně čtvercové sítě přerušena melioračním vkopem. Vztah těchto struktur je podobný jako vztah zdiv 950 a 951/203 na ploše 5000, i zde je proto možné uvažovat o dvoutraktové dispozici.

Zdiva 903, 904 a 905 lze jednoznačně spojit s obytným jádrem stavby, resp. s topeništěm (podezdívkou pro pec), ke kterému je možné zároveň počítat objekty č. 457 (souvislost se strukturou 905) a 362. Ty jsou interpretovány jako součást otopného zařízení. Analogie se situací na ploše 5000 je patrná v rozvláčené struktuře 951. Vztah rozvláčené destrukce v prostoru segmentů E1–E3 k výše popsaným zdívům nelze určit, nicméně pokud by byla považována za součást stejného celku, tak by tímto vymezením vznikl prostor o přibližné šířce 9 m stejně jako v případě uvažovaného domu na ploše 5000. Prostor v užším druhém traktu dosahuje šířky 1,5 m v místech, kde přes zeď sousedí s pecí v rohu jizby, poté se rozšiřuje na rozměr 2,5 m. To znamená, že předpokládaná šířka jizby, pokud lze z rozvláčené destrukce východní zdi soudit, by dosahovala 7 až 8 m.

Archeologickým odkryvem byl zachycen jen fragment jizby s otopným zařízením a užším prostorem při západní stěně jizby. Příčku oddělující jizbu od síně je možné předpokládat při jižní hraně podezdívky pro pec v místech při hraně zkoumané plochy, kde byla destrukce rozvláčena orbou či rozebrána. Třetí díl, připojený k předpokládané síni z jižní strany, není možné doložit. Zjištěná situace může být lépe zachovaná, dispozičně a rozměrově shodnou obdobou struktur odkrytých na ploše 5000. Stejně jako v případě *usedlosti I* však platí limity dané stavem dochování i rozsahem archeologického odkryvu. V případě, že by se jednalo skutečně o doklad dvoutraktové dispozice, vykazovalo by toto uspořádání značnou podobnost s domy ze ZSV Pfaffenschlag (*Nekuda 1975*), jedná se však pouze o hypotézu.

9.1.3 Usedlost III

Jako *usedlost III* byly označeny pozůstatky zdiv zachycené při výzkumu J. Richterové na plochách A a C (*příloha 2, obr. 5*). Zpětná interpretace situace je komplikována neúplností terénní dokumentace. Vzhledem k vzájemnému prostorovému vztahu ploch A a C lze předpokládat, že plocha A a plocha C zachycují situaci na stejné parcele (parcelách). Plocha A odkryla přední část, plocha C poskytuje informace o uspořádání v hloubce parcely.

Z původní interpretace lze vyvodit, že autorka na ploše A spatřuje více než jednu hospodářskou jednotku (*Richterová 1993, 9*). Tento předpoklad však vzhledem k rozměru a povaze zachovaných destrukcí nelze jednoznačně potvrdit. Navíc je v rozporu s navazujícím tvrzením, že zástavba byla orientována dispozičně podél potoka, tj.

okapově. Pokud by v relativně krátkém úseku (délka maximálně 16 m) byly odkryty minimálně dva obytné domy v okapovém uspořádání, musely by být patrně pouze jednoprostorové, čemuž zachycená situace neodpovídá. Tyto úvahy jsou však založeny pouze na dostupné dokumentaci, jejíž nedostatky již byly zmíněny. Dostupná dokumentace například vůbec neinformuje o případných destrukcích zachycených nad pecemi v sondách v západních části plochy A.

Více opodstatněná je na základě existujících podkladů jediná okapově orientovaná stavba, nicméně i ta je diskutabilní. To především z toho důvodu, že delší úsek zdiva pokračující za hranici zkoumané plochy je zachycen v přibližném S-J směru. Pokud by se jednalo o tříprostorovou stavbu v okapové orientaci, byly by takto vymezené prostory velmi úzké a podlouhlé.

Další možností je, že se jedná o fragmenty štítově orientované stavby. Poté by bylo možné výše popsany 2,5 m široký prostor s delší osou v S-J směru opět považovat za druhý trakt, shodně umístěný při západní stěně jizby (o šířce max. 4,5 m) tak jako v případě výše popsanych usedlostí. Východně zachycený prostor by tedy byl interpretován jako jizba, topeniště by bylo možné předpokládat mimo skrytou plochu. O správnosti této úvahy však není možné rozhodnout z důvodu nedostatečné dokumentace.

V Aru I a II (plocha C) *J. Richterová (1993)* rozlišuje zeď v orientaci SSZ–JVV při jeho západním okraji, která představuje nejsouvislejší dochovaný úsek. Kameny původně náležející k této zdi tvořily kumulace i mimo jejich původní uložení. V Aru II, sektoru 1 a 2 (SV čtvrtina plochy C) *J. Richterová* předpokládá dláždění, patrně dvora (pravděpodobně půdorysně dokumentovaná kumulace drobnějších kamenů především v sektoru 2 Aru II). Dále si všímá lehce zahloubeného objektu vymezeného do kruhu loženými kameny, datačně náležejícího do stejného či podobného časového horizontu jako samotné destrukce. Fragment vyznívajícího zdiva je patrný také uprostřed plochy C mezi Arem I a II. Nelze tak vyloučit, že se jedná o pozůstatek zdi oddělující parcely dvou usedlostí. Východní část (Ar II) by náležela k výše popsané obytné stavbě a byla by tedy součástí *usedlosti III*. Západní část by poté náležela k neznámé obytné stavbě, která se v západní části plochy A nedochovala, případně byla výzkumem nezachycena. Druhou možností je, že se jedná o jediný dvůr či zahradu náležející k *usedlosti III*.

9.2 PLUŽINA

Za fragmentární lze označit nejen pozůstatky zástavby jednotlivých usedlostí, ale také doklady plužiny. Krajina, do které bylo osídlení zasazeno, je dnes obtížně rekonstruovatelná z důvodu recentních stavebních zásahů, které redefinovaly způsob jejího využívání. Zatímco staletí po zániku vsi byla půda nadále zemědělsky obdělávána, popřípadě bylo části ploch využito k vodnímu hospodářství, ve 20. století ji pohltila stále se rozrůstající Velká Praha. Na pravém břehu Chvalky vzniklo v 80. a 90. letech sídliště Černý Most, levý břeh byl výrazně přetvořen vznikem golfového hřiště, jehož výstavba přinesla vznik nových vodních ploch i umělá navršení terénu. Tok Chvalky byl regulací sveden do betonového koryta, situaci na pravém břehu dále narušila usazovací nádrž. V neposlední řadě byl ráz zdejšího prostředí poznamenán rozvojem dopravní infrastruktury, především blízké mimoúrovňové křižovatky Pražský okruh-Chlumecká.

Mapy StK poskytují podklad pro rekonstrukci rozsahu někdejší plužiny (*příloha 1, mapa 2*). Z tvaru a způsobů uspořádání plužiny v jednotlivých katastrálních územích je zjevné, že katastr Babic byl rozdělen mezi Dolní Počernice a Chvaly. Za jižní hranici někdejšího katastru lze v jeho západní části považovat tok Svěpravického potoka, který si tuto funkci uchoval až do dnešní doby, kdy vymezuje k. ú. Horní Počernice, v původním uspořádání pak k. ú. Chvaly. K Babicím patrně patřila také rozsáhlá trať Formanka, v severní části scelená, v jižní rozparcelovaná do menších bloků kontrastních vůči členění svěpravické plužiny. Zbývající menší díl katastrálního území byl začleněn do Dolních Počernic. Jedná se o scelenou část v polní trati Na Krchově a V Čeňku, severně od soutoku Chvalky a Svěpravického potoka, která se v dolnopočernické plužině projevuje jako výrazný výběžek.

V Babicích lze počítat s podobnými podmínkami jako například v Běhovicích, Dolních Počernicích, Hostavicích či Kyjích (zde je ale situace specifická sevřením zástavby mezi rybníkem a Rokytkou). Tyto vsi mají společnou nižší nadmořskou výšku a bezprostřední blízkost vodoteče, v jejímž údolí se nachází. Zde má zástavba přímou vazbu na vodní tok a nachází se (přinejmenším v části) v jeho inundačním pásmu charakterizovaném přítomností podmáčených luk, kde je tak vyloučeno obdělávání půdy. Plužina je zde obvykle dělaná do bloků. Ačkoliv v některých vsích jsou parcely vyměřeny kolmo na vodní tok a prodlužují hloubku dvorových parcel, nejedná se o záhumenice táhnoucí se až k okraji katastru, ale o úseky, příp. dělené úseky (*Černý 1979, 89–90*).

Pouze na základě těchto analogií však není možné bezpečně rekonstruovat původní parcelaci babické plůžiny.

Jak zmínila již *J. Richterová (1991, 182)*, po zániku vsi vznikl v prostoru bývalého intravilánu rybník. Prostor na protějším břehu Chvalky v jihovýchodním cípu sídliště Černý Most dnes nese pomístní jméno Na Hrázi (ZM 1:10 000, ČÚZK). V katastrální mapě (ČÚZK) je zaznamenáno jméno V Babíku, vztahující se na areál podél Chvalky východně od zkoumaných ploch. Jednou možností je, že tento název odkazuje přímo na zaniklou ves, pravděpodobnější je ale jeho spojení s dnes již rovněž neexistujícím rybníkem, který mohl v modifikované formě převzít pojmenování zaniklého sídliště. Na přítomnost někdejší vodní nádrže odkazuje také plocha podmáčených luk, která se v uvažovaných místech nachází na císařských otiscích stabilního katastru. Průběh hranic parcel č. 472, 473, 474 a 476 na mapách stabilního katastru jednoznačně odráží tvar někdejšího rybníka.

Tuto úvahu potvrzuje I. vojenské mapování (*obrázek J*), které zobrazuje předpokládanou hráz ve výše popsaných místech mimo plochy odkryté archeologickým výzkumem, avšak v jejich blízkosti. Jižně od výše popsané situace se nachází ještě jeden drobný rybník (archeologický výzkum do něj rovněž nezasáhl), další je zobrazen na soutoku Chvalky a Svěpravického potoka. Kromě toho mapa odhaluje další tři drobné rybníky na Svěpravickém potoce. Lze tak uvažovat, že bývalé jádro Babic částečně překryly (nebo se k němu aspoň výrazně přiblížily) hned dva rybníky. Na ten severněji situovaný dodnes odkazují pomístní jména, jižní zanikl beze stopy. Rybník na soutoku potoků byl po svém zrušení v podstatě znovuzaložen ve 20. stoletím v podobě dnešního Martiňáku.

Obrázek J: Rybníky na Chvalce a Svěpravickém potoce na I. vojenském mapování (http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c108).

Z výpovědi I. vojenského mapování vyplývá, že celá rybníční soustava existovala ještě v 80. letech 18. století. Vzhledem k tomu, že na II. vojenském mapování, potažmo mapách Stablního katastru již zachycena není, lze předpokládat její zánik mezi 80. lety 18. století a rokem 1851, kdy byl příslušný mapový list II. vojenského mapování vyhotoven.

9.3 SHRNUÍ

Poznání zástavby Babic je pouze fragmentární. Odkryty byly části tří usedlostí. Jedná se o doklady obytných částí domů v řadovém uspořádání podél potoka Chvalky. Zástavba byla dokumentována na levém břehu Chvalky, na pravobřeží nemohla být dokázána. Nelze však vyloučit, že se usedlosti nacházely i na pravobřeží.

Odkryté destrukce pravděpodobně náleží dřevěným či dřevohliněným domům založeným na kamenných podezdívkách. Ani jedna ze tří staveb nebyla zachycena v úplnosti, zjištěná situace však naznačuje, že mohlo jít o dispozičně shodné či podobné stavby. Nejprůkaznější byla situace prostřední *usedlosti II*, ze které byla zachycena jizba s otopným zařízením a část síně. K těmto dvěma prostorům přiléhal druhý, užší trakt. Na možnou dvoutraktovou dispozici ukazují také pozůstatky dalších dvou usedlostí, jejichž míra zachování ale byla menší. Nelze ale vyloučit, že se jedná o odkryté části okapově orientované zástavby.

Plužina Babic zůstala po zániku vsi obdělávána. Byla rozdělena mezi katastry Chval a Dolních Počernic. V blízkosti někdejšího jádra byly v pokročilém 17. století založeny rybníky, které se zde nacházely do přelomu 18. a 19. století. Pomístní jméno V Babíku, které lze patrně vztáhnout k už neexistujícímu rybníku na Chvalce, nepřímo odkazuje na zaniklou ves dodnes.

10 MIKROREGION V POVODÍ ROKYTKY JAKO SOUČÁST PRAŽSKÉHO HOSPODÁŘSKÉHO ZÁZEMÍ

Následující text se ve své první polovině zabývá teoretickými východisky. Cílem je postihnout nejdůležitější rysy hospodářského a majetkového vývoje mezi 12. a 16. stoletím v obecné rovině. Úvodní podkapitoly proto shrnují teoretické poznatky o proměňující se ekonomické situaci ve středočeském regionu, potažmo v přemyslovském státu. Součástí této problematiky je rovněž poznání principu transformace sídelní sítě na přelomu raného a vrcholného středověku s přihlédnutím k situaci v pražském zázemí.

Základní rámeček poskytuje práce *J. Klápště (2012)*, dílčí poznatky jsou čerpány také z dalších prací historického zaměření (*Musílek 2015; Petráček 2012; Hoffmann 2009*). Princip fungování agrárního zázemí vrcholně středověkého města na příkladu Prahy popsal ve své už klasické studii *R. Nový (1971)*. Vývoj sídelní sítě na přelomu raného a vrcholného středověku v pražském hospodářském regionu sledují studie *J. Klápště, Z. Smetánky a Zv. Dragouna (1983)* a *Z. Neustupného (1999)*. Důležitou složku poznání agrárního zázemí je sledování majetkové skladby v regionu, která odráží silící roli měšťanstva. Základním východiskem moderního bádání se stala práce *J. Mezníka (1965)* o venkovských statcích pražských měšťanů ve vrcholném středověku. Nejenom specifické postavení Prahy v českých zemích vedlo ke snaze poznat agrární zázemí a vlastníky v něm se nacházejících majetků také v dalších městech. Za příklad může posloužit starší práce *J. Mezníka* věnující se Brnu (*1960*), článek *T. Borovského (1998)* o majetkových poměrech v zázemí Kutné Hory, z novější literatury pak studie o hospodářském zázemí Nové Plzně (*Vařeka et al. 2012*) a Českých Budějovic (*Čapek 2012*). Měníci se stav archeologického bádání dovoluje revidovat poznatky o pražském regionu. Doplnujícími poznámkami k jeho východní části přispěla *J. Richterová (1988, 1991, 1996)*, ucelenou sídelně-historickou studii představuje diplomová práce *M. Beránka (2013)* věnovaná mikroregionu Klánovického lesa.

Druhá polovina kapitoly je zaměřena na zkoumaný mikroregion. Pracuje s poznatky shromážděnými v předchozích kapitolách této práce a zasazuje je do kontextu nastíněného úvodní teoretickou částí. Cílem je poznání proměny sídelní sítě ve zvoleném segmentu pražského zázemí, ekonomického vývoje a s ním související majetkové držby a možnosti obživy obyvatelstva v zájmovém území. Tyto závěry dovolují odpovědět na

otázku, jaké postavení mikroregion v povodí Rokytky v rámci pražském hospodářském zázemí zaujímal a nakolik do něj byl integrován.

10.1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

10.1.1 Hospodářský vývoj mezi raným a vrcholným středověkem

Stanovený rámec čtyř staletí, kterým je tato práce vymezena, v sobě zahrnuje zásadní proměny na mnoha úrovních, které jsou však vzájemně propojeny. Jejich společným hybatelem je ekonomická a správní proměna. Ta znamenala zánik přímé vazby výroby na hradská centra, a naopak vzestup role tržní směny, sílící roli měst a s ní spojené zavádění inovací ve venkovské krajině. Počátky nastíněného procesu lze najít už ve 12. století, vrcholil v první třetině století následujícího (*Klápště 2012*, 400–404). Vysvětlení těchto jevů však vyžaduje nahlédnutí do hlubší minulosti.

V 10. století došlo ke vzniku hradské soustavy. Základními oporami knížecí moci se stala hradská centra, která mimo jiné disponovala zásadní rolí v organizaci agrární i neagrární produkce. Tyto střediskové lokality byly v přímém kontaktu s venkovskými sídlišti v jejich blízkém okolí. Starší a dlouho uznávaná teorie, u nás formulovaná *B. Krzemieńskou* a *D. Třeštíkem* (1964, 1965), počítala s existencí tzv. služebné organizace založené na existenci rozsáhlé soustavy vsí specializovaných vždy na konkrétní druh výrobní činnosti. Ačkoliv je tato úvaha vzhledem k neprůkazné pramenné základně neudržitelná (*Klápště 2012*, 301–302), vazba ekonomického potenciálu na střediskové lokality je nezpochybnitelná.

Vedle samozřejmé koncentrace produktů zemědělské výroby byla klíčová přítomnost „řemeslníků,“ jejichž činnost probíhala rovněž ve vztahu k centrálním lokalitám. Takzvaní knížecí specialisté byli stejně jako osoby zemědělských profesí osobně nesvobodní a závislí na panovníkovi (*Petráček 2012*, 63). Provozovatele nezemědělských činností lze rozdělit do dvou skupin. První z nich sídlila a pracovala přímo ve střediskových lokalitách, druhá sídlila mimo tato centra a disponovala půdou pro samostatnou produkci (*Petráček 2012*, 63; *Tomas 1983*, 73–77). Přítomnost specialistů mimo jiné vypovídá také o profesní diferenciaci uvnitř venkovských komunit. Doložená darování lidí společně s půdou pak svědčí pro rozčlenění těchto komunit do částí spojených s rodinami (*Klápště 2017*, 110).

Součástí hradských center byly také knížecí a velmožské dvory. V 11. století se objevuje nový jev spočívající ve výstavbě dvorů, které se už nenacházely uvnitř těchto

areálů, ale byly zakládány samostatně (*Klápště 2012, 43*). Síť centrálních lokalit dodatečně zahustily také dvory, které již neměly vztah k hradským centrům, obvykle zakládané na panovnických či církevních majetcích.

Výše popsaná situace doznívá na počátku 13. století. Stojí za ní etablování pozemkové šlechty, které bezprostředně souvisí s přesunem důrazu z vlastnictví osob na vlastnictví půdy. Kolonizační úsilí dává na jedné straně vzniknout městům, která mají v nově vznikajícím uspořádání zásadní a stále sílící ekonomickou úlohu, na straně druhé s sebou přináší reorganizaci venkovské krajiny, jejímž cílem je naplno využít její zemědělský potenciál (*Klápště 2012, 274*). S tímto procesem souvisí úbytek zmínek o venkovských řemeslnících, který značí jejich přechod do měst, jež je integrovala prostřednictvím trhu (*Tomas 1983, 73; 1999, 80*). Vesnice v příměstském regionu se tímto zaměřily výhradně na zemědělskou produkci, jejímž cílem bylo mimo jiné také uživit městské obyvatelstvo.

Město a jeho venkovské okolí se ocitly v provázaném vztahu. Dohromady tvořily systém založený na vzájemné interakci, z níž těžily obě strany. Zásadní význam v tomto uspořádání mělo mílové právo, které městu ve vymezené oblasti zajišťovalo monopol v obchodu se zemědělskými i řemeslnými výrobky. Pro vymezení tzv. hospodářského zázemí, pojmu, se kterým celá tato práce operuje, však instituce mílového práva sama o sobě nestačí. Pražská města navíc pro svůj bezkonkurenčně největší rozsah, představují zcela specifickou situaci. Problematikou vrcholně středověké Prahy a na ní závislého hospodářského regionu se ve své dosud nepřekonané studii zabýval *R. Nový (1971)*.

Předpokládaný skutečný rozsah hospodářského zázemí vymezil *R. Nový (1971, 402–404)* jako okruh o poloměru 20–25 km vzdušnou čarou od pražských měst (viz *mapa 3*). Menší z těchto okruhů (do 20 km maximálně) lze považovat za první – vnitřní zónu, vnější zahrnuje od pražských měst vzdálenější lokality. Tato úvaha je založena na negativním důkazu, který poskytují mílová práva blízkých královských měst, kterými jsou Beroun, Slaný, Mělník a Kouřim, zároveň také ale pouze zvolna odlesňované a dosud kolonizaci odolávající plochy jižně a jihovýchodně od Prahy. Při obvodu tohoto okruhu byla pravidelně rozmístěna tzv. tržní městečka, fungující v roli zprostředkovatelů směny (*Nový 1971, 406*).

Vrcholně středověké město je v podání *R. Nového (1971, 406)* především výrobní aglomerací hledající kupce pro své produkty. Tato činnost se děla na úrovni tzv. primární

směny, která probíhala mezi městem a jeho okolím. Pražští řemeslníci 14. a 15. století totiž zásobovali především místní trh. Na jednu stranu tak město sice pohlcovalo zemědělskou produkci ze širokého okolí, ale zároveň nabízelo venkovskému obyvatelstvu potřebné řemeslné výrobky. Kontakt města a vsi tedy probíhal v mezích regulované vzájemné směny produktů. Těžiště agrární produkce lze spatřovat v zemědělské malovýrobě (*Nový 1971, 406*).

Dovoz zemědělských výrobků na městské trhy mohli zajišťovat jejich přímí producenti, ve vzdálenějších lokalitách vnější zóny se ale tato směna odehrávala přes tzv. tržní městečka, která fungovala v rolích tranzitních odbytišť disponujících vlastním okruhem zemědělského zázemí (*Nový 1971, 406*). Další alternativou bylo dvorové hospodářství. Na dvoře mohl majitel hospodařit ve vlastní režii, případně ho pronajmout. Je nepochybné, že vypěstované plodiny odsud směřovaly do města, nicméně produkce dvora v první řadě nepochybně sloužila k pokrytí potřeb majitele, případně nájemce. Na městský trh tedy mohly putovat pouze přebytky (*Nový 1971, 407*).

Od 14. století se v pražském zázemí rozšířila peněžní forma renty. Orientaci na produkci pro městský trh lze předpokládat u těch majetků, které byly pronajaty za fixní peněžitou částku, a stejně tak v případech, kdy nájemce držel pouze dvůr bez feudálního vlastnictví vsi nebo její části, která by poskytovala potenciální pracovní sílu. Na okolí nezávislé samozásobitelství tak bylo ve skutečnosti možné pouze tam, kde vznikl velkostatek, tedy soustava rozsáhlého pozemkového vlastnictví. To se mezi výše uvedenými vlastníky podařilo pouze církevním institucím, typicky klášterům mimo městské hradby (*Nový 1971, 408*). Robotní renta se nadále udržela právě v prostředí církevního velkostatku, kde byla užívána na majetcích obhospodařovaných ve vlastní režii.

Dynamický ekonomický vývoj vedl také k nezanedbatelnému stupni vzrůstající sociální diferenciaci obyvatelstva. Majetková skladba uvnitř vsí zůstávala naopak stabilní. V zájmu vesnických hospodářů bylo majetek náležející k usedlosti nedělit. To mělo za příčinu poměrně značný převis lidí nevlastnících žádnou půdu. To tak bylo nuceno hledat obživu jinde, důsledkem čehož byla živá migrace do měst, ve velkém množství případů jistě právě za pražské hradby (*Nový 1971, 415*).

10.1.2 Majetková držba

Majetková skladba v pražském zázemí byla pestrá a podíleli se na ní držitelé pocházející z různých stavů. Do vymezeného okruhu hospodářského zázemí *R. Nový* (1971, 405) zahrnul přes 500 lokalit. Analýzou jejich držitelů došel ke zjištění, že převažující podíl držby měla ve 14. a 15. století církev, reprezentovaná především kláštery, následovaná měšťany. Vůbec nejmenší díl připadl drobné pozemkové šlechtě. V pozdějším vývoji ve 2. třetině 15. století se objevuje další druh vlastníka – městská obec. Majitelé mohli vlastnit buďto celou ves, nebo pouze určité majetky v ní. Rozsah majetkové držby často není určitelný, obzvláště u držitelů z řad měšťanstva mnohdy není zjevné, zda jim patřila celá ves nebo disponovali jenom některými nemovitostmi (*Mezník 1965, 9–10*).

Zakupování se na venkově bylo jedním z projevů sílící role pražského měšťanstva. Zatímco zpočátku se jejich pozornost soustřeďovala především na majetky uvnitř města, s postupem času sílil zájem o statky na venkově (*Mezník 1965, 3–4*). Těmito majetky však mohla disponovat pouze relativně malá skupina pražských měšťanů. V pojetí *J. Mezníka* (1965, 42–44) se jedná o vrstvu tzv. městského patriciátu. Naproti tomu *M. Musílek* (2014, 78) upozorňuje, že samotnou schopnost zakupovat venkovské statky za znak patriciátu považovat nelze, nicméně souhlasí s tvrzením, že se jednalo o ty nejzámožnější měšťany.

Majetková držba po celý vrcholný středověk doznávala poměrně dynamických změn, které jsou zachyceny v písemných pramenech, které i přes svou torzovitost naznačují časté střídání majitelů. Zároveň je ale u ní možné vysledovat základní trendy, kterým podléhala v delším čase. Srovnatelný byl vývoj v Praze a v Brně. Zakupování měšťanů na venkově zde vrcholilo v 1. polovině 14. století a pokles jejich aktivity se dostavil ještě před počátkem husitského období (*Mezník 1960, 138–140; 1965, 7–9*), které do majetkových poměrů značně zasáhlo. Odlišná byla situace například v Kutné Hoře, kde velké měšťanské majetky na venkově narůstaly ještě na začátku 15. století. Tento vývoj je vysvětlován tím, že se jednalo o mladší město, a proto docházelo k pozdějšímu nástupu některých jevů (*Borovský 1998, 68–69*).

Význam měšťanských majetků na venkově spočíval nejen v samotném výnosu z těchto majetků a zabezpečení příjmu rodině v případě úmrtí majitele, ale také ve zvyšování politické a mocenské prestiže městské rady. Neopomenutelný je také

bezpečnostní rozměr této držby, protože její součástí byla i kontrola tvrzí a hrádků nacházejících se na těchto majetcích, což eliminovalo nebezpečí útoků na město ze strany feudálů (*Mezník 1965*, 4–5). Další motivací byla možnost přechodu ke šlechtě. Ta tehdy ještě nepředstavovala uzavřený stav, a pro bohatnoucí měšťany proto byl relativně snadno dosažitelný. V praxi to znamenalo vzdát se své příslušnosti k městu a trvale se usadit na venkově (*Mezník 1965*, 45). Proces přechodu však byl dlouhodobý, protože mnozí měli své zájmy nadále také ve městě, v důsledku čehož oscilovali mezi dvěma stavy. Doloženy jsou případy, kdy jeden měšťan město opouštěl několikrát (*Mezník 1965*, 46; *Musílek 2014*, 85–87). Toto opouštění města vrcholilo ve 2. polovině 14. století a v důsledku tak znamenalo zánikání staré mocenské měšťanské vrstvy a hromadění kapitálu na venkově (*Mezník 1990*, 71–74). O tom, že ne ve všech městech byl tento proces stejně výhodný, svědčí kutnohorské písemné prameny. Zde příslušnost k městu znamenala možnost ovlivňovat záležitosti spojené s mincovnictvím a dolováním, ze kterých bohatství kutnohorských vyrostlo. Odchod na venkov v tomto světle příliš mnoho měšťanů nelákal (*Borovský 1998*, 74).

10.1.3 Proměna sídlišť a sídelní sítě mezi 12. a 16. stoletím

Výše popsaná ekonomická transformace měla zásadní dopad na proměnu venkovské krajiny. I zde lze tuto změnu postihnout na různých úrovních. První z nich se týká pozice sídlišť v krajině. Druhá z nich probíhá na úrovni mikrostruktur a těži z výpovědi archeologických pramenů, které jsou schopny zaznamenat vývoj užitých stavebních konstrukcí.

Raně středověké sídliště je charakterizováno užitím dřevěných stavebních konstrukcí pevně spojených se zemí, neslučitelných s dlouhým trváním. Ačkoli lze u některých sídlišť sledovat topografickou kontinuitu hluboko do raného středověku, jejich podoba se v důsledku scházející stabilizované vnitřní struktury neustále proměňovala. Raně středověkou sídelní polohu si tedy lze představit jako dlouhodobě osídlený prostor, ve kterém se mění umístění jeho jednotlivých socioekonomických částí, které za sebou nezanechávají výraznější fyzickou stopu (*Klápště 2017*, 109). Stabilita těchto sídlišť spočívala v komunitách jejich obyvatel. Sociální stabilitu navíc posilovala vazba na pohřebiště, které bylo součástí sídelní buňky (*Klápště 2002*, 328).

Pro krajinu v pražském regionu existují doklady o pěstování obilí i chovu dobytka (*Klápště 2017*, 110). Pouze vzácně je v prostoru raně středověkých sídlišť doložitelná

neagrární výroba, která za sebou jen zřídka zanechává archeologicky zachytitelné doklady. Výjimku představují profese spojené s metalurgií železa, vzácně také barevných kovů. V pražské aglomeraci se tato výroba nejprve koncentrovala do prostoru Malé Strany, později se přesunula na plochu dnešního Starého Města. Na přelomu 11. a 12. století byla z těchto míst vytěsněna a ve 12. století nadále probíhala pouze v menších dílnách v rámci samostatných sídlišť mimo hustě osídlené podhradí. Její nejpozdější doklady spadají do 1. poloviny 13. století (*Wollnerová 2012, 34–36*).

S přelomem raného a vrcholného středověku je spojen vznik nového sídelního uspořádání. Tato změna se projevila na úrovni přesunů a přestavby sídlišť a reorganizace jejich zázemí (*Klápště – Smetánka – Dragoun 1983, 420*). Půdorysy jader vrcholně středověkých vsí začaly být fixovány stavbami pro tzv. dlouhé trvání, které se vyznačují užitím kamenných nebo dřevěných, případně dřevohliněných, konstrukcí, které však již nebyly pevně spojeny se zemí, ale spočívaly na izolačních podkladech (*Klápště 2017, 112*).

Vývoji pražského zemědělského zázemí je věnována studie *J. Klápště, Z. Smetánky a Zv. Dragouna (1983)*, která na základě tehdejšího stavu poznání dochází k závěru, že přesuny celých sídlišť byly v blízkosti pražské aglomerace spíše ojedinělým jevem. Raně středověká sídliště totiž už záhy obsadila ty nejvýhodnější polohy a takto vzniklá síť měla doznat již pouze minimálních změn (*Klápště – Smetánka – Dragoun 1983, 420*).

Ačkoli se nabízí spojení restrukturalizace se zaváděním emfyteuze, ta se ve skutečnosti se sledovaným jevem prolíná pouze částečně. Právní rámec zakládání vsí se zpočátku pravděpodobně řídil převážně ústně danými pravidly (*Klápště 2002, 330*). Písemné doklady o emfyteuzi v pražském zázemí jsou navíc velmi pozdní, většinou se vztahují ke 14. století, zatímco k topografickým změnám prokazatelně došlo již dříve (*Klápště – Smetánka – Dragoun 1983, 419–420*).

Tato transformace sídelní sítě položila základy dnešnímu uspořádání krajiny. Přesto síť sídlišť doznala proměn ještě v průběhu vrcholného středověku. I v prostoru pražského hospodářského zázemí lze sledovat fenomén zaniklých středověkých vsí. Původní síť vrcholně středověkých vsí tak byla hustší, než jak ji zachycují mapy StK. Na tvářnost krajiny měly vliv i další počiny, související s jejím ekonomickým využíváním. Příkladem je zakládání rybníků nebo kamenolomů. Rybníky byly součástí krajiny již od

středověku, až do konce 15. století však vznikaly spíše jednotlivě. Vznik rozsáhlejších rybníčních soustav je charakteristický až pro 1. polovinu 16. století (*Hoffmann 2009*, 128).

10.2 MIKROREGION JAKO SOUČÁST PRAŽSKÉHO HOSPODÁŘSKÉHO ZÁZEMÍ

10.2.1 Raně středověké sídelní areály a sakrální stavby

Vývoj v raném středověku představuje základ pro navazující děje vrcholně středověké. Krajina zkoumaného mikroregionu byla ve 12. století poměrně hustě osídlena. Pro toto období je doloženo sídliště v poloze Na Chvalce (*Justová 1969; 1972*), nacházející se mezi vrcholně středověkými Chvaly a Svěpravicemi. Ostatně samotné Chvaly jsou připomínány již ve falzu zakládací listiny Vyšehradské kapituly z 12. století (*CDB I*, 377), ačkoli jejich ztotožnění s archeologicky odkrytým sídlištěm je problematické. Bohaté doklady sídlištní činnosti z přelomu 12. a 13. století poskytly Běchovice (*Richterová 1996*, 274–278; *Varadzin 2013*). Raně středověké osídlení bylo doloženo také v Hostavicích, kde ovšem schází jeho přesnější datace (*Richterová 1988*, 501; *1996*, 291–299). Rovněž z Kyjí pochází nálezy keramiky datované už do 12. století, nálezům však chybí kontext (*Kuchařík 2009; Richterová 1996*, 299–305).

Vysokou výpovědní hodnotu má ale především kyjský kostel sv. Bartoloměje. Biskupský dvůr s kostelem je v Kyjích písemně potvrzen k roku 1289 (*TB*, 27–29), avšak samotná stavba, jejíž souvislost s pražskými biskupy je nezpochybnitelná, je starší. V současné době je uznávána jeho datace do 1. třetiny 13. století (*Prix – Všetěčková 1993*, *Všetěčková 2010*). Ačkoli pro přímou architektonickou souvislost kostela s dvorcem neexistují důkazy (přesná poloha biskupského dvora není známa), jejich spojitost je zjevná. V širších souvislostech toto zjištění vypovídá o formování krajiny prostřednictvím nižšího typu centrálních lokalit. Stavební obdoba kyjského kostela se nachází v Dolních Počernicích. Právě na základě podobnosti obou staveb je i počernický kostel datován na přelom 12. a 13. či na počátek 13. století. V tomto případě byl založen v blízkosti tvrze, která je však písemně doložena až z přelomu 14. a 15. století (*RTI*, 593). Raně středověký sídelní kontext počernického kostela vzhledem ke stavu výzkumu není znám.

S raně středověkými sídelními areály se úzce pojí problematika centrálních lokalit, kterým podléhaly. Dle konceptu *Z. Kobyliňského (1986, 9)* lze zázemí střediskové lokality vymezit kružnicí o poloměru 5 km. Jedná se o maximální vzdálenost, kterou je

člověk schopen pohodlně ujít za hodinu. Z úvah je přímo možné vyloučit Pražský hrad, jehož vzdálenost od mikroregionu přesahuje 10 kilometrů vzdušnou čarou. Přímo v rámci sledovaného mikroregionu žádná středisková lokalita známá není, nicméně v jeho blízkosti se nacházela hradiště v Praze-Vinoři a v Praze-Královicích (k lokalitám souhrnně *Varadzin 2010b*). Pomyslná kružnice kolem vinořského hradiště by pojala větší část zkoumaného mikroregionu. Do prostoru spadají raně středověká sídliště Na Chvalce, Kyje, Hostavice a případně také Horní Počernice, v jejichž blízkosti však raně středověké sídliště dosud nebylo doloženo. Vinořské zázemí se respektuje se stejným postupem vytvořenou vizualizací zázemí hradiště v Královicích. Do něj náleží jižní část mikroregionu, ve které se nacházejí Běchovice a Dolní Počernice (viz *mapa 3*). Zánik centrální funkce lokalit lze předpokládat v průběhu 12. století (*Richterová 1997; Varadzin 2010b*, 543–545).

10.2.2 Neagrární výroba ve venkovském prostředí

Z jižního okraje mikroregionu a jeho sousedství existují doklady o hutnění železa už v pravěku (*Venclová et al. 2008*, 7–9). Předpokládá se, že v počátcích hutnění železa měly významnou úlohu poměrně bohaté povrchové zdroje v podobě ordovických limonitových zvětralin karlického a podolského horizontu, vyskytující se v okolí Běchovic a Dubče. V širším měřítku je v okolí Dolních Počernic, Běchovic, Dubče a Úval registrováno 5 ordovických rudních horizontů – kromě dvou výše zmíněných to jsou úvalský, svrchní šárecký a nučický, případně jejich ekvivalenty (*Havrda – Podliska – Zavřel 2001*, 94; *Venclová et al. 2008*, 227). Z těchto místních zdrojů pravděpodobně čerpala železářská výroba ještě v 1. polovině 13. století (*Richterová 1991*, 170). Konkrétní místo, odkud byla ruda pro středověkou výrobu získávána, však není známo.

Ojedinelý doklad středověké železářské výroby pochází přímo z areálu ZSV Babice. Vrcholně středověké vsi, která v těchto místech vznikla na přelomu 13. a 14. století, předcházela výrobní areál orientovaný na hutnění železa. Výroba železa se zde odehrávala v samotném závěru 12. či na počátku 13. století. V okolí pražské aglomerace se jedná o výjimečný objev, který se navíc vymyká i svou pozdní datací. Nejbližší analogie lze nalézt v Praze-Slivenci, kde byla odkryta část raně středověkého železářského pracoviště datovaná do 2. poloviny 12. století (*Wollnerová 2012*, 36; *Vařeka 1997*, 121–129). Další doklad zpracování železa je znám už jen z Prahy-Řeporyjí, kde probíhala povrchová těžba rudy a její zpracování v 1. polovině 12. století (*Wollnerová 2012*, 35; *Fridrichová 1984*, 343–353).

Julie Richterová (1996) se snažila propojit zjištěný výrobní areál s hradištěm v Praze-Vinoři. Ačkoli objev železářských pecí nepochybně spadá do okruhu vinořského zázemí, vztah samotný je zpochybnitelný. Archeologické prameny naznačují, že k zániku centrální funkce vinořského hradiště došlo už v průběhu 12. století (*Varadzin 2010b*, 545), tedy před vznikem samotného výrobního areálu na Chvalce. Ten je tak pravděpodobně možné vztáhnout přímo k pražské aglomeraci. Na základě blízkosti Chval, které byly coby majetek Vyšehradské kapituly písemně doloženy už ve 12. století, lze uvažovat o případném vztahu zdejší železářské produkce právě ke kapitule. Jedná se však pouze o hypotézu, pro kterou scházejí opory v pramenech.

10.2.3 Transformace sídelní sítě a její dodatečné změny

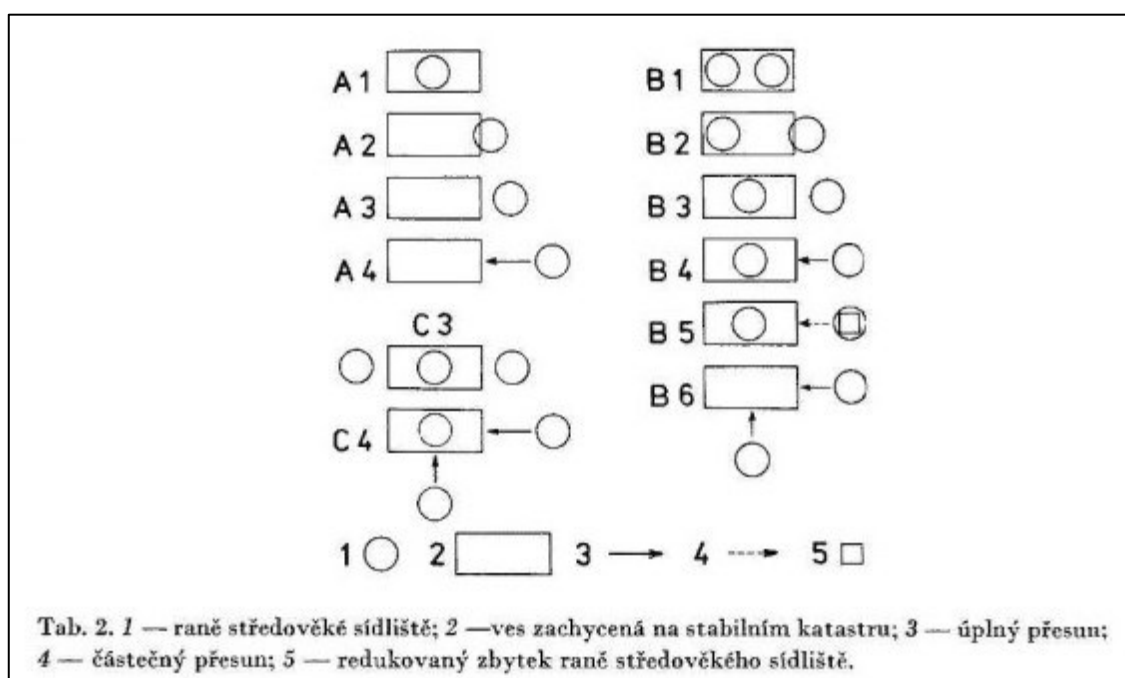
Třinácté století do zkoumaného území přineslo restrukturalizaci sídlišť a sídelní sítě, ta se však známých raně středověkých sídlišť dotkla různou měrou. Zaznamenány jsou doklady dlouhodobé vazby na jeden obytný areál i přesuny sídlišť do nově vzniklých jader. V některých případech situace zůstává vzhledem k nedostatečné pramenné základně nejasná.

Vynikajícím příkladem dlouhodobé vazby na jedno místo jsou Běchovice. Nejstarší raně středověké sídliště kultury pražského typu je známo ze soutoku Rokytky a Říčanského potoka (*Vencl 1973*). Už od 9. století je ale doložena sídlištní aktivita v prostoru pozdějšího vrcholně středověkého jádra (*Richterová 1996*, 274–278; *Frolíková 2013*; *Varadzin 2013*), která zde má kontinuitu až do současnosti. V terminologii stanovené *J. Klápštěm*, *Z. Smetánkou* a *Zv. Dragounem (1983, 418; obrázek K)* tak Běchovice lze ve smyslu prostorového vztahu staršího a mladšího sídliště označit za případ úplného překrytí. Podobná situace byla zjištěna v Hostavicích, kde se raně středověké osídlení rovněž nacházelo ve stejných místech jako jeho vrcholně středověký nástupce (*Richterová 1988*, 501; *1996*, 291–299). Doklady ještě v 15. století zaniklého vrcholně středověkého osídlení však byly i mimo tento prostor, což svědčí pro případ částečného překrytí. Specifická situace nastává v Babicích. I zde lze zhodnotit vztah starší a mladší jednotky, v tomto případě jako částečné překrytí, nicméně starší sídliště v tomto případě pochází až ze 13. století.

Také z vrcholně středověkého jádra Kyjí pochází keramika datovaná už do 12. století, nicméně vzhledem k jejímu druhotnému uložení se nelze vyjádřit ke vztahu staršího a mladšího osídlení. Nález nicméně naznačuje jistou kontinuitu obytného areálu

(Richterová 1996, 299–305). Doklady raně středověkého osídlení z původních katastrů Horních a Dolních Počernic prozatím nejsou známy.

Jiný průběh měla vrcholně středověká transformace v případě raně středověkého sídliště Na Chvalce. To se nacházelo téměř přesně uprostřed mezi pozdějšími vrcholně středověkými Chvaly a Svěpravicemi. Situace zavdává příčinu domněnce, že z raně středověkého sídliště mohla vzniknout dvě nová sídlištní jádra (*Klápště – Smetánka – Dragoun 1983, 411*). Kontrastní je ovšem srovnání prvních písemných zmínek. Zatímco Chvaly jsou známy již ze zakládací listiny Vyšehradské kapituly, Svěpravice jsou v písemných pramenech poprvé zachyceny až v úplném závěru 14. století (*DRC, 117*).

Obrázek K: Schéma prostorových vztahů RS sídlištních areálů a VS vsí. Podle *Klápště – Smetánka – Dragoun 1983, 418*.

Zjištěná situace napovídá tomu, že některá sídliště svým umístěním skutečně vykazují kontinuitu už minimálně od 12. století. Mikroregion je však zároveň i svědkem přesunu sídliště, v tomto případě dokonce do dvou nových poloh. Stojí za povšimnutí, že takto vzniklá nová sídlištní jádra Chvaly a Svěpravice se stěhují do vyšší polohy a vzdávají se bezprostřední blízkosti vodoteče, jež byla charakteristická pro raně středověké sídliště. U některých vsí vzhledem k absenci archeologických pramenů nelze existenci jejich raně středověkých předchůdců vyloučit, ale ani potvrdit. Jiná situace nastává v případě Babic, kde se, navzdory dvěma poměrně rozsáhlým archeologickým odkryvům, nepodařilo odhalit starší situace než z přelomu 12. a 13. století. Doklady pravděpodobně sídlištního areálu jsou rámcově datovány do 13. století. Nástup

trvanlivých stavebních konstrukcí však proběhl až v samotném závěru 13. století nebo na počátku století čtrnáctého. Teprve od tohoto období lze mluvit o vrcholně středověké vsi.

Ta ovšem ještě v 15. století dostala dalších proměn. Vzhledem k hustému osídlení si totiž jednotlivé vsi navzájem konkurovaly, což lze pokládat za pravděpodobnou příčinu zániku Babic a snad i blízkých Litožnic. Nejedná se o jediný doklad zanikání středověkých vsí v pražském zázemí. Například nepříliš vzdálený mikroregion Klánovického lesa ukrývá dokonce tři zaniklé středověké vsi – Hol, Slavětice a Lhotu (Beránek 2013, 9). Je třeba dodat, že v tomto případě primární roli v zániku sehrály nevhodné přírodní podmínky, konkrétně chudé půdy, na kterých se pluziny zaniklých sídlišť rozkládaly.

Poslední proměna před nástupem průmyslové revoluce proběhla v sídelní síti mikroregionu ještě na počátku 19. století. Roku 1812 byla v k. ú. Kyje vysazena osada Aloisov (Sommer, J. G. 1844, 199).

10.2.4 Komunikace v mikroregionu

Mikroregion v povodí Rokytky měl z hlediska komunikačního spojení nadregionální význam. Jeho osu totiž tvořila tzv. trstenická stezka, jež představovala komunikační koridor mezi Čechami a Moravou. Její přesný průběh, stejně tak jako otázka oprávněnosti úvah o její existenci jsou předmětem odborné diskuze. Nezpochybnitelné však je, že k nejvýznamnější komunikaci v mikroregionu docházelo v Z-V směru. Nejzápadněji položené vsi v mikroregionu, Kyjím, se uvažovaná trasa podle I. Vávry (1971, 80) patrně vyhýbala, naopak procházela Dolními Počernicemi a Běhovicemi. Rekonstruovaný úsek tedy v podstatě kopíruje státní silnici, zachycenou na mapách StK. Ta pokračuje z Běhovic do Úval, přičemž v tomto úseku již neprotíná žádné sídliště. Tato skutečnost vedla k úvaze, že v Běhovicích se trasa větvila. Jedna větev měla poskytovat přímé spojení do Úval a do Českého Brodu, druhá procházela jižněji položenými vesnicemi a opět se napojovala v Českém Brodě (Vávra 1971, 81).

Zajímavý vhled nejen do cestování v mikroregionu, ale do problematiky možností středověké dopravy obecně, poskytuje vizitační protokol pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382.²³ Arcijáhnovu cestu, která v zájmovém území proběhla v rámci vizitace brandýského děkanátu (PV, fol. 79–85), rekonstruovali P. Bolina et al.

²³ Vydáno v edici (PV) Z. Hledíkové a I. Hlaváčka (1973).

(2018, 146–147). Třídenní cesta započala v Čelákovcích a skončila v Hloubětíně. Vsím ve zkoumaném mikroregionu věnoval církevní hodnostář pozornost 30. ledna. Ráno vyjel společně se svým doprovodem z Jirnů, kde prováděl vizitaci přechozího dne a kde přespal, a postupně se zastavil ve Lhotě, Litožnicích, kde dorazil po poledni, Lhotce, Dolních Počernicích, Kyjích a konečně v Hloubětíně. S ohledem na dobu trvání vizitací, která se pohybovala mezi 1 až 2 hodinami, a na délku zimního dne, lze předpokládat, že na samotné přesuny mezi vesnicemi zbývaly maximálně 4 hodiny času. Tyto cesty jsou výsledkem pečlivého plánování, které zohledňuje nejen co největší rychlost přesunů, ale také průběh samotné trasy s důrazem na výběr místa noclehu. Limit představuje maximální rychlost středověkého koně, která se v cvalu odhaduje na 20–25 km/h (*Bolina et al. 2018, 47*).

10.2.5 Majetková skladba a její proměny

Písemné prameny jednoznačně vypovídají o roztržité majetkové držbě. V té se ve velkém angažovali od 1. poloviny 14. století pražští měšťané, významný podíl však měly také církevní instituce včetně pražské univerzity, naopak docela vzácně je doložena drobná šlechta. Ve spojitosti s ní je třeba podotknout, že právě její řady byly v mnohých případech rozšířeny v pozdějším vývoji feudalizovaným měšťanstvem. Nejen toto zjištění napovídá, že se povaha držitelů v průběhu času vyvíjela.

Nejstarší písemné doklady lze hledat tam, kde měla majetkové zájmy církev. Prvenství v tomto ohledu drží Chvaly, jež patří mezi vsi, kterými byla při svém založení zajištěna Vyšehradská kapitula, jak uvádí falzum zakládací listiny z 12. století, vztažené k roku 1088 (*CDB I, 377*). Mezi poměrně časně zmiňované lokality patří také Běchovice, i tato ves totiž byla původně církevním majetkem, v tomto případě kláštera u sv. Jiří na Pražském hradě, jak je zmíněno roku 1227 (*CDB II, 421*). Další z tohoto hlediska významnou lokalitou jsou Kyje, ve kterých byl doložen kostel s biskupským dvorcem, písemný doklad se vztahuje k roku 1289 (*TB, 27–29*), ale samotná církevní stavba je patrně starší (*Prix – Všetečková 1993, Všetečková 2010*).

V pozdějším vývoji se vsi, nebo přinejmenším v nich se nacházející dílčí majetky, staly většinou měšťanským majetkem. Doklady o měšťanské držbě však pocházejí až ze 14. století. Církevní instituce byly v oblasti samozřejmě zainteresovány i nadále, i když už většinou nedržely vsi jako celek. Výjimkou byly Kyje, které zůstaly nadlouho biskupským, resp. arcibiskupským majetkem.

Své zájmy měly v oblasti také novoměstský klášter sv. Kateřiny (Běchovice; *AČ XXVI*, 11), klášter Máří Magdaleny na Novém Městě (Horní Počernice; *RBM III*, 598–599) a kostel sv. Michala v Opatovicích na Novém Městě (Svépravice; *Ruth 1996*, 161; *AČ XXVI*, 379). Do vývoje Babic patrně zasáhly kostel Panny Marie na Louži, mělnické proboštství a klášter sv. Anny na Starém Městě. Odlišný byl vývoj majetkové držby v Horních Počernicích, které se staly po založení Karlovy Koleje univerzitním majetkem (*AČ XXVIII*, 125).

Z držitelů z řad měšťanů je třeba vyzdvihnout především ty, jejichž zájmy se odrazily ve více vsích v mikroregionu. Nejspolehlivější je v tomto ohledu osoba Pecmana z Babic, který spojuje dvě zaniklé vsi – Babice a Litožnice. V Babicích je doložen k r. 1417 (*AČ XXVIII*, 33–34), v Litožnicích, kde byl jedním ze dvou majitelů, k r. 1419 (*AČ I*, 185; *Merhout 1903*). Po Pecmanově smrti zůstali jeho potomci v obou vsích nadále zainteresovaní až zhruba do počátku poslední třetiny 15. století (*AČ I*, 185; *Merhout 1903*; *AČ XXVI*, 1–4).

Dalším rodem, který je teoreticky možné spojit s dvěma sledovanými vesnicemi, jsou Křížové. Tito pražští měšťané jsou připomínáni jako držitelé chvalské tvrze v 1. třetině 15. století (*RT II*, 28). Ve 30. letech 15. století se jméno Kříž objevuje ve spojitosti s Hostavicemi (*Tomek 1870*, 293). Tento hostavický Kříž by tak mohl být Vaněk či Jan, jeden ze dvou doložených synů Václava Kříže, který roku 1406 seděl na chvalské tvrzi (*RT II*, 28).

V časovém odstupu jedné generace se objevují zmínky o členech rodu Litoměřických. V Běchovicích je k r. 1353 připomínán Jan Litoměřický (*AČ XXVI*, 10), Litožnice na přelomu 14. a 15. století náležely Štěpánu Litoměřickému a pak jeho sestře Kateřině (*LC VII*, 78). Na počátku 16. století vlastnil dvůr a tvrz v Babicích a poplužní dvůr ve Svépravicích Jiří Rambouzek, který obojí roku 1512 prodal Václavu Mydlářovi – oba byli pražskými měšťany (*AČ XXVI*, 4).

Mnohé ze zmiňovaných rodů lze počítat do úzké vrstvy nejbohatších měšťanů (*Mezník 1965*, 42–44). O jejich příslušnících jsou však v mikroregionu doklady až ze 14. století, kdy už se povaha majetků a moci těchto rodů měnila. Takzvaný starý patriciát vyrostl z ekonomického rozmachu 13. století, ve kterém významně těžil z lokátorské činnosti a přechodu k peněžní rentě (*Mezník 1990*, 24–25, 39). Ve 14. století došla proměny nejen povaha měšťanského podnikání, ale ve větší míře je evidováno také

přesídlování na venkov a s tím spojená feudalizace těchto rodů (*Mezník 1990*, 39–40). Proces opouštění města byl dlouhodobou záležitostí. I v tomto mikroregionu je doložena oscilace některých příslušníků těchto rodů mezi městským stavem a nižší šlechtou. Za příklad můžou posloužit Smil Fridinger či Frána Janů (*Mezník 1965*, 46; *Musílek 2014*, 85–87).

Písemné zmínky pro tento mikroregion tak potomky někdejších vlivných měšťanských rodů většinou zastihují ve chvíli, kdy jejich moc v rámci pražských měst pozvolna vyznívá. Venkovské statky se ve zkoumané oblasti ve 14. století koncentrovaly do rukou několika málo rodů. Ze zmiňované zámožné měšťanské vrstvy se jedná především o Rokycanské, Litoměřické a Cášské. Na počátku 15. století se začali prosazovat Křížové (*Mezník 1965*, 30–33). V této souvislosti si lze povšimnout příbuzenské provázanosti těchto rodů, v tomto konkrétním případě Rokycanských a Křížů (*AC XXVI*, 319–320).

Zlomem pro mnohé majitele venkovských statků v pražském zázemí byly husitské války, kdy jim byla tato držba zkonfiskována pražskými městy. V mikroregionu tomu tak bylo v případě Běchovic a Dolních Počernic (*Mezník 1965*, 19–21; *AC XXVIII*, 675). Kolem poloviny 15. století se do vlastnictví Starého Města Pražského dostaly Kyje (*CIM I*, 244) a Hostavice (*CIM I*, 244). Některé vsi byly posléze znovu prodány novým majitelům, ale např. Kyje a Hostavice v městské držbě pravděpodobně setrvaly, což vyplývá ze skutečnosti, že byly až r. 1547 zkonfiskovány panovníkem (*Rezek 1878*).

Ačkoliv podle závěrů *R. Nového (1971, 405)* vlastnily převážnou část majetků v pražském zázemí církevní instituce, ve zkoumaném mikroregionu převažuje měšťanská držba. Tento stav je dán zejména tím, že se v oblasti nenacházejí statky mimoměstských klášterů (*Nový 1971, 408*).

10.2.6 Agrární výroba

Přírodní podmínky ve zkoumaném mikroregionu svědčí o jeho primárním využití pro základní zemědělskou, tedy obilnářskou, produkci. Půda v mikroregionu disponovala středním až vyšším produkčním potenciálem, který klesal směrem od západu na východ (*příloha 1, mapa 2*). Vhled do středověké obilnářské produkce v mikroregionu poskytuje analýza obilek nalezených v zásobní jámě, která patrně náležela do horizontu staršího sídliště z 2. poloviny 13. století, předcházejícího vrcholně středověké vsi Babice. V získaném vzorku výrazně převažovala pšenice setá, doplněná nečetnými obilkami žita

setého. Okrajově byly zaznamenány špalda, dvouzrnka, ječmen setý (v jednom případě ječmen nahý, který může být intruzivní), proso a oves. Potvrzeno bylo také pěstování hrachu setého (analýza v příloze *Frolík – Mácalová 2008*).

O kultivaci krajiny svědčí také analýza pylových vzorků z babické studny, zaniklé v průběhu 13. století. Druhová skladba odráží značnou míru odlesnění a vypovídá především o přítomnosti pastvin. Vysokých hodnot dosahoval pelyněk, zjištěny byly jitrocel či kapradiny, typické pro kyselé půdy na prosvětlených stanovištích. Pylová zrna např. chrpy, svlačce, šťovíku či rdesna ptačího jsou v první řadě interpretována jako polní plevel, nicméně rostliny mohly být přítomny i v zahradách či na cestách. Zachycen byl také, patrně divoce rostoucí, chmel (*Richterová 1993, 7–8*). Druhové zastoupení domácích zvířat chovaných v Babicích přibližují osteologické analýzy. Potvrzení byli tur domácí, kůň, ovce/koza, prase (viz příloha; *Richterová 1996, 290*).

Za předpokladu, že robotní renta byla ve 14. století vázána téměř výhradně na církevní velkostatek (*Nový 1971, 415*), v mikroregionu hrála spíše okrajovou roli. Pravděpodobná je kombinace peněžní a naturální renty. Napovídají tomu záznamy o měšťanské držbě hospodářských dvorů bez zjevných dokladů o současném vlastnictví vsi či aspoň její části, stejně tak jako zápisy výslovně potvrzující pronajímání určitých částí majetků. Území se zcela nepochybně nepodílelo pouze na přímém zásobování vlastníků či nájemců nemovitostí, ale zásobovalo také městský trh.

10.2.7 Rybníkářství

Dalším aspektem hospodářství vrcholného středověku a raného novověku je zakládání rybníků, z nichž mnohé dodnes ovlivňují podobu krajiny. Nejstarší kořeny má pravděpodobně Kyjský rybník (*FRB I, 394*). Oba rybníky se nacházejí na Rokytce stejně jako rybník u Hostavic, který zanikl na přelomu 18. a 19. století. Další známé zakládání rybníků se odehrálo až v 2. polovině 17. století v souvislosti s působením jezuitského řádu (*Richterová 1991, 182*). Jednalo se o soustavu několika drobnějších vodních nádrží na Chvalce a Svěpravickém potoce, která patrně zanikla ve stejné době jako rybník u Hostavic.

Vrcholně středověký rozmach rybníkářství dobře ilustruje nařízení Karla IV., které vyzdvihuje nejen základní funkci rybníků, tedy produkci ryb, ale poukazuje také na další výhody této formy hospodaření. Patří mezi ně možnost důsledně využít i tu půdu, která je nevhodná k produkci obilí, vítaná protipovodňová ochrana i blahodárny vliv na

okolní zemědělské plodiny (*Hons 1961*, 125). Ačkoli rybníky byly běžně známy už dříve, tehdy začaly být ve vyšší míře zakládány příslušníky šlechty i církevními hodnostáři (*Hudeček 2009*, 14). Odrazem tohoto zájmu je v mikroregionu v povodí Rokytky Kyjský rybník, jehož založení je spojováno s Arnoštem z Pardubic (*FRB I*, 394). Taktéž středověkého původu, v písemných pramenech poprvé zmiňovaný v 15. století (*AČ XXVIII*, 126), je Počernický rybník. Stáří zaniklého rybníka u Hostavic není známo, avšak svými rozměry odpovídal zmiňovaným středověkým dílům. Ta byla ve srovnání se zmiňovanými raně novověkými jezuitskými rybníky daleko rozsáhlejší, a na rozdíl od nich se dochovala až do dnešní doby.

10.2.8 Těžba kamene

Samotný mikroregion disponuje pouze omezenými zdroji méně kvalitních pískovců (*Kovanda et al. 2001*, 105). Činnosti spojené s těžbou kamene však přesto představovaly pro obyvatele některých vsí možnost výdělků. Dělo se tak ve vztahu ke kamenolomu v Zápech, který fungoval jako jeden ze zdrojů stavebního kamene při výstavbě svatovítské katedrály. Dopravu vylámaného kamene na místo určení zajišťovali povozníci, přičemž se mezi nimi nacházeli také obyvatelé Počernic (nelze rozlišit mezi Horními a Dolními), Běchovic, Svěpravic a Babic (*Suchý 2003*, 77–88).

Povozníci z výše zmíněných vsí s výjimkou Svěpravic jsou uvedeni v účtech z let 1372–1378. Z Počernic jsou známa jména 3 povozníků, v Babicích figurovaly v záznamech 2 osoby, stejně tak ve Svěpravicích (*Suchý 2003*, 77–88). Je pravděpodobné, že se tito příležitostní mimopražští povozníci, jejichž obživou bylo primárně zemědělství, věnovali dovozu kamene zejména v chladných měsících mimo sezónu. Tato činnost tedy může být chápána jako přivýdělek (*Suchý 2003*, 18–19). Známý jsou však i případy, kdy povoznictví jako cílená a trvale provozovaná činnost dovolovalo vyžít více osobám na jednom gruntu (*Suchý 2003*, 20).

10.3 SHRNUÍ

Mikroregion v povodí Rokytky geograficky spadá do prostoru pražského hospodářského zázemí vyčleněného *R. Novým* (1971, 402–406). Jedná se o vnitřní zónu, u které lze předpokládat přímý vztah k Praze bez mezikroku v podobě satelitních městeček, jak se tomu dělo ve vzdálenějších oblastech zázemí. Z hlediska funkce lze hospodářský region 14. a 15. století chápat jako prostor, který interaguje s městem a je ekonomicky svázán s jeho trhem. Venkovské zázemí bylo orientováno především na

produkci obilí. Tímto směrem byla nepochybně zaměřena výroba ve sledovaném mikroregionu, který v rámci zázemí disponuje poměrně dobrým produkčním potenciálem.

Je pravděpodobné, že ve srovnání s obilnářstvím patřily ostatní činnosti v mikroregionu jako rybníkářství či podíl na dovozu kamene, pouze mezi okrajové formy výdělků. I přesto však informace, že se obyvatelé mikroregionu podíleli na dovozu kamene pro stavbu svatovítské katedrály, přináší důležitý doklad o zapojení zdejších lidí do pražského pracovního trhu v obecnější rovině. Je možné vyvodit, že mimo dovoz kamene pražská města obyvatelstvu zájmového území poskytovala také další možnosti námezdní obživy, o kterých neexistují písemné doklady. Mikroregion je tedy možné chápat jako plně integrovanou část pražského hospodářského regionu, která se navíc nacházela v komunikačně významné oblasti trstenické stezky.

Toto uspořádání je výsledkem vrcholně středověké ekonomické transformace, která vrcholila ve 13. století. Příkladem této změny je ZSV Babice, kde patrně ještě v 1. polovině 13. století probíhala železářská výroba, která v důsledku hospodářských změn zanikla. Proměna se mikroregionu dotkla také na úrovni vnitřní restrukturalizace sídlišť, v některých případech také jejich přesunů. Mikroregion tak na jedné straně poskytuje příklady dlouhodobé topografické kontinuity osídlení, na druhé ale na příkladu Chval a Svěpravic vypovídá i o dynamické proměně doprovázené zánikem staré sídelní polohy.

Majetková držba v mikroregionu ve 14. a na počátku 15. století spočívala především v rukou měšťanů, druhým nejčastějším vlastníkem byla církev. Ta byla reprezentovaná především kláštery uvnitř hradeb, v některých vsích měly platy pražské kostely. Majetková skladba byla rozdrobená a její vývoj nelze vzhledem k torzovitosti pramenů uceleně sledovat. Dostupné prameny však naznačují, že měšťanský majetek postupně narůstal na úkor majetku církevního. V husitském období se některé ze vsí dostaly do vlastnictví Starého města pražského. V některých případech si své majetky ponechalo až do roku 1547, v jiných je opět odprodalo. Doklady o držbě majetků pražskými měšťany pocházejí ještě z počátku 16. století.

11 ZÁVĚR

Tato práce sledovala východní část zázemí středověké Prahy prostřednictvím mikroregionu vytyčeného v povodí říčky Rokytky. Cílem byla rekonstrukce vývoje na stanoveném území mezi koncem 12. a počátkem 16. století. Pozornost byla zaměřena na několik různých, avšak vzájemně propojených témat, prostřednictvím nichž je možné získat co nejucelenější obraz zájmového území. Zatímco první část práce byla zaměřena na shromažďování poznatků, druhá byla orientovaná na jejich interpretaci. Postupně se dotkla problematiky sídelní sítě a jejích proměn, otázky nástupu trvanlivých stavebních konstrukcí, neagrární výroby ve venkovském prostředí a možností ekonomického využití krajiny. Zkoumala vztah venkovského zázemí k městu a v neposlední řadě také majetkovou skladbu v příměstském regionu.

Významná část práce je věnována zaniklé středověké vsi Babice, která se nacházela zhruba uprostřed sledovaného mikroregionu. Přestože je poměrně pozdním doplňkem sídelní sítě, může sloužit jako modelový příklad pro popis proměn na prahu vrcholného středověku. Zatímco starší fáze sídliště, datovaná do 13. století, je povahou stavebních konstrukcí pevně spojených se zemí i orientací na železářskou výrobu archaická, postupem času doznává výrazných proměn. Je třeba zdůraznit, že v podmínkách pražského zázemí se jedná o pozdní doklad neagrární produkce ve venkovském prostředí.

Zánik železářské výroby, který je předpokládán před polovinou 13. století, odráží složitou společenskou a ekonomickou transformaci. I přes dílčí proměny však zástavba nadále zůstává dřevěná a pevně spojená se zemí. To se mění až na přelomu 13. a 14. století. Tehdy na břehu Chvalky vyrostla stabilní dřevěná či dřevohliněná zástavba na kamenných podezdívkách, která zafixovala půdorys intravilánu. Zaniklé Babice jsou v tomto ohledu interpretačně cennou lokalitou, která ilustruje komplikovanou cestu od strukturálně raně středověkého výrobního a sídlištního areálu k obytným stavebním konstrukcím dlouhého trvání.

Vrcholně středověká ves byla v souladu se zbytkem mikroregionu plně začleněna do systému pražského agrárního zázemí. Její obyvatelé se příležitostně angažovali také v jiných činnostech, jak potvrzují ojedinělé záznamy o dovozu stavebního kamene pro katedrálu sv. Víta z nedalekého lomu v Zápech. Tato činnost je doložena i u obyvatel

okolních vsí a je důležitým dokladem integrace populace z příměstské oblasti do pražského trhu také prostřednictvím nezemědělských námezdních činností. Zánik vsí v 15. století lze patrně považovat za důsledek konkurenčního boje o půdu, v širším měřítku se jedná o projev opětovné redukce sídelní sítě, která je nadregionálním jevem. Osud Babic však dokládá skutečnost, že ne vždy za zánikem vsí stály špatné přírodní podmínky, jak tomu bylo například v sousedním mikroregionu Klánovického lesa (*Beránek 2013*). Jejich nadále obdělávaná plužina připadla z velké části do Chval, které dle tereziánského katastru dokonce disponují jedněmi z nejvýnosnějších polí v mikroregionu.

Zaniklé Babice dobře ilustrují nástup a průběh vrcholného středověku v celé jeho složitosti. Změnil se však celý mikroregion, přičemž vývoj jednotlivých sídlišť je rozrůzněný a zdaleka ne uniformní. Za zmínku stojí například zánik raně středověkého sídliště Na Chvalce a přesun jeho dvou vrcholně středověkých pokračovatelů, Chval a Svépravic, do vyšších poloh. Toto řešení je kontrastní například ve srovnání s osídlením Běchovic, vázaným na stejný areál hluboko od raného středověku. Nutno podotknout, že některých míst se výzkum dosud dotkl pouze minimálně, což celkové poznání zkresluje. Příkladem je katastr Horních Počernic ve svém původním rozsahu před scelením na konci 20. století.

Mozaiku sídlišť doplňují kostely. V mikroregionu se nacházejí dvě raně středověké sakrální památky datované na přelom 12. a 13. či do první třetiny 13. století. Zatímco u románského kostelíku v Dolních Počernicích není raně středověký sídelní kontext znám, obdobnou stavbu v Kyjích lze bezpečně spojit s pražskými biskupy a dvorem, který v Kyjích vlastnili.

Mikroregion byl jako celek nepochybně integrální součástí pražského hospodářského regionu. Dokládají to nejen poměrně vhodné přírodní podmínky, které jej předurčují pro obilnářskou produkci a již zmiňovaná námezdní činnost venkovských obyvatel, ale také výrazná aktivita pražských měšťanů, která dokazuje silnou vazbu na městské prostředí. Nemalý význam lze území přikládat také z hlediska dálkového transportu zboží, jelikož jižní částí mikroregionu procházela dálková cesta spojující Prahu s moravskými centry. Pražští měšťané se na sledovaném území především v průběhu 2. poloviny 14. století ve velkém zakupovali a stali se nejčastějšími vlastníky zdejších statků. Ze známých zámožných rodů jsou zde doloženi Fridingerové či rody z Rokycan,

Litoměřic a Cách a později rovněž Křížové. Část majetků držely také církevní instituce, nicméně mimoměstské kláštery v této oblasti statky nevlastnily.

12 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

12.1 PRAMENY

AMČR: Archeologická mapa ČR, akce C-9104876A.

Frolík, J. – Mácalová, M. 2008: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na lokalitě Praha – Dolní a Horní Počernice „Golf Resort Black Bridge.“ [Nepublikovaná nálezová zpráva]. Praha. Uloženo v archivu AÚ AV ČR Praha.

Frolík, J. – Mácalová, M. 2009: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na lokalitě Praha – Dolní Počernice. Akce: „Rekonstrukce a odbahnění nádrže – rybník Martiňák.“ [Nepublikovaná nálezová zpráva]. Praha. Uloženo v archivu AÚ AV ČR Praha.

Frolík, J. – Musil, J. – Sigl, J. s. d.: Manuál technologických skupin středověké a novověké keramiky na Chrudimsku. [Nepublikovaný rukopis]. Chrudim. Uloženo na archeologickém pracovišti Regionálního muzea v Chrudimi.

Frolíková, D. 2013: Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu na lokalitě Praha 10 – Běchovice. [Nepublikovaná nálezová zpráva]. Praha. Uloženo v archivu AÚ AV ČR Praha.

Richterová, J. 1991b: Nálezová zpráva č. j. 010/2000. Horní Počernice-Chvaly, Praha 9, 1987/88. [Nepublikovaná nálezová zpráva]. Praha. Uloženo v archivu oddělení archeologických sbírek Muzea hlavního města Prahy.

Richterová, J. 1993: Nálezová zpráva č. j. 011/2000. Horní Počernice-Chvaly, Praha 9, 1989/90. [Nepublikovaná nálezová zpráva]. Praha. Uloženo v archivu oddělení archeologických sbírek Muzea hlavního města Prahy.

Varadzin, L., 2013: Nálezová zpráva o archeologickém výzkumu na katastru Praha – Běchovice v průběhu realizace stavby "Obytný soubor – Centrum Běchovice" 15. leden–30. duben 2008. [Nepublikovaná nálezová zpráva]. Praha. Uloženo v archivu AÚ AV ČR Praha.

12.2 EDICE PRAMENŮ

- AČ:* Archiv český I, ed. F. Palacký. Praha 1840.
Archiv český III, ed. F. Palacký. Praha 1844.
Archiv český XXVI, ed. J. Kalousek. Praha 1909.
Archiv český XXVIII, ed. G. Fridedrich. Praha 1912.
- AJ:* Soudní akta Konzistoře pražské I, ed. F. Tadra. Praha 1893.
Soudní akta Konzistoře pražské II., ed. F. Tadra. Praha 1893.
- CDB:* Codex diplomaticus Bohemiae I, ed. G. Friedrich. Pragae 1904–1907.
Codex diplomaticus Bohemiae II, ed. G. Friedrich. Pragae 1912.
- CIM:* Codex juris municipalis regni Bohemiae I, ed. J. Čelakovský. Praha 1886.
- DRC:* Decem registra censuum bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente, ed. J. Emler. Praha 1881.
- FRB:* Fontes rerum Bohemioarum I, ed. F. Palacký. Praha 1873.
- FS:* Formulář staroměstský, in: Základy starého místopisu pražského, oddíl I, díl III, ed. J. Teige. Praha 1910.
- LC:* Libri confirmationum I/I, ed. F. Tingl. Pragae 1867.
Libri confirmationum VII, ed. J. Emler. Pragae 1886.
- LE:* Libri erectionum Archidioecesis Pragensis I, ed. C. Borovy. Pragae 1873.
Libri erectionum Archidioecesis Pragensis VI, ed. A. Podlaha. Pragae 1927.
- LV:* Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518, (edd.) H. Pátková, A. Pořízka, V. Smolová. Praha 2011.
- PV:* Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382, edd. Z. Hledíková, I. Hlaváček. Praha 1973.
- RBM:* Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II, ed. J. Emler. Pragae 1882.

- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III, ed. J. Emler. Pragae 1890.
- RT:* Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae I, ed. J. Emler. Pragae 1870.
- Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae II, ed. J. Emler. Pragae 1882.
- SG:* Summa Gerhardi, ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen (c. 1336–1345), ed. F. Tadra. Wien 1882.
- TB:* Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně, ed. J. B. Novák. Praha 1903.
- TK:* Tereziánský katastr český I., edd. A. Chalupa, M. Lišková et al. Praha 1964.
- Tereziánský katastr český II., edd. A. Chalupa, M. Lišková et al. Praha 1966.

12.3 LITERATURA

- Beránek, M. 2013:* Vesnické osídlení v zázemí vrcholně a pozdně středověké Prahy. Sídlně-historický vývoj a zemědělství v příměstských oblastech. [Magisterská diplomová práce]. Praha. Univerzita Karlova, fakulta filozofická.
- Bolina, P. – Klimek, T. – Cílek, V. 2018:* Staré cesty v krajině středních Čech. Praha.
- Borovský, T. 1998:* Venkovské statky kutnohorských měšťanů v předhusitském období. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada C (45), 65–78.
- Culek, M. – Grulich, V. et al. 2013:* Biogeografické regiony České republiky. Brno.
- Čapek, L. 2012:* Město České Budějovice a jeho zázemí ve vrcholném středověku. *Archaeologia historica* XXXVII/1, 143–164.
- Černý, E. 1979:* Zaniklé středověké osady a jejich plužiny. Metodika historickogeografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny. Studie ČSAV č. 1. Praha.
- Čiháková, J. 2005:* Otázky chronologie pražské raně středověké keramiky. *Staletá Praha* XXVIII/2, 91–120.
- Čiháková, J. – Hrdlička, L. 1990:* Technické misky s polevou v pražské keramice 12.–13. století. *Archaeologia historica* XV, 411–417.

- Čiháková, J. – Zavřel, J. 1993:* Malostranské náměstí. In: Dragoun, Z. a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1990–1991. In: Pražský sborník historický XXVI, 198–200. Praha.
- Fridrichová, M. 1984:* Železářská osada v Praze-Řeporyjích. *Archeologica Pragensia* V, 343–353.
- Frolík, J. 2017:* Pohřebiště u kostela Panny Marie a na II. nádvoří Pražského hradu. Díl II. Analýza. *Castrum Pragense* XIV.
- Havrda, J. – Matějková, K. 2014:* Hrnčíři ve středověké Praze. Výsledky výzkumu výrobních zařízení z Malé Strany v kontextu dosavadních poznatků. *Archaeologia historica* 39, 23–51.
- Havrda, J. – Podliska, J. – Zavřel, J. 2001:* Surovinové zdroje, výroba a zpracování železa v raně středověké Praze (historie, současný stav a další perspektivy bádání). *Archeologické rozhledy* LIII/1, 91–118.
- Havrda, J. – Zavřel, J. 2008:* Pozůstatky raně středověkého metalurgického pracoviště v areálu Klementina na Starém Městě pražském. *Archeologica Pragensia* XIX, 333–357.
- Hoffmann, F. 2009:* Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha.
- Hons, J. 1961:* Když měřičkové, rybníkáři a trhání krajem táhli. Praha.
- Hrdlička, L. 1993:* Poznámky k chronologii pražské středověké keramiky. *Archeologické rozhledy* XLV, 93–112.
- Hudeček, O. 2009:* Rybníkářství v Čechách od středověku do počátku industrializace. Příklady Třeboňska, Pardubicka a Blatenska. [Bakalářská diplomová práce]. Univerzita Karlova, fakulta humanitních studií.
- Huml, V. 1981:* Praha 9 – Horní Počernice. *Výzkumy v Čechách 1976–1977*, 118.
- Charvátová, K. – Valentová, J. – Charvát, P. 1985:* Sídliště 13. století mezi Malínem a Novými Dvory, o. Kutná Hora. *Památky archeologické* LXXVI/1, 101–167.
- Justová, J. 1969:* Horní Počernice o. Praha-východ. *Bulletin záchranného oddělení* VI, 1968, 35.
- Justová, J. 1972:* Mladohradištní sídliště v Horních Počernicích, okr. Praha-východ. *Archeologické rozhledy* XXIV, 570–575.

Kašička, F. – Nechvátal, B. 1975: Stavební vývoj zámku a farního kostela v Dolních Počernicích. Zprávy památkové péče XXXV/3, 173–185, 190, 191.

Klápště, J. 1978: Středověké osídlení Černokostelecka. Památky archeologické LXIX/2, 423–475.

Klápště, J. 1994: Paměť krajiny středověkého Mostecka. Most.

Klápště, J. 2002: Středověká vesnice v proměnách našeho poznávání. In: C. Buško et al (edd.): Civitas & villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej. Wrocław – Praha, s. 327–338.

Klápště, J. 2012: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.

Klápště, J. 2016: Hospodaření s vodou ve středověké vsi Ve spáleném u Vyžlovky na Černokostelecku. Archeologické rozhledy LXVIII/1, 119–134.

Klápště, J. 2017: Cesty do krajiny středověké Prahy. In: D. Adamska – K. Chrzan – A. Pankiewicz (eds.): Cum gratia et amicitia. Studia z dziejów osadnictwa dedykowane Pani Profesor Marcie Młynarskiej-Kaletynowej z okazji 65-lecia działalności naukowej. Wrocław, s. 107–114.

Klápště, J. – Smetánka, Z. – Dragoun, Zv. 1983: Příspěvek ke studiu zemědělského zázemí středověké Prahy. Archeologické rozhledy XXXV, 387–426.

Klír, T. 2002: Osídlení mezi Nymburkem a Křincem ve středověku a raném novověku. Vlastivědný zpravodaj Polabí XXXVI, 91–157.

Klír, T. – Vojtěchovský, T. 2013: Sídlní kontext venkovské sakrální architektury. Vykleky číšníka Zbraslava a jeho ženy Domaslavy. Archaeologia historica XXXVIII/2, 327–353.

Kobyliński, Z. 1986: Koncepcja „terytorium eksploatowanego przez osadę“ w archeologii brytyjskiej i jej implikacje badawcze. Archeologia Polski XXXI/1, 7–30.

Kovanda, J. et al. 2001: Neživá příroda Prahy a jejího okolí. Praha.

Krzemińska, B. – Třeštík, D. 1964: Služebná organizace v raně středověkých Čechách. Československý časopis historický XII, 637–667.

Krzemińska, B. – Třeštík, D. 1965: Přemyslovská hradiště a služebná organizace přemyslovského státu. Archeologické rozhledy XVII, 624–655.

- Kuchařík, M. 2009:* Praha – Kyje, okr. Praha 9. Výzkumy v Čechách 2006, 129–130.
- Kuna, M. – Němcová, A. et al. 2012:* Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického materiálu. Praha.
- Kuna, M. – Profantová, N. et al. 2005:* Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha.
- Kurpelová, M. – Coufal, L. – Čulík, J. 1975:* Agroklimatické podmínky ČSSR. Bratislava.
- Merhautová, A. – Třeštík, D. 1984:* Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha.
- Merhout, C. 1903:* Některé zaniklé osady u Prahy. Památky archeologické a místopisné XX, 70–71.
- Mezník, J. 1960:* Venkovské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století. Časopis matice moravské LXXIX, 129–147.
- Mezník, J. 1965:* Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské. Rozpravy Československé akademie věd, ročník 75, sešit 2.
- Mezník, J. 1990:* Praha před husitskou revolucí. Praha.
- Musílek, M. 2014:* Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století. [Disertační práce]. Praha. Univerzita Karlova, fakulta filozofická.
- Musílek, M. 2015:* Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století. Praha.
- Nekuda, V. 1975:* Pfaffenschlag: Zaniklá středověká ves u Slavonic (Příspěvek k dějinám středověké vesnice). Brno.
- Neustupný, Z. 1999:* Zázemí Prahy na sklonku raného středověku – příklad vypovídací schopnosti pramenů. In: In: Kolokvium Praha – Wrocław 1998, 151–156.
- Neühaslová, Z. et al. 1998:* Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Praha.
- Nováček, V. J. 1895:* Listiny týkající se kolleje Karlovy z let 1367–1424. Věstník královské české společnosti nauk 1895/XII.
- Novák, D. 2017:* Drobná vrchnostenská sídla a vrchnostenské dvory 13. až 17. století. [Disertační práce]. Plzeň. Západočeská univerzita v Plzni, fakulta filozofická.

Nový, R. 1971: Hospodářský region Prahy na přelomu 14. a 15. století. Český časopis historický XIX, 387–418.

Nový, R. 1991: Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století. Studia mediaevalia pragensia 2, 125–146.

Pavlu, I. 1971: Pražská keramika 12. a 13. století. Praehistorica IV. Praha.

Petráček, T. 2012: Nevolníci a svobodní, kníže a velkostatek. Praha.

Prix, D. – Všetěčková, Z. 1993: Středověký kostel sv. Bartoloměje v Praze 9 – Kyjích do počátku husitských válek. Umění XLI/3–4, 231–261.

Profous, A. 1947: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I, A–H. Praha.

Profous, A. 1949: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl II, CH–L. Praha.

Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl III, M–Ř. Praha.

Profous, A. 1957: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV, S–Ž.

Quitt, E. 1971: Klimatické oblasti Československa. Praha.

Rezek, A. 1878: Statky skonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání. Památky archeologické a místopisné X, 451–482.

Richterová, J. 1988: Záchranné a zjišťovací výzkumy středověkých vesnic na území Prahy. Archaeologia Historica XIII, 495–510.

Richterová, J. 1991a: Výrobní činnost na východním okraji agrárního území středověké Prahy. Archaeologica Pragensia XI, 159–186.

Richterová, J. 1996: Středověké osídlení v povodí středního toku Rokytky. Archaeologica Pragensia XII, 273–307.

Richterová, J. 1997: Povrchový průzkum raně středověkých hradišť v Praze-Vinoři a Královicích. In: Život v archeologii středověku, Praha, s. 525–534.

Ruth, F. 1996: Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Díl IV. Připojené obce a zaniklé osady. Praha.

Sedláček, A. 1927: Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 15. Praha.

Sláma, J. 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter. Katalog der Grabfunde. Praha.

Smetánka, Z. 1994: K problematice trojdílného domu v Čechách a na Moravě v období vrcholného a pozdního středověku. Mediaevalia archaeologica bohemica. Památky archeologické, Supplementum 2, 117–138.

Sommer, J. G. 1844: Das Königreich Böhmen XII. Kauřimer Kreis. Prag.

Sommer, P. 1977: Dvě středověká sídliště na východním okraji Prahy. Archaeologia historica XXXI, 257–260.

Suchý, M. 2003: Solutio Hebdomadaria Pro Structura Templi Pragensis. Stavba svatovítské katedrály v letech 1372–1378. Díl I. Praha. Castrum Pragense V.

Syrový, S. et al. 1958: Atlas podnebí ČSR. Praha.

Šolle, M. 1969: Kouřim v mladší a pozdní době hradištní. Památky archeologické LX/1, 1–118.

Šolle, M. 1979: Pšovská keramika její vztahy k hrnčířskému okruhu kouřimskému. Archeologické rozhledy XXXI, 498–529.

Teige, J. 1910: Základy starého místopisu Pražského, oddíl I. díl I. Praha.

Tolasz, R. et al. 2007: Atlas podnebí Česka. Praha.

Tomas, J. 1983: Řemeslníci 11.–13. století v českých zemích v písemných pramenech. Archaeologia historica VIII, 73–84.

Tomas, J. 1999: Řemeslníci 11.–13. století v českých zemích v písemných pramenech. In: J. Klápště – O. Kotyza (edd.): Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu. Výbor studií. Litoměřice, s. 35–40.

Tomášek, M. 1995: Atlas půd České republiky. Praha.

Tomek, W. W. 1870: Základy starého místopisu Pražského, oddíl II. Praha.

Třikač, J. 1996: Staroměstská kniha soudní z let 1351–1367. Pražský sborník historický XXVI, 5–58.

Varadzin, L. 2010a: Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy 6.–13. století v archeologických pramenech. Archeologické rozhledy LXII/1, 17–71.

Varadzin, L. 2010b: K vývoji hradišť v jádru Čech se zřetelem k přemyslovské doméně (příspěvek do diskuze). Archeologické rozhledy LXII/3, 535–554.

Vařeka, P. 1997: Železářský výrobní areál ze 12. století ve Slivenci. Archaeologica Pragensia XIII, 121–129.

Vařeka, P. 1998: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách. Archeologické rozhledy L, 123–137.

Vařeka, P. 2002: Keramika pozdního středověku až počátku novověku z areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na Náměstí Republiky v Praze 1 (zjišťovací výzkum v letech 1998–1999). Archaeologica Pragensia XVI, 217–250.

Vařeka, P. 2009: Pohled do kuchyně a na jídelní stůl – výpověď keramických nálezů. In: P. Juřina a kol., Náměstí Republiky. Výzkum století, Praha, 152–161.

Vařeka, P. 2010: Zaniklá středověká a raně novověká vesnice Vojkov na Černokostelecku – nedestruktivní výzkum. Acta Filozofické fakulty ZČU č. 4, 146–181.

Vařeka, P. – Rožmberský, P. – Holata, L. – Schejbalová, Z. 2012: Vesnické zázemí středověké Nové Plzně. Archaeologia historica XXXVII/1, 289–318.

Vávra, I. 1971: Trstenická stezka. Historická geografie VI, 77–129.

Vencl, S. – Hrdlička, L. 1976: Středohradištní pohřebiště v Praze 9-Běchovicích. Archeologické rozhledy XXVIII, 323–329.

Vencl, S. – Smetánka, Z. 1969: Zaniklá středověká osada Litožnice. Archeologické rozhledy XXI, 396–398.

Vencl, S. – Zadák, J. 1973: Nálezy z běchovické pískovny z let 1960–1968. Výzkumy v Čechách 1970.

Vencl, S. – Zadák, J. 1981: Nová časně slovanské sídliště v Praze 9-Horních Počernicích. Archeologické rozhledy XXXIII, 679–687.

Vencl, S. – Zadák, J. 1985: Časně slovanská polozemnice z Prahy 9-Horních Počernic. Archeologické rozhledy XXXVII, 297–307.

Venclová, N. et al. 2008: Hutnický region Říčansko. Praha.

Všetečková, Z. 2010: Monumentální malířství v Čechách na přelomu 13. a 14. století. In: K. Benešová (ed.): Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský 1310, 126–181.

Wollnerová, D. 2012: Neagrární výroba v raném středověku. Archeologické doklady zpracování kovů. [Bakalářská diplomová práce]. Praha. Univerzita Karlova, fakulta filozofická.

Zadák, J. – Vencl, S. – Venclová, N. 2006: Povrchové sběry, průzkumy a výzkumy na východním okraji Prahy a v okolí v letech 1960–2004. Výzkumy v Čechách 2003, 391–449.

Zap, K. V. 1860: Zprávy o schůzkách archeologického sboru Musea království Českého. Schůzka dne 2. července 1860. Památky archeologické a místopisné IV, 143.

Zavřel, J. 2003: Skláři v pražském podhradí? Archeologické rozhledy LV/4, 718–735.

Zeman, J. 1976: Nejstarší slovanské osídlení Čech. Památky archeologické LXVII/1, 115–235.

Žegklitz, J. – Boháčová, I. – Frolík, J. 1988: St. George's Square – Jiřské náměstí. Castrum Pragense I, 97–112.

12.4 MAPY

Kolektiv autorů 1990: Půdní mapa ČR. List 12-23 (Kladno), 1:50 000. Ústřední ústav geologický. Praha.

Kolektiv autorů 1993: Půdní mapa ČR. List 12-42 (Zbraslav), 1:50 000. Český geologický ústav. Praha.

Opletal, M. red. 1985: Geologická mapa ČSR. List 12-24 (Praha), 1:50 000. Ústřední ústav geologický. Praha.

Tomášek, M. red. 1988: Půdní mapa ČSR. List 12-24 (Praha), 1:50 000. Ústřední ústav geologický. Praha.

Tomášek, M. red. 1990: Půdní mapa ČR. List 13-13 (Brandýs n. L – Stará Boleslav), 1:50 000. Ústřední ústav geologický. Praha.

Závodný, J. red. 1989: Půdní mapa ČSR. List 12-41 (Beroun), 1:50 000. Ústřední ústav geologický. Praha.

12.5 INTERNETOVÉ ZDROJE

Digitální repozitář Univerzity Karlovy. Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století [cit. 2020-03-31]. URL: <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/72893>>.

Geoportál ČÚZK. Prohlížečské služby – WMS – úvod, WMS – Katastrální mapy [cit. 2020-03-02]. URL: <<http://services.cuzk.cz/wms/wms.asp>>.

Geoportál ČÚZK. Prohlížečské služby – WMS – úvod, WMS – Ortofoto [cit. 2020-03-02]. URL: <http://geoportal.cuzk.cz/WMS_ORTOFOTO_PUB/WMSservice.aspx>.

Geoportál ČÚZK. Prohlížečské služby – WMS – úvod, WMS – Přehledové mapy ČR [cit. 2020-03-02]. URL: <http://geoportal.cuzk.cz/WMS_PREHLEDKY/WMSservice.aspx>.

Geoportál ČÚZK. Prohlížečské služby – WMS – úvod, WMS – ZM50 [cit. 2020-03-02]. URL: <http://geoportal.cuzk.cz/WMS_ZM50_PUB/WMSservice.aspx>.

Geoportál ČÚZK. Prohlížečské služby – WMS – úvod, WMS – ZM200 [cit. 2020-03-02]. URL: <http://geoportal.cuzk.cz/WMS_ZM200_PUB/WMSservice.aspx>.

Laboratoř geoinformatiky. I. vojenské (josefské) mapování – Čechy, mapový list č. 108 [cit. 2020-04-9]. URL: <http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c108>.

Národní geoportál INSPIRE – Použití mapových služeb externími aplikacemi, CENIA II. vojenské mapování [cit. 2020-03-02]. URL: <http://geoportal.gov.cz/ArcGIS/services/CENIA/cenia_rt_II_vojenske_mapovani/MapServer/WMSserver>.

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru (ÚAZK) [cit. 2020-03-14]. URL: <<https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>>.